

TEXT OCH TRADITION

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter

1. *Vid texternas vägsäl. Textkritiska uppsatser.* Red. av Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell. Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm 1999 (distribution: Almqvist & Wiksell International). ISBN 91-7230-087-6
2. *Megen viden i forskellige hoveder. Om kommentering af nordiske klassikere.* Red. af Johnny Kondrup & Karsten Kynde. C.A. Reitzels Forlag, København 2000. ISBN 87-7876-200-6
3. *Bok og skjerm. Forholdet mellom bokbasert og digitalt basert tekstutgivelse.* Red. av Jon Gunnar Jørgensen, Tone Modalsli, Espen S. Ore, Vigdis Ystad. Fagbokforlaget, Oslo 2001. ISBN 82-7322-171-7

ISSN 1601-1562

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 4

TEXT OCH TRADITION
OM TEXTEDERING OCH KANONBILDNING

Bidrag till en konferens anordnad av
Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer
12–14 oktober 2001

Redigerad av Lars Burman och Barbro Ståhle Sjönell

sVs

SVENSKA VITTERHETSSAMFUNDET
STOCKHOLM

2002

Utgiven med bidrag från Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond och Vetenskapsrådet

Abstract

Text och tradition. Om textedering och kanonbildning, red. Lars Burman och Barbro Ståhle Sjönell (*Text and Tradition. On Text Editing and the Creation of a Literary Canon*, ed. Lars Burman and Barbro Ståhle Sjönell), Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 4, 178 pp., Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm 2002. ISBN 91-7230-107-4. ISSN 1601-1562.

The volume consists of papers from a conference arranged by the Nordic Network for Textual Critics (Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer, NNE) in 2001. Contributions were centred on the questions *if* and *how* critical editions influence the literary canon. Several speakers used a debate that took place in Denmark during the 90's concerning the literary canon as a point of departure. Examples are taken from the series *Danske Klassikere* published by Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, and from the editing project Søren Kierkegaards Skrifter. Other papers highlight how authorships are rendered in posthumous editions of important writers, such as J.L. Runeberg (Finland) and E.J. Stagnelius (Sweden). Erasmus' *The Praise of Folly* is used as an example of how the author himself orchestrates the after-life of his work. The difference between oral and written representations of C.M. Bellman's songs is examined in one paper, a situation that presents textual complications. Another paper demonstrates how the Swedish Academy contributes to the creation of a canon through publication of classics and presentation of literary prizes. Finally the Nordic Verse Database is introduced, a project initiated at the 1999 conference of NNE.

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer
<http://www.nnedit.org>

Svenska Vitterhetssamfundet
c/o Svenska Akademiens Nobelbibliotek
Box 2118
SE-103 13 Stockholm
<http://spraakdata.gu.se/lb/vittsam>

© Varje enskild författare

ISBN 91-7230-107-4
ISSN 1601-1562

Boken är satt med Minion
Tryck: Bloms i Lund Tryckeri AB, 2002

Förord

Text och Tradition är fjärde volymen i den serie skrifter som utges av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer (NNE). Liksom tidigare delar bygger denna på anföranden hållna vid nätverkets årliga konferens. Den första konferensen avhölls 1996 i Köpenhamn och gällde datateknikens nytta för editionsfilologen. Följande år diskuterades i Oslo särskilda problem förknippade med brev- och dagboksutgivning, och i Stockholm 1998 gällde frågan val av textversion. När turen återigen hade kommit till Köpenhamn avhandlades realkommentarer, och konferensen 2000 i Oslo ägnades förhållandet mellan elektronisk utgivning och edering i bokform. Den 12–14 augusti 2001 avhölls den sjätte konferensen på Lidingö utanför Stockholm under temat: ”Text och tradition. Om textedering och kanonbildning”.

Redan under antiken bedrevs ett livligt textederingsarbete som syftade till att bevara men också kanonisera ett antal centrala verk i den grekiska litteraturen. Under årtusendena som följt har man fortsatt att på olika sätt och med olika medel utmönstra och inkludera litterära verk i den lilla grupp av centrala litterära texter som i varje historisk situation ansetts höra till det centrala bildningsstoffet. I varje tid har man försökt motivera och presentera sina val så övertygande och effektivt att eftervärlden godtagit och traderat valen. Men i varje tid har det också uppstått större eller mindre spänningar mellan en traditionell och en förnyad kanon. Genom 1600- och 1700-talens kamp mellan *les Anciens* och *les Modernes* och 1800-talets romantiska revolution riktades udden mot den etablerade litteraturen. 1800-talet var också det århundrade när förhållandevis moderna författarskap i tilltagande utsträckning kunde ges status och uppmärksamhet genom omsorgsfulla utgivningsarbeten. I det sena 1900-talet har kritiken mot det gamla kanonbegreppet ytterligare intensifierats, och skarpa strider om väster-

landets litteraturkanon har utkämpats. Då blev det allt vanligare med utgivningsprojekt som syftade till att ge tidigare förbisedd litteratur utrymme och status i litteraturhistorien.

Konferensens syfte var att ge tillfälle till reflektion kring den textkritiska verksamhetens plats i kanoniseringsprocessen. Vad betyder de stora utgåvorna av samlade verk för en enskild författares rykte? Har textutgivaren makt att lyfta fram och i någon mening kanonisera ett författarskap? Eller är det möjligen så att editionsfilologen bara konsoliderar tidigare kanoniseringar?

I de nordiska länderna fick frågan om textutgivning och kanon särskild aktualitet under 1990-talet, då diskussioner fördes om nationell litterär kanonbildning. Diskussionen inspirerades av verk av två amerikanska forskare: Allan Blooms *The Closing of the American Mind* (1987) och Harold Blooms *The Western Canon* (1994). För nordiskt vidkommande debatterades frågan om en nationell kanon grundligast i Danmark, där diskussionen ledde både till en konferens initierad av utbildningsministern, en konferensrapport och ett betänkande författat av medarbetare i Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL). De tre danska bidragen i *Text och Tradition* knyter alla an till de sistnämnda skrifterna och diskuterar kärnfrågan: förhållandet mellan kanonbildning och textkritisk edering.

Vetenskapliga utgåvor av litterära verk är rimligen ett viktigt led i en enskild författares varaktiga kanonisering. Ett par av volymens bidrag behandlar hur en bortgången författares samlade skrifter ederas med tanke på eftervärldens bild av författarskapet. Ett annat redogör för hur en författare själv kan arbeta med sikte på att verk skall nå kanonisk status. Vid konferensen gavs också exempel på att traderingen av en författares sångtexter inte bara skett i skriftlig utan även i sjungen form; vilka konsekvenser får detta i den vetenskapliga editionen? Ett föredrag beskriver hur en institution som Svenska Akademien genom olika verksamheter såsom utgivning av klassiker och utdelning av litterära priser kan bidra till ett lands litterära kanonbildning. Som avslutning på konferensen redogjordes för en nordisk versdatabas, ett projekt som initierades vid NNE-konferensen 1999.

Bidragen har här placerats i den ordning de framfördes. Jørgen Hunosøe var förhindrad att personligen delta i konferensen. I stället utsändes hans konferensbidrag till deltagarna i förväg och kunde på så sätt inlemmas i diskussionerna och ges plats i konferensvolymen. Per

Dahl har utökat sitt bidrag inför publiceringen, men övriga föredrag har huvudsakligen behållit sin ursprungliga utformning.

Frågorna *om* och *hur* vetenskaplig utgivning påverkar kanonbildningen fick under konferensen skiftande svar. Diskussionerna var kreativa och stimulerande, och vi riktar ett varmt tack till föredragshållarna för inspirerande anföranden. Vi vill också framföra ett tack för de generösa bidrag som möjliggjorde konferensen. Anslag har erhållits från Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stiftelsen Clara Lachmanns Fond, Nordisk Kulturfond och Letterstedtska Föreningen.

Lars Burman Barbro Ståhle Sjönell

Innehåll

Pia Forssell

Om konsten att skapa en nationalskald. J.L. Runeberg och utgåvorna 11

Johnny Kondrup

Litterær traditionsdannelse gennem videnskab 25

Paula Henrikson

Kampen om litteraturhistorien. Romantikerna som filologer 42

Jon Haarberg

Forfatter, utgiver, klassiker. Erasmus' orkestrering av *Dårskapens lovtale* 59

Per Dahl

Kanon, klassikere og kritiske udgaver 77

Jørgen Hunosøe

De grå – og de hvide – elefanter. Danske klassikere og ”Danske Klassikere” 101

Gunnar Hillbom

Om standardtexten och den sjungandes ensak. Bellmansvisan som diktverk och repertoar 130

Sture Allén

Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien 146

Ingrid Falkenberg og Stine Brenna Taugbøl

Nordisk versdatabase 155

Bidragsgivarna 165

Personregister 169

Om konsten att skapa en nationalskald

J.L. Runeberg och utgåvorna

av Pia Forssell

1800-talet var nationalismens och de nationella byggenas epok. Under seklet fick litteraturen en allt större ideologisk roll som gestaltare av den nationella självbilden och självförståelsen. Den nationella diktningen kunde definieras som ”en patriotisk konstpoesi, baserad på nationellt stoff” och i den kunde nationen, folket, lära känna och känna igen sin identitet.¹ En diktare som framgångsrikt formulerade den nationella självbilden kunde av samtid och eftervärld uppfattas som hela nationens sångare, som nationalskald. Inte bara i nordisk litteratur är Johan Ludvig Runeberg ett ovanligt renodlat exempel på en sådan. För att konkretisera hur skaldens samtida uppfattade hans patriotiska diktning skall jag ge några exempel på mottagandet av främst *Fänrik Ståls sägner*, och därjämte skall här visas hur författarskapet presenterades i de talrika Runeberg-utgåvorna.

Runeberg debuterade 1830. Under de följande tio åren meriterade han sig för rollen som nationalskald med två diktsamlingar och tre hexameterrepos som alla hade nationella motiv. Hans hexameterrepos presenterar den finska insjönaturen och det finska folket, utgående från typiska miljöer och i ett socialt sammanhang, men fortfarande enligt det gamla ståndssamhällets modell. I eposen skildrar Runeberg bondgården (*Elgskytterne*, 1832), prästgården (*Hanna*, 1836) och herrgården (*Julqvällen*, 1841) och därmed allmogen, den bildade klassen som alltså representeras av prästerskapet, och adeln. Trots att Runeberg för svenska förhållanden var tidigt ute som novellist i realistisk stil intar

prosan – och därmed borgerskapet – en undanskymd plats i hans verk, och betecknande nog är det bara i hans prosa småstaden förekommer som miljö.² Andra stadsmiljöer att skildra fanns inte i Finland på 1830-talet, det decennium när Runebergs prosa i huvudsak tillkom.

Något stort genombrott fick Runeberg inte i början. Zachris Topelius hävdar i en sen och lätt kåserande framställning att Runeberg i sitt hemland ”behöfde tio år från sin första diktsamling, innan han för den stora allmänheten blef något mer än en magister som skref vers och ej hade råd att trycka sina böcker”.³ Nationellt medvetna studentkretsar tog nog *Elgskyttarne* till sig, men för en större publik var kollisionen alltför kraftig mellan form och motiv, mellan hexameter och finsk allmoge. Prästgårds- och biedermeieridyllen *Hanna* var lättillgängligare och motsvarade bättre publikens föreställningar om ett litterärt verk. I vidare kretsar blev Runebergs lyriska dikter först kända genom tonsättningarna, främst Fredrik August Ehrströms.

Det verk som Runebergs samtida publik omedelbart och helhjärtat tog till sig var *Fänrik Ståls sägner* som anknyter till 1808–1809-års krig och utkom i två delar, 1848 och 1860. Här, liksom i Runebergs diktning överhuvud, spelar naturen, folket och fosterlandet de bärande rollerna. Folket och fosterlandet var begrepp som Runeberg gav en etisk innebörd snarare än en politisk; i Nikolaj-tidens Finland var det nämligen inte ”enbart en poetisk angelägenhet vilka argument de patriotiska diktarna begagnade i sin poesi”, har Johan Wrede påpekat.⁴ Bland Runebergs ”argument” lyfter Wrede fram de estetiska som hävdar landets skönhet, och de patriotiska som innefattar både fädernas arbete och samtidas ansvar för fosterlandets fredliga förkovran. De historiska argumenten – fädernas kamp, som oftast hade stått mot Ryssland – kunde 1848 av överheten lätt tolkas som vore de subversiva. De är också sparsammare företrädna i den förra samlingen av *Fänrik Ståls sägner* än i den senare som utkom vid en tidpunkt när den politiska situationen i många avseenden hade förändrats.

De traumatiska minnena från det föga ärofulla finska kriget 1808–1809 omskapades av Runeberg i *Fänrik Ståls sägner* med medel som starkt talade till hans samtida läsare både i Finland och i Sverige. Carl Rupert Nyblom, estetikprofessor i Uppsala och utgivare av Runebergs skrifter, berättar ett gymnasistminne från våren 1849 i sina memoarer. En föga respekterad historielärare hoppade för lektionen över de fransk-spanska 1500-talskrigen, för

”[d]et har händt något, som är så märkvärdigt, att inför detta bleknar allt annat. Det har kommit ut ett häfte dikter i Finland af Johan Ludvig Runeberg. Det kallas ”Fänrik Ståls Sägner”, och om ni nu ville låna mig ett öra, så skall jag låta er höra något om hjältarna från Finska kriget. Ty det är också en historia, som ligger våra hjärtan nära”. Och så började han läsa för oss den ena efter den andra af de nya sångerna, och ju längre han läste, desto underligare till mods blefvo vi. Det dröjde ej länge, förrän tårarna stodo oss i ögonen, och på vissa punkter blef det som en vårfloed, hvari läraren troget stod oss bi. Det var Sven Dufva och Döbeln vid Jutas, som grepo oss mest. När lektionen var slut, märktes en stor förvandling hos hela klassen. Alla tolf kände vi oss ”omvända”. Vi voro ju från början uppfostrade till latinare: på den eftermiddagen föddes tolf unga svenskar, som begrepo, hvad fosterlandskärlek var, och det hade vi Runeberg att tacka för.⁵

Om hur den andra samlingen mottogs i Finland har vi ett, ja, här passar verkligen ordet vittnesbörd, av August Schauman. Schauman var liberal tidningsman och grundade några år senare *Hufvudstadsbladet*, i december 1860 var han 34 år och redan en härdad polemiker.

En sådan tilldragelse upplefves icke ofta, och den utgör ett af mina ädlaste minnen. Det var d. 14 December – på dagen jemnt tolf år efter det första samlingen hade framträdt – som det länge motsedda häftet skulle komma i allmänhetens händer. Men det var icke allom gifvet att kunna vänta så länge. Genom förläggaren Th. Sederholms vänskap hade det lyckats Rob. Lagerborg och mig att redan qvällen förut bekomma ett exemplar af den nya boken. När vi fått den i handen, rusade vi in på första närmaste ställe, der vi kunde erhålla ett enskildt rum, för att i fred få läsa och njuta tillsammans. [...] Och så sutto vi der turvis uppläsande eller deklamerande Adlercreutz, Landshöfdingen, Bröderne, N:r Femton Stolt, Wilhelm von Schwerin, Trosskusken, von Essen, Munter, von Törne, Gamle Lode, Lotta Svärd, det ena stycket efter det andra tills boken var slut. Våra hjertan klappade, våra ögon tårades, våra själar höjdes, vi tryckte varandras händer, vi skrattade, vi jublade, vi triumferade – och vi visste att en sådan stund icke skulle i vårt lif komma åter.

”Stolta upplyftande stunder” – skref jag dagen derpå – ”då man, såsom nu, tycker sig höra ett helt folks alla hjertan klappa i samma takt. Brösten vidgas, man blir, som en gång Gamle Spelt, ”ett hufvud högre nu, än förr man varit”. Man känner sig tillhöra en nation, som lefver och som – skall lefva.”⁶

Det är naturligt att idealiseringen såväl av verket som av författaren småningom också väckte motstånd. På 1880-talet började reaktionen mot ”Johan Ludvig den ende, tyrann”⁷ göra sig gällande. Vad den unga författargenerationen protesterade mot var att Runebergs diktning an-

vändes som slagträ mot deras och de tillgrep motbilder och parodier. Den kosmopolitiska författarinnan Ina Lange, bosatt i Stockholm och Köpenhamn, gjorde upp med den idealiserade bilden av den finske bonden som Runeberg på 1830-talet hade lanserat. Hur svårt missväxten än drabbade honom så grävde Runebergs Paavo dubbelt större diken och förtröstade på Gud. I Ina Langes åttiotalsversion är den finske bonden däremot en lat, supig och våldsbenägen hustruplågare.

Det var i alla fall Runebergs bild av det finska folket som dominerade den s.k. bildade allmänhetens medvetande så till den grad att den socialdemokratiska valsegern vid lantdagsvalet 1907 och inbördeskriget 1918 för många blev en desillusion, för att inte säga chock. Som Johan Wrede har visat kunde nämligen Runebergs samtida läsa dikten om bonden Paavo som en sann och verklighetstrogen skildring av finsk allmog och i läsarnas ögon skymde Paavos gudsförtröstan länge den sociala misär som dikten också visar på.⁸ Under decennierna kring sekelskiftet 1900 var författarskapets patriotiska betydelse som störst, mycket på grund av de ryska myndigheternas repressiva Finlandspolitik – detta var de s.k. ofärdsåren. ”Motståndet mot förryskningen hämtade kraft ur hans Sägner”, skriver Yrjö Hirn och fortsätter: ”Men i samma mån Runebergs fosterländska diktning sålunda blev ställd på ett plan, till vilket inga anmärkningar nådde upp, blev hela den övriga delen av hans alstring undanskjuten i det allmänna medvetandet. Idyll-epigrammens och *Kung Fjalars* skald blev skymd av den patriotiska uppskattningens politiserade, för att inte säga militariserade Runeberg.”⁹ För att dra ut linjen: Politiseringen av Runebergs diktning fortsatte. Efter inbördeskriget uppfattades författarskapet som monopoliserat av de icke-socialistiska ”vita” segrarna. Under kriget utgavs *Fänrik Ståls sägner* i fältupplaga, men började i synnerhet efter kriget att av intellektuella betraktas som komprometterande militaristisk diktning. I den mån man nu intresserade sig för Runeberg var det idyll-epigrammen och de andra lyriska dikterna som stod i centrum, inte de episka och inte *Fänrik Ståls sägner* – i motsats till förhållandena vid sekelskiftet. Men Runebergs levnadstecknare Lauri Viljanen kunde ännu 1948 hävda att fänrikarnas anda besjälade den vita armén 1918 och att i ”vinterkriget befanns sedan Sägnernas anda vara Finlands folks väsen”.¹⁰ Och i skolorna lästes *Fänrik Ståls sägner* ännu under hela sextioalet, medan de episka dikterna som tidigare hade ingått i läroverkens pensum då hade fallit bort.

En historiskt sett mindre heroisk men litterärt viktig roll har nationalskalder som föremål för allusioner och parodier. Denna roll lyfter Lars Huldén med sjuttiootalistisk saklighet fram i diktsamlingen *J.L. Runeberg och hans vänner* som utkom 1978.

Nationalskalder behöver vi främst
för parodiernas och allusionernas skull.
Vilken dikt skulle man skriva parodier på
om inte den som är allmänt känd?
Vilka diktställen skulle man göra
allusioner till, om inte till dem
som allmänt citeras?
[---]
I många stater blir parodimakare
registrerade av polisen.
Men sannerligen säger jag er:
Det land som hedrar sin nationalskald
genom att förbjuda härmning av honom
i komiskt syfte, det landet är farligt
för sig självt, sina medborgare
och sina grannländer.¹¹

Så har Runeberg också parodierats. ”Mer än lefva, fann jag, var att älska,/ Mer än älska är att dö som denne”, säger flickan i ”Molnets broder” om sin stupade älskade. I romanen *Barndomsvänner* (1886) låter K.A. Tavaststjerna den cyniske överliggaren Gullberg med patos deklamera ”Mer än lefva, fann jag var att älska/ mer än älska är att äta blåbär.” Apropå citatet anser Erik Kihlman att Runeberg här presenteras med ”ungefär lika liten reverens som hans antagonist Tegnér i Strindbergs och Geijerstams Uppsala-skildringar”.¹² 1916 driver Runar Schildt i novellen *Regnbågen* med den omåttliga beundran som ägnades Runeberg, och i *Okänd soldat* anspelar Väinö Linna återkommande gånger på *Fänrik Ståls sägner*.¹³

Paradoxalt nog blev Runeberg känd för en större publik i Sverige, och möjligen också i Finland genom ett pirattryck. I serien *Utmärkta och klassiska arbeten af Swenska Författare* utkom 1838 Runebergs dittills utgivna arbeten (med undantag för översättningen *Serviska folksånger*) som den tionde delen av serien.¹⁴ Runeberg var berättigat upprörd av förläggaren och bokhandlaren Bergs tilltag, som han fick veta om sommaren 1838 i brev av Adolf Iwar Arwidsson. I en rad brev till denne

under året som följer diskuterar Runeberg vad som möjligen kunde göras för att få ekonomisk kompensation. Berg erbjöd författaren 200 banco riksdaler, vilket Runeberg förståeligt nog tyckte var för litet och lät genom Arwidsson hälsa att han inte kände sig ”lockad att för 200 Riksdaler sälja honom [Berg] min billiga förtrytelse öfver att få blifva plundrad på det enda jag hittills kunnat kalla min och de minas egen-dom”.¹⁵ Anmärkningsvärt nog anlägger Runeberg under hela korrespondensen inga synpunkter på det faktum att utgivaren grundligt hade disponerat om de litterära verken, inte bara den kronologiska ordningen mellan de utgivna verken utan också inom diktsamlingarna. Hela volymen inleddes av *Hanna*, följd av *Elgskyttarne*. Därefter tog utgivaren in dikterna ”Grafven i Perrho”, ”Zigenaren” och ”Julqvällen”, alla tre utbrutna ur *Dikter. Andra häftet*. Idyll och Epigram-dikterna utgjorde separata avdelningar i Runebergs två första diktsamlingar, men i Bergs utgåva föstes de ihop till en egen avdelning. Den följdes av de två samlingarnas resterande dikter som dessutom hade blivit rejält omgrupperade.

Under resten av 1800-talet består Runeberg-utgivningen av mer eller mindre auktoriserade bokhandelsutgåvor av de samlade verken och tallösa tryck av enskilda verk – ibland rejält vanställda av tryckfel. För att uttrycka sig något lättsinnigt var det här en period när en snabbt växande medelklass behövde böcker och pianon för att markera sin nyvunna sociala status. Bokmarknaden växte i samma takt som Runebergskulten, och de tryckeritekniska framstegen var lika stora som typografins estetiska förfall. Allt detta avspeglas i utgåvorna. På 1890-talet hade tekniken för att återge illustrationer gjort betydande framsteg och illustrerade praktutgåvor av enskilda verk producerades både i Sverige och i Finland. Den folkkäre konstnären August Malmström illustrerade *Fänrik Ståls sägner* i Sverige, och i Finland gavs sägnerna 1898 ut med Albert Edelfelts illustrationer. Det är bilder som i förminskat format sedan har återgetts också i skolutgåvorna, och för 1900-talets läsare har Runebergs sägner och Edelfelts bilder ingått en oupplöslig förening.¹⁶

År 1851 började förläggaren Wilhelm Bohlin i Örebro ge ut Runebergs *Samlade skrifter*. Sannolikt hade Runeberg och Bohlin preliminärt planerat utgåvan när de träffades i Stockholm sommaren 1851, för i Runebergs brev finns inga direktiv till förläggaren. Bohlin placerade

de episka dikterna först i utgåvan, i den ordning de ursprungligen hade publicerats. Första samlingen av *Fänrik Ståls sägner* ingick i andra delen och idyllepigrammen först i den tredje, som båda utgavs 1852.¹⁷ Runeberg skriver långt om länge att det är ”mig kärt att nu få uttrycka min stora fögnad och tillfredsställelse öfver Ditt sätt att i typografiskt afseende behandla mina dikter. Både tryck och papper är ypperligt, och hvad anordningen af det hela, d.ä. styckenas inbördes följd och förhållanden, beträffar, är jag så nöjd dermed, att jag är öfvertygad om att min försumlighet att härvid gifva några råd ländt hela verket mera till gagn än till skada.”¹⁸ Det är svårt att i likhet med Runeberg lovorda det typografiska arbetet. Titelsidan till Örebro-utgåvan innehåller åtta rader med tecken inklusive en mer och en mindre elaborerad linje. Det finns inte två rader av dessa som skulle representera samma typsnitt – och huvudtiteln återges med en fantasistil som får sentida läsare att associera till Bertil Almqvists muntert anakronistiska stenåldersserie från 1950-talet om Barna Hedenhös.

Runeberg drabbades av ett slaganfall 1863 och trots bibehållna själsförmögenheter tystnade han som författare. I stället fick han bära upp rollen som nationalmonument och nationell symbol. 1860- och 1870-talen är inte bara de auktoriserade utgåvornas utan också de respektfulla, för att inte säga devota företalens tid. När diktaren själv tystnade började utgåvorna nämligen förseas med förord. Den tidigare nämnde Carl Rupert Nyblom gav ut Runebergs samlade skrifter i den s.k. Svenska folkets upplaga (1870, 1876 och 1896). Detta var en s.k. gottköpsutgåva, en billig utgåva riktad till en stor publik. Utgåvan är prydd med ett litograferat porträtt av skalden och med hans namnteckning i faksimile. Nyblom inleder med en biografisk presentation där Runeberg utnämns till ”nordens och den vesterländska odlingens mäktigaste utpost mot öster; [...] ett af världens yppersta skaldesnillen”. Han karaktäriseras som ”det finska folkets lefvande skyddsvärn, den manligt förtröstansfulla bilden af dess folkande, med all dess undergifna, men dock modiga samt af omutlig rättskänsla ledda motståndskraft och trofasthet; [...]”¹⁹ Här blir Runeberg politiserad av sin utgivare, som uttryckte den då i Sverige odlade uppfattningen av Finland som en utpost mot öster. I Finland blev Runeberg och hans diktning i synnerhet från 1890-talet en nationell symbol för det passiva motståndet mot den tilltagande förryskningspolitiken.

Efter Runebergs död 1877 gav änkan och sönerna de två följande åren ut *Efterlemnade skrifter* i tre band.²⁰ Bilden av nationalskalden och hans verk och deras förhållande till utgåvorna får i viss mån ny belysning av *Efterlemnade skrifter* och utgivarnas arbete med dem. I *Efterlemnade skrifter* ingick det första auktoriserade trycket av "Sveaborg", Runebergs anatema över kapitulationen 1809 som han inte ville låta publicera under sin livstid. Dikten, från 1846, var spridd i avskrifter och hade tjuvtryckts flera gånger i Sverige, och åtminstone en gång i Danmark (i *Fædrelandet* 1852). I den s.k. normalupplagan, varom mera nedan, placerades "Sveaborg" näst sist i första samlingen av *Fänrik Ståls sägner*, en plats som den sedan dess behållit i bokhandelsutgåvorna.²¹

Inför utgivningen av *Efterlemnade skrifter* gjorde Fredrika Runeberg upp förteckningar över Runebergs opublicerade dikter och hans bidrag i *Helsingfors Morgonblad*. Förteckningarna, som inte tidigare har utnyttjats av forskningen, ger en viss insyn i familjen Runebergs avvägningar och bedömningsgrunder när *Efterlemnade skrifter* sammanställdes. Det är sällan fråga om uttalat privata bevekelsegrunder, utan om utgivarnas uppfattning om litterär kvalitet och representativitet: kan en dikt eller en notis anses värdig nog att publiceras, eller reducerar den uppfattningen av skalden och hans verk?

Ett konkret exempel: Den romerske skalden Tibullus levde under seklet före vår tideräknings början. Han skrev mestadels elegier där han besjöng det enkla livet på landet och sin älskade Delia som han hyllade med lätt ekivoka formuleringar. I juli 1832 ingick i *Helsingfors Morgonblad* en översättning av första sången i Tibulli andra elegi. När Sven Rinman 1962 gav ut Runebergs lyriska översättningar i *Samlade skrifter* avstod han från att ta med Tibullus-översättningen i textdelen, med hänvisning till att manuskript saknades. Attribueringen till Runeberg kunde alltså inte anses helt säker, och Rinman anvisade översättningen en plats i kommentardelen. Tjugo år senare utkom sången i Inger Haskås kommentar; vid det laget hade en handskrift dykt upp så författarskapet var säkerställt. Varför ingick då inte översättningen i *Efterlemnade skrifter*, som många andra av översättningarna i *Morgonbladet*? Ja, den nämns i flera av de listor jag här har hänvisat till, men i en med rubriken "återstå ännu ur Morgonbladen att hemta:" har Fredrika Runeberg efter "Tibulli 2dra Elegie" skrivit in "synes för lättfärdig". Här har den editionsfilologiska etiken fått vika för en något snäv syn på vad som är värdigt nog att upptas bland skaldens verk.

Tummen ner blir det också för två reportage och för några Allehanda-notiser som besitter ett visst aktualitetsvärde.

Det är typiskt för den förändrade synen på Författaren, inte bara på Runeberg, att monumentet i brons eller gips inte längre (eller inte just nu) blir reducerat, utan i stället får liv när censuren avskaffas och eposen och de andra högstatusgenrerna får sällskap av den ekivoke Tibullus och av reportage om studenternas majfest, med idrottstävlingar, bålar och skålar.

Inför sekelskiftet 1900 med stor forskaraktivitet inför hundraårsjubileet började textsituationen framstå som ohållbar. Då representerade *Samlade arbeten* (den s.k. normalupplagan) ett ambitiöst initiativ av estetikprofessorn C.G. Estlander och filologen Hjalmar Appelqvist. Ordet normalupplaga kräver möjligen en förklaring: SAOB anger att ordet används om mönsterupplaga, klassisk upplaga och liknande och anför två belägg från slutet av 1800-talet. Intressant nog, med tanke på Runebergs särställning i Finlands litterära kanon, handlar det ena belägget om Luthers lilla katekes och det andra är ”Normalupplaga utgifven af Bibel kommissionen” (1884). Normalupplagan utgavs åren 1899–1902, utan kommentar men med Estlanders omfattande och ingående presentation av ”Runebergs skaldskap”. Avsikten var att utgåvan skulle tillfredsställa forskningens anspråk och den har också karaktäriserats som ”den förnämligaste bland äldre editioner, under långa tider [...] till stora delar outhärlig vid allt allvarligt syftande Runebergsstudium”.²² Men normalupplagan var ofullständig och fyllde inte stränga vetenskapliga krav. Som utgivare hade Estlander visserligen textkritiska ambitioner. Han protesterade kraftigt mot att Runeberg nystavades (av Nyblom) och mot att varken förläggaren Sederholms finländska utgåva från 1860-talet eller Nyblom presenterade dikterverken kronologiskt, utan uppställda ”i de estetiska kategoriernas luftiga rum”, vilket betecknades som ”ett kallt, systematiskt förfarande” som bryter skaldens egen ordning.²³ I sin långt gående hänsyn till denna ordning är utgåvan ensam i sitt slag. Däremot lider den av utgivarnas pietet: de tog med enbart de texter som Runeberg själv hade godkänt för utgivning i *Samlade skrifter* från 1860-talet.²⁴

Det var inte enbart jubileet som aktualiserade Runeberg vid sekelskiftet 1900. Den politiska krissituationen (de s.k. ofärdsåren med ryska ingrepp i förvaltningen och landsförvisningar av ämbetsmän och

politiska påverkare) bidrog till att Runebergs diktning i ännu högre grad kom att fungera som en samlande nationell symbol, och en symbol som i detta skede skulle göras tillgänglig också för bredare lager av folket. År 1903 utkom den s.k. nationalupplagan, en tätttryckt billighetsutgåva i två band. Efter normalupplagan, upplyser förordet, "har tiden syntts vara inne att utgifva äfven en prisbillig upplaga af skaldens verk. Då man betecknat den som nationalupplaga, har det skett i förhoppning om att den i sin mån skall göra dessa oförgätliga sångskatter till en egendom i hvarje hem hos den del af vårt folk, som kan tillägna sig dem på skaldens eget språk." Här ser vi den nationella enheten manifesterad, Finlands folk är *ett*, samtidigt som man vädjar till det finlandssvenska folket, som vid sekelskiftet var ett så nykonstruerat begrepp att ordet finlandssvensk ännu inte hade myntats.

Att utgåvan var ett led i strävandena att uppamma en nationell och konstitutionell medborgaranda avspeglas också i förordets redogörelse för dispositionen. "Hvad uppställningen beträffar, har i det första bandet förnämligast inrymts sådant, som rör fosterlandet, medan det öfriga fått sin plats i andra bandet."²⁵ Som de mest fosterländska av Runebergs verk gäller enligt detta *Elgskyttarne*, *Hanna*, *Julqvällen*, några "Smärre episka dikter": "Grafven i Perho", "Zigenaren", "Jenny", "Julqvällen"), samt *Fänrik Ståls sägner* och de tre diktsamlingarna, här presenterade under den övergripande rubriken "Lyriska dikter". Nationalupplagan bygger på textetableringen i normalupplagan, men stavningen hade moderniserats. Det korta förordet avslutas med upplysningen att ortografin följer sjunde upplagan av Svenska Akademiens ordlista, och att det inte var en helt överflödigt anmärkning vet alla som har arbetat med texter från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Stavningsreformerna duggade tätt på den tiden.

Nationalupplagan inleds med en biografisk artikel om Runeberg, skriven av skolläraren och patrioten Bernhard Estlander. Före den egentliga artikeln ingår på en egen sida en kort text som placerade in Runeberg i ett historiskt-politiskt sammanhang för de samtida läsarna, väl skolade i konsten att läsa mellan raderna:

Runeberg föddes den 5 februari 1804, fem år före Borgå landtdag och den regim, som då i Finland grundlades. Den 5 februari 1904, fem år efter urtimalantdagen och den nya regim, som därmed vidtagit, går Finlands folk att fira hans hundraårsminne. Hvilken utveckling inom dessa data och hvilken plats i denna utveckling för Johan Ludvig Runeberg!

Normalupplagan och nationalupplagan hade olika målgrupper, vilket framgår på flera sätt redan av utgåvornas yttre. Normalupplagans åtta delar var i stort format (21,5 x 14 cm), de sammanlagt 2 657 sidorna (varav Estlanders presentation utgjorde 341 s.) var spatiöst satta och tryckta på tjockt papper av god kvalitet. Nationalupplagans två små band (18,5 x 12,5 cm) hade 1 113 tätt satta sidor tryckta på tunt papper av betydligt sämre kvalitet. Båda utgåvorna försågs med författarens bild och namnteckning i faksimile. Båda bilderna återgår på ett fotografi från 1863. I normalupplagan hade fotot heliograferats och såg i det närmaste ut som om det återgav ett målat porträtt. I nationalupplagan dög en enklare utförd litografi, och under Runebergs namnteckning hade tillfogats hans födelse- och dödsår. Uppenbart ansåg utgivarna att det var en överflödig upplysning för normalupplagans läsare. Också introduktionerna och deras författare signalerar utgåvornas status. Den inflytelserike professor Estlander analyserade Runebergs författarskap i normalutgåvan, medan hans son Bernhard som var läroverkslärare skrev en kort ”levnadsteckning” för nationalupplagans stora läsekrets.

Till Runebergs 100-årsjubileum 1904 skrev Werner Söderhjelm en diger och fortfarande läsvärd biografi över författaren. Inför arbetet med biografien utförde han som den förste ingående studier av Runebergs diktmanuskript. Under första världskriget planerade Söderhjelm, tillsammans med Gunnar Castrén en textkritisk Runeberg-utgåva. Planerna förföll då, Söderhjelm övergick till diplomatin och dog förhållandevis tidigt. Men hans ande vilar över den textkritiska utgåva som Svenska litteratursällskapet och Svenska Vitterhetssamfundet började utge 1933. Där Estlander hade börjat vid slutet, med de texter Runeberg själv godkänt för *Samlade skrifter* på 1850-talet, ville Söderhjelm börja vid första trycket och manuskripten och med ambitionen att ge ut allt Runeberg skrivit. Det är principer som utgåvans första huvudredaktörer Gunnar Castrén och Martin Lamm och deras efterföljare har iakttagit. Sedan Söderhjelm tid har alla utgivare och kommentatorer av Runebergs verk noggrant redogjort för manuskriptvarianter och förstört sina ögon med att scrutinera handskrifterna, skrivna som de är med Runebergs tydliga men mikroskopiska piktur.

Under 1900-talet har också ett stort antal kommersiella, mer eller mindre omfattande utgåvor av Runebergs verk utkommit. Så sent som 1969 utkom ett nytryck (Tjugonionde–trettioförsta tusendet) av en

förhållandevis innehållsrik Runeberg-volym i serien Svalans svenska klassiker. Den innehåller ett urval lyriska dikter och översättningar, *Älgskyttarna*, *Kung Fjalar*, *Fänrik Ståls sägner*, fyra artiklar och "Projekt till en poetisk förening" som är en parodisk vidräkning med göticismen från 1832. Omslagsfliken bär texten "*En av våra nationalskalder i helfigur i varje volym av SVALANS SVENSKA KLASSIKER*", varefter de utgivna volymerna listas. Runeberg upptas alltså här som en av de svenska nationalskalderna, tillsammans med de beundrade Bellman, fru Lenngren och Almqvist, med Tegnér, Geijer, Rydberg och Strindberg, men också med Karin Boye, Victoria Benedictsson och kåsören Hasse Z.

För att konkludera: de olika Runebergutgåvorna är tidstypiska representanter för ett litterärt, ideologiskt och också kommersiellt intressant och framgångsrikt författarskap. Bergs pirattryck härstammar från den laglösa tiden. Vid mitten av 1800-talet kommer copyright-överenskommelserna och de auktoriserade utgåvorna. Den läsande medelklassen upptar nya grupper, och "gottköpsupplagorna" kommer på 1870-talet. Vid sekelskiftet skapar folkskolor, folkhögskolor och annan folkbildning en marknad för nationalupplagan.

Det är inte oväsentligt att när Runeberg vid sekelskiftet 1900 var störst som nationell symbol så utkom hans verk i en auktoriserad, av författaren så att säga postumt legaliserad utgåva. Det passiva motståndet i Finland då kallades också "laglighetskampen". Det är inte heller oväsentligt att den utgåva som Estlander redigerade fick mothugg av Werner Söderhjelm som introducerade nyfilologin i Finland och var insatt i modern textkritik. De två professorerna representerade två generationer och delvis skilda litteraturvetenskapliga synsätt.

Det förefaller som om Runebergs egen likgiltighet för hur utgåvorna ställdes upp återgår i forskningen. Med undantag för en artikel från 1897 av Ernst Lagus²⁶ verkar det som om Runebergsforskningen hade fäst föga uppmärksamhet vid de olika samlingsutgåvorna i stort, hur de är uppställda, vad de innefattar och vad de utesluter. Och vad man kan utläsa av deras omfattning och tillkomst. Att närmare utreda detta vore varken ointressant eller editionshistoriskt oväsentligt.

NOTER

1. Definitionen lånad av Johan Wrede, "Folksjälén, folkeposet och nationalskalden" i *Finlands svenska litteraturhistoria* I, Helsingfors 1999, s. 232.
2. Sina prosaberättelser skrev Runeberg under första hälften av 1830-talet, under tiden som redaktör för *Helsingfors Morgonblad*.
3. Z. Topelius, "Runeberg och Almqvist" ursprungligen 1892 i folkkalendern *Svea*, här citerad efter *Samlade skrifter* 24. *Resebref och hågkomster*, Helsingfors 1903, s. 385.
4. Wrede et. al. (utg.), *Kommentar till Fänrik Ståls sägner*, SS XIV:1, SSLSF 515:1, Helsingfors 1983, s. 9.
5. C.R. Nyblom, *En sjuttioårs minnen*. I, Stockholm 1908, s. 173 f.; här citerat efter Ernst Brydolf, *Sverige och Runeberg 1849–1863*. SSLSF 415, Helsingfors 1966, s. 386.
6. August Schauman, *Från sex årtionden i Finland* II, Helsingfors 1922 s. 255 f. – Schauman var 1859 inblandad i en häftig debatt med J.V. Snellman om nationalitets- och språkfrågan i Finland, där Schauman hävdade svenskans ställning i Finland, vid sidan av finskan, och till skillnad från Snellman ansåg att svenskar och finnar i Finland utgjorde ett folk, oavsett språk. Jfr sista stycket i citatet.
7. "Johan Ludvig den ende, tyrann" hade kritikern Erik Kihlman 1926 rubricerat en artikel i *Nya Argus* där han analyserade åttiotalisterna K.A. Tavaststjernas bitterhet och motstånd mot samtida kritikers metod att avfärda all inhemsk litteratur som inte anpassade sig till en runebergsk norm.
8. Johan Wrede, "Johan Ludvig Runeberg – klar och gåtfull" i *Finlands svenska litteraturhistoria* I, Helsingfors 1999, s. 248.
9. Yrjö Hirn, *Runebergskulten*. SSLSF CCXLVIII, Helsingfors 1935, s. 393 f.
10. Lauri Viljanen, *Runeberg och hans diktning 1837–1877*, fi. orig. 1948, sv. övers., Lund 1969, s. 247.
11. Lars Huldén, *J.L. Runeberg och hans vänner*, Helsingfors 1978, s. 37.
12. Erik Kihlman, "Johan Ludvig den ende, tyrann" i *Nya Argus* 1926, s. 48.
13. Runeberg började tidigt översättas till finska, men inte alltid med litterärt övertygande resultat. Lauri Viljanen anser att det dröjde mer än hundra år innan *Elgskyttearne* 1937 fick en acceptabel finsk översättning, av Otto Manninen. Vid sekel-skiftet 1900 hade i alla fall större delen av Runebergs verk översatts till finska; översättningarna reviderades under 1900-talet. *Elgskyttearne* och *Hanna* har 2001 utkommit i nyöversättning av Teivas Oksala.
14. Ernst Brydolf, *Sverige och Runeberg 1830–1848*. SSLSF CCXCII, 1943, s. 108–120 samt där citerad litteratur. Utgåvan är i duodesformat, exemplaret i Svenska litteratursällskapets Runebergsbibliotek mäter 14,4 x 8,7 cm.
15. Runeberg–Arwidsson 8/3 1839 i SS IX. *Brev*. SSLSF 443, Helsingfors 1970, s. 55.
16. Enskilda verk av Runeberg har getts ut i praktfullt illustrerade och utstyrda utgåvor. Dessa och annat som hör till temat Runeberg i bokkonsten kommer att behandlas av Rainer Knapas i en bok som utkommer inför Runebergsjubileet 2004.
17. Sedan mattades utgivningstakten av. Fjärde delen kom 1858 och innehåller Runebergs psalmer och prosaberättelser. Del fem utgavs 1864 och i den ingick andra samlingen av *Fänrik Ståls sägner*, *Kungarne på Salamis* (originalutgåva året innan), några dikter, det mesta av Runebergs översatta dikter (utöver *Serviska folksånger*) och några artiklar. Den sjätte delen innehåller några smärre dikter, prosaberättelsen "Fästningsfångarne" och skådespelet *Kan ej* samt en mera omfattande avdelning rubricerad Esthetiska och litterära uppsatser. När denna volym utkom 1869 hade förlagsrätten övergått till Beijers förlag i Stockholm. – De sex delarna, i stor oktav (20,3 x 13 cm) omfattar sammanlagt 2 208 sidor.
18. Runeberg–Böhlén 20/12 1853 i SS IX. *Brev*. SSLSF 443, Helsingfors 1970, s. 210.

19. *Johan Ludvig Runebergs Samlade skrifter* I, Stockholm 1870, s. [I]. Formuleringarna återkommer i de senare upplagorna, 1896 dock med tempus ändrade från presens till imperfekt. Utgåvan omfattade sex delar som såldes i elva häften, sammanlagt 1798 s.
20. *Efterlemnade skrifter* utgavs i Viborg, första delen med Clouberg som förläggare och de två senare med G.W. Edlund. I dem ingår strödda dikter, översättningar, recensioner, ofta material som Runeberg hade publicerat i *Helsingfors Morgonblad* och som senare inte utgivits på nytt. Här trycktes också Runebergs reflexioner, delvis publicerade i *Helsingfors Morgonblad* och i *Borgå Tidning*, samt i den tredje delen hans avhandlingar och tal på latin.
21. Ett anmärkningsvärt tjuvtryck gjorde boktryckaren Berling 1870. Nybloms auktoriserade utgåva från samma år utgavs på Stockholmsförlaget Beijers och trycktes i Uppsala, på Akademiska boktryckeriet som innehades av Ed. Berling. "Sveaborg" trycktes med samma typsnitt och i samma format som utgåvan i övrigt, och de fem opaginerade sidorna med dikten kunde tämligen omärkligt fogas in i volymen vid inbindningen. Så har förfarits med en volym inbunden hos Uppsala-bokbindaren L.W. Levin, där "Sveaborg" har placerats efter "Adlercreutz" som avslutar andra samlingen av *Fänrik Ståls sägner*. Volymen befinner sig numera i Svenska litteratursällskapets Runebergsbibliotek.
22. *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–1985. Del II. Det andra halvseket*. Av Olof Mustelin. SSLSF 523: 2, Helsingfors 1986, s. 147.
23. C.G. Estlander, "Runebergs skaldskap" i *Johan Ludvig Runebergs Samlade arbeten*. Bd VIII, Helsingfors 1902, s. [137].
24. Både normalupplagan och den nedan nämnda nationalupplagan utgavs på G.W. Edlunds förlag i Helsingfors.
25. *Johan Ludvig Runebergs samlade arbeten. Nationalupplaga*. Första bandet, Helsingfors 1903, s. [v].
26. Ernst Lagus, "Något om editionerna af Runebergs skrifter" i *Förhandlingar och uppsatser* 10. SSLSF XXXIV, Helsingfors 1897.

Litterær traditionsdannelse gennem videnskab

af Johnny Kondrup

1. Debatten om den skønlitterære kanon

I 1990'erne førtes der en diskussion om den litterære kanon både i Danmark, Norge og Sverige. I Danmark var diskussionen foranlediget af den amerikanske filosofiprofessor Allan Blooms bog *The Closing of the American Mind* (1987), der i 1991 udkom i en dårlig oversættelse under titlen *Historien om Vestens intellektuelle forfald*. I Norge og Sverige kom debatten lidt senere, foranlediget af den amerikanske litteraturprofessor Harold Blooms bog *The Western Canon* (1994).

I Danmark førte debatten til, at den daværende undervisningsminister satte kanon på dagsordenen for en konference i 1992. Titlen på konferencen var "Det almene", men den kom især til at dreje sig om danskundervisningen og den litterære kanon, som var blevet forkæret eller ligefrem afskaffet i 1970'ernes marxistiske klima. Nu var der stort set enighed om at genoplive kanon.¹

I forlængelse af konferencen nedsatte ministeren et udvalg, hvis opgave var at drøfte problematikken og at opstille en kanon, ikke som en officiel liste, hvorefter der nu skulle undervises overalt i skolesystemet, men som et oplæg til stillingtagen og diskussion. Dette udvalg udsendte i 1994 en rapport: *Dansk litteraturs kanon*, og i den vil jeg tage mit udgangspunkt. Den resumerer på udmærket vis hele den diskussion om kanondannelse, som foregik i 1990'ernes Danmark.

Diskussionen drejede sig om, hvorvidt man skulle have en officiel kanon, og til dels om, hvilke forfattere og værker der skulle indgå i kanon. Det aspekt vil jeg lade ligge her. Men i anden række blev det

diskuteret, hvordan en kanon opstår og vedligeholdes, hvilke processer der ligger til grund for en kanon, og hvilke regler disse processer foreløber efter. Dette aspekt er interessant i vor sammenhæng. Problemfeltet er også til stede i rapporten om *Dansk litteraturs kanon*, men i en uafklaret form, der giver sig udtryk i en række tvetydigheder eller selvmodsigelser.

I forordet bekendtgøres det flot, at i Danmark er det dansklærerne, der bestemmer kanon. Det er dem, der vælger, hvilke værker man skal læse i undervisningen, og dermed hvilket billede af den danske litteratur, eleverne skal have. En anden model, hedder det, trives i en række andre europæiske lande, hvor undervisningsministeriet eller et andet officielt organ fastlægger kanon. Udvalget foretrækker dog helhjertet den danske model, hvor dansklærerne bestemmer.²

For så vidt får man klar besked. Men lidt senere i rapporten sløres billedet, idet udvalget retorisk spørger sig selv, hvorfor der bør undervises i danske klassikere, "som nogen, eller blot tiden, har samlet i en såkaldt 'kanon'".³ Endnu mere uspecifikt bliver det, når udvalget slår fast, at "historien" afgør, hvilke forfattere der kommer ind i kanon, og hvilke der evt. glider ud.⁴ Gradvis erstattes de konkrete beslutningstager af generalsubjekter som tiden og historien.

Dansklærerne rykker dog atter ind i fokus, da rapporten senere gør opmærksom på, at den danske litterære kanon vedligeholdes, ændres og fornyes "i gymnasiets læseplaner og praksis".⁵ Praksis må betyde dansklærerne, som altså nu atter bestemmer, dog begrænset af de ministerielle læseplaner. Men disse planer fortønes i samme åndedrag til et netværk af underliggende, indbyrdes modstridende interesser, idet rapporten forklarer, at gymnasiets læseplaner til dels er resultat af en kamp mellem forskellige retninger inden for litteraturpædagogik og -videnskab, der hver for sig prøver at få anbragt sine kerneområder i læseplanerne. Herved sikrer de pågældende interesser sig selv prestige, legitimation og stillinger.⁶

Rapporten rummer altså en bevidsthed om, at en kanon bestemmes af nogen; at den er udtryk for valg, interesser og interessekonflikter. Denne bevidsthed er imidlertid uafklaret og kæmper selv bestandig mod en objektivistisk tendens til at erklære, at kanon er et produkt af overindividuelle kræfter som tiden eller historien.

Rapporten munder ud i to konkrete forslag, hvoraf det ene i denne sammenhæng er relevant, nemlig klassikerudgivelser. (Det andet for-

slag er efteruddannelse af de dansklærere, som bestemmer kanon.) Forslaget om klassikerudgivelser konkretiseres til, at Undervisningsministeriet, Kulturministeriet og Dansklærerforeningen (som har sit eget forlag) bør finde sammen om "en udgivelsesrække med danske klassikere til undervisningsbrug i indbydende udstyr og til overkommelige priser." Dette bør "helst" – men altså ikke nødvendigvis – ske i samarbejde med Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.⁷

I forvejen eksisterer der en serie, som faktisk hedder "Danske Klassikere", og som udgives netop af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab med støtte fra Kulturministeriet. Serien er bl.a. til undervisningsbrug, og dens bind fås til overkommelige priser. Hvert bind rummer en filologisk forsvarlig tekst, forklarende verbal- og realkommentarer samt en historisk og fortolkende efterskrift. Der er tale om *studieudgaver*, som svarer til et mellemtrin mellem den historisk-kritiske udgave og den ikke-kritiske læseudgave. Rapporten om dansk litteraturs kanon nævner ganske vist "Danske Klassikere", men med reservation over for dens lay-out, kommentarer og efterskrifter, der alle menes at tage sigte på et voksent, læsevant publikum. Og rapportens anbefalinger går altså uden om "Danske Klassikere". Hvad man ønsker sig, er åbenbart ikke studieudgaver, men læseudgaver, hvor det filologiske niveau er lavere og de pædagogiske bestræbelser højere. Og disse udgaver kan om nødvendigt fremstilles uden samarbejde med landets editionsfilologiske sagkundskab.

Det mest ejendommelige ved rapporten om *Dansk litteraturs kanon* er dog næppe, at det erkendte behov for klassikerudgivelse ikke kædes sammen med den allerede eksisterende klassikerserie. Det kan jo skyldes de modstridende interesser, som rapporten i anden forbindelse var opmærksom på, og som et ministerielt udvalg gerne selv er det bedste udtryk for. Mere ejendommeligt er det, at udvalgets forsøg på at definere en kanon og delvis også at identificere de kræfter, interesser eller personer, der står bag en kanon, ikke på noget tidspunkt sættes i forbindelse med det kanoniseringsarbejde, som faktisk foregår i den eksisterende klassikerserie. Editionsfilologernes indflydelse på litteraturens kanon medreflekteres ikke.

Også på dette punkt er rapporten om *Dansk litteraturs kanon* repræsentativ for den diskussion, som foregik i 1990'erne. I debatten om litterær kanondannelse og reglerne for kanoniseringsprocesser har det arbejde, der udføres af editionsfilologer, været så godt som usynligt. I

det omfang, arbejdet overhovedet er blevet medtænkt, har det været på et sekundært eller instrumentelt niveau, efter modellen: Vi har en kanon, eller vi skaber en kanon, og den må så bringes til at foreligge i forsvarlige udgaver. Til det arbejde har vi editionsfilologer.

Jeg agter i mit foredrag at argumentere for det modsatte synspunkt.⁸ Editionsfilologer forholder sig ikke blot tjenende til de klassiske tekster, men spiller en væsentlig rolle i den litterære kanondannelse. Denne rolle er dog i høj grad uerkendt, også for editionsfilologerne selv. Som en slags kompensation for den manglende anerkendelse bliver mit indlæg bevidst ensidigt. Jeg vil argumentere for, at det er os, der skaber kanon (omend vi ikke gør det helt alene)! Og jeg vil, med et udtryk af germanisten Dieter Sulzer, definere editionsfilologien som ”literarische Traditionsbildung durch Wissenschaft”.⁹

2. Udgivere og kanondannelse

Der kan normalt opnås enighed om, at editionsfilologiens opgave er at sørge for videnskabelig, tekstkritisk genudgivelse af klassiske tekster. Det store spørgsmål er dernæst, hvilke tekster der er klassiske. Mit synspunkt tilbyder et pragmatisk svar på dette spørgsmål ved at vende faktorerens orden om: Klassiske tekster er den del af litteraturens masser, som findes værdig til at blive genudgivet i kritiske udgaver. Det er tekster, som ud fra deres virkningshistorie menes at være så vigtige for nutidens og fremtidens publikum, at de fortjener en videnskabelig behandling eller restitution med henblik på fornyet virkningshistorie. Den kritiske udgave kan m.a.o. betragtes som en option på det litterært gyldige, et bud på klassikernes kanon. Og dette synspunkt anbringer tekstkritikken som en aktiv kraft i den litterære traditionsdannelse.

Valget af, hvilke forfatterskaber og enkeltværker der skal gøres til genstand for tekstkritisk behandling med henblik på en udgave, placerer editionsfilologen – eller i det mindste editionsfilologien – som en aktiv litteraturpolitisk instans. Men i de nordiske lande er der minimal afstand mellem editionsfilologien og editionsfilologen. Her foranstalles langt de fleste videnskabelige udgaver af udgivelseskaber, som er ”fladt” organiseret: DSL, NSL, Svenska Vitterhetssamfundet, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Universitets-Jubilæets danske Samfund. Det er undtagelsen, at klassikerudgaver besluttet centralt, fx i Kultur-

ministeriet eller i et nationalt akademi – og den store undtagelse gælder Sverige, hvor Svenska Akademien faktisk udgiver en klassikerserie, som bl.a. uddeles gratis til alle svenske gymnasier. (Det er i øvrigt Nordens smukkeste klassikerserie, i et elegant og sart udstyr, som udtrykker en forbløffende tiltro til menneskeheden, fx til at svenske gymnasiaster har rene fingre.)

Hovedreglen er dog, at udgaver varetages af de nævnte selskaber, som består af aktive udgivere, og som har tradition for at lade udgivel-sespolitikken afhænge af, hvad den enkelte, interesserede filolog måtte foreslå. Derefter varetager forslagsstilleren selv den pågældende udgave under tilsyn eller evt. medvirken af andre medlemmer. Overordnede prioriteringer og langsigtede planer er ikke fremherskende. Det kom fx til udtryk i Danmark i midten af 1990'erne, da DSL iværksatte et udredningsarbejde for at kortlægge behovet for udgivelse af danske lit-terære værker skrevet efter år 1800. Udredningsarbejdet skulle netop muliggøre en mere langsigtet og ”objektiv” prioritering af selskabets udgivelser, end man hidtil havde kendt.¹⁰ Men arbejdet har i alt væ-sentligt ikke haft praktiske konsekvenser, vel hovedsagelig fordi der ikke er penge at sætte bag de erkendte behov. Man må således fortsat basere udgivelsen af værker fra Danmarks litterære guldalder på, hvad det enkelte medlem af selskabet har lyst til at udgive. Denne situation kan man beklage ud fra et objektivi-tet behovssynspunkt; men man kan også konstatere, at den giver den enkelte editionsfilolog en høj grad af indflydelse på den litterære kanoniseringsproces.

3. Hvad skal der læses?

At en udgave kan være med til at kanonisere en forfatter eller et værk, gives der adskillige eksempler på. I tysk forskning henviser man til, at det, der i mellemkrigstiden gjorde Friedrich Hölderlin synlig påny og gav ham status som klassiker, var Norbert von Hellingraths historisk-kritiske udgave af *Sämtliche Werke*, der begyndte at udkomme i 1923. Da Friedrich Beißner i 1943 påbegyndte sin Stuttgarter Ausgabe, be-høvede han ikke længere argumentere for Hölderlins kanoniske status, men kunne koncentrere sig om at forsvare sin editionsmodel, sit in-tegrale ”Stufenapparat”.¹¹

Et nyere, mere beskedent eksempel vedrører den danske forfatter

Ernesto Dalgas (1871-99). Han begik selvmord som 27-årig og fik før sin død kun trykt to ubetydelige værker: en geografisk lærebog på vers (!) og en samling krøniker og eventyr. Men af hans efterladte manuskriptbunker udgav vennen Axel Mielche fire bind, heriblandt de to hovedværker: *Lidelsens Vej*, en filosofisk udviklingsroman, og *Dommedags Bog*, en metafysisk visionsroman i slægt med Dantes guddommelige komedie (begge 1903). Ernesto Dalgas hører til 1890'ernes generation, og i mange år betragtedes han som en perifer forfatter (på trods af, at Gunnar Ekelöf efter læsningen af *Dommedags Bog* skal have udbrudt: "Men dette er jo verdenslitteratur"). I litteraturhistorierne nævnes Dalgas gerne til sidst, langt efter 1890'ernes hovedpersoner som Viggo Stuckenberg, Sophus Claussen, Johannes Jørgensen, Helge Rode og Ludvig Holstein, men også efter andet geled som Sophus Michaëlis, Thor Lange, Niels Møller, L.C. Nielsen og Olaf Hansen. Men i 1994 optræder Ernesto Dalgas' roman *Lidelsens Vej* på den kanon, som undervisningsministeriets udvalg opstiller af ca. 100 hovedværker i dansk litteratur. Jeg er ikke i tvivl om årsagen, nemlig at litteraten Henrik Schovsbo i 1993 havde fremdraget romanen fra dens relative glemsel og udgivet den i serien "Danske Klassikere". Tre år senere udgav Schovsbo *Dommedags Bog* i samme serie. Jeg havde som tilsynsførende på begge udgaver lejlighed til at følge arbejdet på nærmeste hold, og jeg véd med mig selv, at det er Schovsbos fortjeneste, når jeg i en kommende grundbog i litteraturhistorie medtager Ernesto Dalgas blandt de få forfattere fra 1890'erne. Denne litteraturhistorie, som er stærkt selektiv – stærkt kanonisk bevidst – omtaler kun seks forfattere fra 1890'erne: Stuckenberg, Claussen, Jørgensen, Rode, Holstein – og Dalgas, som netop fremhæves for sine to romaner.

En ting er at afgøre, hvilke *forfattere* der skal foreligge i kritiske udgaver; næste skridt er at afgøre, hvilke dele af deres *produktion* der skal foreligge. Skal man fx udgive de litterære værker alene, altså *opera*, eller skal man udgive både værker, breve og notesbøger, altså *scripta*? Der er næppe nogen tvivl om, at en udgave af *scripta* har en større kanoniserende effekt end *opera*. Udgivelsen af notesbøger og breve sammen med de færdige værker tildeler forfatterskabet en særlig status ved at signalere, at alt fra forfatterens hånd er betydningsfuldt.

Hvis man alene koncentrerer sig om et forfatterskab, altså om *opera*, bliver spørgsmålet på et trinlavere niveau, hvilke *værker* der fortjener

videnskabelig udgivelse. I denne henseende er det oplysende at betragte Danmarks bedste bud på den verdenslitterære kanon, H.C. Andersen. Hans værker foreligger ikke i en samlet, kritisk udgave, men der findes en række deludgaver af hans prosa. Fra et videnskabeligt synspunkt er der grund til først at nævne de samlede *Eventyr* i syv bind (1963-90). Derudover foreligger Andersens tre selvbiografier og den ældre, ikke helt tilfredsstillende udgave af *Romaner og Rejseskildringer* i syv bind (1943-44), hvis indhold nu er under genudgivelse som enkeltbind i serien ”Danske Klassikere”. Endelig foreligger der enkeltudgaver af tre prosaværker, som ikke var med i *Romaner og Rejseskildringer*, nemlig *Et Besøg i Portugal*, *Fodreise fra Holmens Canal* og *Skyggebilleder fra en Reise til Harzen*.

Men det forbløffende er, at der ikke foreligger en udgave af H.C. Andersens dramatiske værker, og at hans lyriske værker kun er udgivet i diverse udvalg, som ikke honorerer tekstkritikkens krav. Heller ikke Andersens litteraturkritiske artikler, biografiske portrætskitser og satiriske småstykker foreligger i en videnskabelig udgave. Min pointe er ikke, at denne situation er utilfredsstillende, for det er åbenlyst. Det interessante i vor sammenhæng er, at situationen ikke er resultat af en overordnet kulturpolitisk målsætning, men af en række successive beslutninger hos enkeltudgivere og involverede udgiverselskaber, først og fremmest DSL. Beslutninger, som altså har kanoniseret prosaforfatteren H.C. Andersen og tilsvarende vanskeliggjort eller nedprioriteret en beskæftigelse med lyrikeren og dramatikerne af samme navn.

Hidtil har jeg talt om editionsfilologernes indflydelse på den litterære kanon under synsvinklen: *Hvad* skal der udgives? Hvilke forfatterskaber og hvilke dele af disse forfatterskaber bør foreligge? Inden jeg forlader denne vinkel, skal jeg minde om, at sådanne beslutninger har ganske konkrete og langtrækkende konsekvenser. Når hundredvis af universitets- og gymnasielærere hver for sig skal fastlægge det litteraturhistoriske læsepensum, har det afgørende indflydelse på deres dispositioner, hvilke udgaver der er tilgængelige for de studerende. Og i denne forbindelse har netop den videnskabelige udgave en særlig gennemslagskraft, ikke kun fordi den er bedst, men fordi den gerne har en længere lagerføringsstid end de rent kommercielle udgaver, som kan forsvinde fra boghandelen i løbet af to-tre år. Når man fx som universitetslærer i Litteraturhistorie fastlægger et toårigt kursusforløb – som af indlysende årsager gerne skal kunne genbruges – orienterer man sig

uvilkårligt efter titler, der med sikkerhed vil foreligge i boghandelen i de næste mange år. På den måde er de videnskabelige udgivere med til at afgøre, hvad der skal læses.

4. Hvordan skal der læses?

Men også under en anden synsvinkel bestemmer vi kanon. Synsvinkelen kan formuleres i spørgsmålet: *Hvordan* skal der udgives? – og dermed: Hvordan skal det udgivne læses? Afgørelsen heraf foregår igen på flere niveauer, men jeg vil for overblikkets skyld begrænse mig til fire.

På det første og højeste niveau afgøres *arten* af den enkelte tekst. Hvilken del af forfatterens produktion skal den tilordnes (og dermed ofte ganske konkret: I hvilken sektion af udgaven skal den trykkes, om overhovedet)? Er teksten fiktiv eller ikke, og hvis ikke, er den da et stykke saglitteratur eller et biografisk dokument? Hvis teksten på den anden side er fiktiv, kan det være nødvendigt at afgøre, hvilken genre den hører til; og hvis den ikke har tydeligt afrundet værk-karakter, kan det være nødvendigt at afgøre, om den er et tilsigtet fragment eller blot tilfældigt ufuldendt. Beslutningerne påhviler udgiveren, som dermed afgørende styrer læserens fortolkning af teksten.

Lad mig bruge Søren Kierkegaard som eksempel. Der findes i hans journal mærket AA en berømt optegnelse, dateret 1. juni 1835. Den første, der lod optegnelsen trykke, var den ikke-videnskabelige udgiver af Kierkegaards *Efterladte Papirer*, H.P. Barfod. Det skete i 1869 (og uheldigvis lod Barfod manuskriptet forsvinde efter trykningen). Barfod mente, at teksten ”vistnok” var en afskrift af eller et udkast til et brev, ”som det synes” til Kierkegaards onkel, naturforskeren P.W. Lund i Brasilien.¹² Barfod var tydeligvis usikker på tekstens art, hvad der også er grund til, for ganske vist omtaler den flere samtidige personer fra virkelighedens København, men den indeholder desuden signaler, som peger i retning af fiktionen. Bl.a. afbrydes tekstens overvejelser om valg af studium og livsstilling pludselig af ordene ”Nonnulla desunt”, altså den filologiske formel for et større tekstudfald i originalen. Sådan skriver man næppe i et privat brevudkast eller en afskrift af et brev, som man selv er ophavsmand til.

Men da de videnskabelige udgivere af *Søren Kierkegaards Papirer* – P.A. Heiberg og Victor Kuhr – i 1909 trykte teksten igen, skete det i den

såkaldte A-sektion, hvilket var sektionen med personlige papirer. Heiberg og Kuhr bestemte uden reservationer teksten som et brev til P.W. Lund. Herefter blev den i 1954 optaget i Niels Thulstrups udgave *Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard* og karakteriseret som et brev, hvortil man kun kender koncepten. Igennem tre udgaver bestemtes den samme tekst altså stadig mere entydigt som et faktisk brev, et biografisk dokument.

I 1976 argumenterede litteraturforskeren Henning Fenger for, at brevet tværtimod var fiktivt. Det skete i bogen *Kierkegaard-Myter og Kierkegaard-Kilder*. Efter Fengers opfattelse skulle brevet indgå i en større, planlagt helhed, en filosofisk brevroman, som Kierkegaard arbejdede på i 1830'erne, men som aldrig blev færdig. Fengers argumentation omfatter også en række andre optegnelser, deriblandt den umiddelbart efterfølgende, hvor der tales om nødvendigheden af at finde en sandhed, der er sandhed for mig, en idé, for hvilken jeg vil leve og dø. Denne berømte optegnelse er et af eksistentialismens kerne-steder, og det ville unægtelig være af stor virkningshistorisk betydning, hvis den sammen med det formentlige brev til P. W. Lund blev løftet fra den biografiske sfære over i fiktionen.

Da de pågældende optegnelser skulle udgives i *Søren Kierkegaards Skrifter*, måtte udgiverne altså tage stilling til, hvordan de skulle læses. Vi valgte, hverken at gøre som Thulstrup har gjort, eller som Fenger ville have det. Vi trykker altså ikke det såkaldte brevkoncept til P.W. Lund i den sektion af udgaven, som skal rumme breve og biografiske dokumenter; men vi samler heller ikke de journaloptegnelser, der i Fengers undersøgelse udpeges som dele af den forulykkede brevroman, under Kierkegaards egen titel: *Breve*. Vi fulgte vort overordnede princip, som er at udgive de enkelte optegnelser i den arkivalske sammenhæng, hvori de forefindes (eller – hvis manuskripterne ikke længere findes – i den sammenhæng, som kan rekonstrueres ud fra de bevarede lister over Kierkegaards arkiv, som det forelå ved hans død). Det vil sige, at vi trykker alle optegnelser i en given journal samlet, uanset om de er af fiktiv, saglitterær eller biografisk art.

Det formentlige brevkoncept blev altså trykt i den sektion af udgaven, som bærer undertitlen ”Journaler, notesbøger og papirer”, og i sammenhæng med de øvrige optegnelser, som oprindeligt fandtes i journalen mærket AA.¹³ For så vidt overlader vi til læseren at vurdere, om det er en faktisk brevkoncept, som Kierkegaard har indført i sin

journal, eller en del af et romanprojekt, som han har udkastet i journalen. Vi fastholder m.a.o. tekstens tvetydighed – men dette er netop også et valg.¹⁴

Det andet niveau, hvor editionsfilologen bestemmer, hvordan en tekst skal læses, har at gøre med det apparat, som knyttes til den. Skal teksten fremtræde fuldstændig ”ren”, som i en roman fra i går, eller skal der knyttes varianter til den? Skal disse varianter henvises til et særligt bind eller en sektion bag i bogen, så læseren kan blive fri for at se dem? Eller skal varianterne optræde på foden af tekstsiderne, evt. ligefrem med markeringer oppe i teksten (asterisker eller potenstal), som løbende henleder opmærksomheden på varianterne?

Forlæggere hævder, at selve synet af et variantapparat afholder et stort publikum fra at købe en bog, så hvis varianter overhovedet skal forekomme, bør de helst anbringes i et særligt bind, som køberne kan lade være med at åbne (eller som forlæggeren kan lade være med at genoptrykke, når bogen udsendes i bogklubudgave og paperback).

Endnu mere påtrængende bliver spørgsmålet om apparat, når det drejer sig om udgivelse af manuskripter, fx dagbøger og breve, og der bliver tale om *interne varianter*, dvs. forfatterens egne rettelser under skriveprocessen eller bagefter. Skal læseren have adgang til dem eller ikke? Hvis han skal, er det en afgørende beslutning, om varianterne skal præsenteres i et lemmatiseret apparat, fx på foden af siden, eller i et integralt-horisontalt apparat, dvs. i og med selve teksten.

Da vi stod for at skulle udgive Kierkegaards journaler og notesbøger, valgte vi dels (som en selvfølge) at give læseren adgang til de interne varianter, dels at gøre det i et lemmatiseret apparat. Det vil sige, at vi aftrykker det ”færdige” resultat af Kierkegaards arbejdsproces som løbende og stort set ”ren” tekst, mens der redegøres for arbejdsprocessen selv i form af fodnoter. Vi foretog dette valg af hensyn til de formentlig mange læsere, der går til Kierkegaards journaler med et teologisk eller filosofisk ærinde, og som gerne vil kunne se bort fra det filologiske apparat. Men vi kunne have valgt at gøre læsningen besværlig for denne gruppe, hvis vi havde opvurderet vor egen interesse for Kierkegaards arbejdsproces i en sådan grad, at vi havde gennemtrukket teksten med diakritiske tegn og andre typografiske virkemidler til anskueliggørelse af tekstens stadier på vej mod den endelige form.¹⁵

Det næste valg, vi måtte foretage i forbindelse med Kierkegaards interne varianter, angik den måde, hvorpå de skulle bestemmes. Én mulighed var den *positionelle* bestemmelse, dvs. efter varianternes rumlige placering i manuskriptet. Her måtte man fx oplyse, om en rettelse befandt sig i marginen, over linjen, under linjen eller i linjen. En anden mulighed var den *genetiske* bestemmelse, dvs. efter varianternes tidslige orden; her måtte man oplyse, om en rettelse var foretaget i flugten eller senere. På tysk har man den mundrette skelnen mellem ”Sofortkorrektur” og ”Spätkorrektur”, som vi mangler på dansk, men det er, hvad genetisk bestemmelse drejer sig om.

De to måder at bestemme rettelserne på er forskellige, både med hensyn til, hvad læseren får at vide, og i henseende til det grundlag, de hviler på. Ved en positionel bestemmelse får læseren sikker information, for man kan altid beskrive, hvor på papiret en rettelse befinder sig. Og den positionelle bestemmelse behøver ikke støtte sig til andre kriterier som skriveredskab og blæktype.

Ved en genetisk bestemmelse får læseren en information, som er mindre sikker, fordi den altid beror på en tydning af positionelle data. Og nogle positionelle data – fx visse sletninger – kan ikke med sikkerhed omtydes genetisk. Til gengæld hviler den genetiske bestemmelse på et bredere fundament end den positionelle, fordi den også støtter sig på andre kriterier end positionsangivelser, fx skriveredskabets art, blækets farve og stregens tykkelse.

Vi valgte at bestemme de interne varianter genetisk. I stedet for at rekonstruere manuskriptets udseende i detaljer påtager vi os at tyde detaljerne og omsætte de rumlige iagttagelser i tidslige bestemmelser. Når vi fx oplyser, at en rettelse er senere, får læseren ikke at vide, om den er skrevet til over linjen, under linjen eller i marginen. Og når vi undtagelsesvis kan oplyse, at en sletning uden erstatning er senere, fortæller vi ikke, at det fx er fordi sletningen er udført med en anden blækfarve end teksten.¹⁶

På vejen fra den rumlige iagttagelse til den tidslige bestemmelse går visse data således ”tabt” for læseren, fordi de opuges i vor tydning. Omvendt ville en positionel bestemmelse af varianterne måtte udelade visse data, som vi nu indkorporerer i vor tydning, fx iagttagelser af den trykstyrke, som er lagt i skriften, og som undertiden fortæller, at en rettelse er foretaget senere. Valget af bestemmelsesmetode afgør m.a.o., hvilke oplysninger om Kierkegaards arbejdsproces læseren skal have

adgang til, og influerer dermed uvægerligt på hans billede af forfatteren. Valget ligger hos editionsfilologen.

Vender vi tilbage til de trykte teksters område, kan vi udpege *valget af grundtekst* som et tredje niveau, hvor editionsfilologen øver indflydelse på, hvordan de kanoniserede tekster skal læses. Det er et spørgsmål, som jeg vil gå let hen over her, eftersom det blev grundigt behandlet på Netværkets konference i Stockholm 1998, og foredragene herfra foreligger på tryk som første bind i Netværkets skriftserie.¹⁷ Jeg behøver altså blot minde om, at læseverdenen får et forskelligt indtryk af forfatterens værker, afhængigt af om udgiveren vælger at trykke dem efter hans manuskripter, efter hans tryk eller efter en eklektiserende kombination af manuskripter og tryk.

Det fjerde og laveste niveau, jeg vil omtale, vedrører den *sprogform*, teksten skal fremtræde i. Her befinder vi os på bogstavniveau, og det overordnede spørgsmål er, hvor store hensyn vi skal tage til moderne læses uhindrede tilegnelse af tekstens mening? Hvor meget skal vi rette eller harmonisere i originalens sprog? Hvorvidt skal vi bringe konsistens i en forfatters inkonsekvente stavning, og hvorvidt skal vi normalisere en interpunktion, der byder på vanskeligheder for læsningen? Hvorvidt skal vi konsekvensrette i en tekst, hvor forfatterens egen, påbegyndte revision ikke er blevet ført igennem? Vi har alle stået over for sådanne spørgsmål og har måttet vælge.

Jo ældre tekster vi har at gøre med, desto mere påtrængende bliver også spørgsmålet om en lempelig modernisering af sprogformen. I tyske kritiske udgaver har det længe været kendt (men omdiskuteret) praksis, at ældre tekster moderniseres med hensyn til stavning, idet udtalen bevares. Man ændrer "Wortstand", men ikke "Lautstand", fx *sey* > *sein*; *theuer* > *teuer*; *Brod* > *Brot*.¹⁸ I Sverige har man som bekendt også valgt at "nystave" Strindbergs *Samlade Verk*.

De fleste danske editionsfilologer vægrer sig ved tanken om at modernisere H.C. Andersen og Søren Kierkegaard efter samme skabelon. Men når vi går ned i 1700-tallet, ser vi allerede de første tendenser i den retning. I "Danske Klassikeres" udgave af pietismens store salmedigter, Hans Adolph Brorsons *Udvalgte salmer og digte*, ser man fx, at udgiveren Steffen Arndal systematisk har ændret førstetrykkenes stavning af det personlige pronomen i 2. person pluralis: "I" til den moderne

form: ”I”. Som grund angives forståelighedshensyn. Til gengæld har udgiveren bibeholdt den nasalstreg over visse bogstaver, som erstatter n og m, fx i et ord som ”entē”. Jeg ville nok have gjort det omvendt, altså have bevaret det personlige pronomener som ”J”, men have opløst nasalstregen til ”n”. Dog ligemeget; eksemplet skal kun vise, at vi som editionsfilologer bestandig må tage stilling til spørgsmålet om modernisering – og at vi også dermed bestemmer, hvordan klassikerne skal læses.¹⁹

5. Nuancer og problemer

Jeg sagde tidligere, at mit synspunkt ville være bevidst ensidigt – at jeg ville argumentere for editionsfilologernes afgørende indflydelse på den litterære kanon. Det har jeg gjort, både i spørgsmålet om *hvad* og i spørgsmålet om *hvordan*. Nu, da jeg nærmer mig slutningen, kan der være grund til at nuancere og problematisere synspunktet.

Man har formuleret en almen lov for overlevering, som lyder: Jo mere befæstet bogstavet er, desto mere truet er ånden. Meningen er, at hvor teksters udtryksside holdes fast på den form, de havde ved tilblivelsen, indfinder der sig gradvis og nødvendigvis en distance mellem teksterne og den levende virkelighed. Teksterne holdes så at sige borte fra den stadige akkomodation til livet, og derved trues de af et langsomt meningsforfald.²⁰ I værste fald ender de som hieroglyfagtige genstande, kun forståelige for fagfolk.

For at holde ældre tekster levende må den ”bogstavpleje”, som sikrer deres udtryksside, suppleres af en ”meningspleje” i form af fortolkning og udlægning. Denne meningspleje sørger for, at teksternes ånd eller budskab bringes i forhold til nutidens læsere. For skønlitterære teksters vedkommende foretages den af anmeldere, kritikere og moderne forfattere, men først og fremmest af lærere på alle niveauer. Editionsfilologens virksomhed, der retter sig mod bogstavplejen, må komplementeres af disse menneskers virksomhed. Uden den skabes der ingen kanon, eller kanon bliver en død ansamling af tekster, som få læser og færre forstår.

I de lykkelige tilfælde forenes bogstavpleje og meningspleje i samme person, nemlig når editionsfilologen tillige er lærer og fortolker. Det er da heller ikke tilfældigt, at udgaverne i de meget kanonbevidste klas-

sikerserier foruden en sikret tekst også rummer en fortolkende, delvis aktualiserende efterskrift, så vidt muligt skrevet af tekstudgiveren selv.

Der er endnu en gruppe, som nødvendigvis må nævnes, når talen drejer sig om litterær kanondannelse. I forbindelse med diskussionen af variantapparat antydede jeg, at editionsfilologens ønsker kunne støde på modstand fra forlæggerens side, og klart er det, at forlæggerne har en afgørende indflydelse, både på hvad der skal læses, og på hvordan det skal læses. Uden forlæggernes medvirken skabes eller vedligeholdes ingen kanon overhovedet. Af hensyn til en nuanceret helhedsforståelse af den litterære kanondannelse ville det derfor være nødvendigt at udrede samspillet mellem forlæggere, editionsfilologer og undervisningsvæsen. Dette er dog ikke mit ærinde.

Den indflydelse, som editionsfilologen øver på den litterære kanon, henligger som tidligere nævnt i et erkendelsesmæssigt tusmørke, også for filologen selv. Hvordan kan det være? For det første er det nyt, at man kaster lys over de faktorer, som indgår i kanoniseringsprocessen. Når man før 1990'erne diskuterede kanon, skete det gerne ud fra det synspunkt, at den eksisterende kanon var for snæver og burde udvides med glemte grupperes litteratur, fx kvindelige forfattere eller arbejderforfattere. Man diskuterede ikke selve kanoniseringsprocessens regler.

For det andet er editionsfilologien som disciplin belastet af en stærk positivistisk arv. Der eksisterer stadig blandt tekstkritikere en opfattelse af vort arbejde som tilnærmelsesvis værdifri videnskab – og en tilsvarende berøringsangst over for hermeneutisk eller teoretiserende selvrefleksion. Formentlig er filologien den gren af humaniora, hvor positivismen har det længste efterliv. Jeg husker stadig et køligt brev, som vi modtog i redaktionen af *Søren Kierkegaards Skrifter* efter at have sendt en foreløbig version af de tekstkritiske retningslinjer for etableringen af Kierkegaards journaler ud til drøftelse blandt kolleger. Disse retningslinjer var relativt bevidste om deres egne hermeneutiske implikationer, og ærlig talt var vi ret stolte over refleksionsniveauet. Men vi modtog altså et brev fra en filologisk kollega, der afviste retningslinjerne netop af denne grund. Hun skrev, at den slags teoretiseringen var hende imod, og at editionsfilologi for hende var et stykke håndværk, som kunne udføres med almindelig sund fornuft.

Det er imidlertid en uholdbar opfattelse. Hvad enten editionsfilologen vil vide det eller ej, rummer hans og hendes virksomhed en lang

række valg, som er fortolkende og styrende for læserens tilegnelse af de litterære tekster. Det er derfor ikke muligt at opretholde den gamle forestilling om editionsfilologien som en hjælpevidenskab, underordnet – og dermed adskilt fra – de egentligt fortolkende dele af litteraturvidenskaben. ”Æstetikens tjenestepige”, som man har kaldt tekstkritikken, er i grunden lige så manipulerende som de Perniller og Marther, man møder i Holbergs komedier.

Min hensigt med at påpege editionsfilologens indflydelse på den litterære kanondannelse er da også først og fremmest at bidrage til en forøget bevidsthed om de hermeneutiske implikationer i vort arbejde. Denne bevidsthed er en forudsætning for, at vi kan forholde os kritisk til, hvad vi gør.

Man kan godt forestille sig, at en sådan kritisk bevidsthed ikke blot antog form af skrupler, men at den blev anvendt offensivt, dvs. i en målrettet bestræbelse for at skaffe en forfatter eller en række værker en plads i den litterære kanon. Man kunne forestille sig, at vi i stedet for at forholde os objektivistisk eller traditionalistisk forholdt os aktivistisk.²¹ At vi i stedet for at spørge, hvad der mangler (i betydningen ikke foreligger) af den nationale litteratur i gode udgaver, spurgte, hvad vi selv havde lyst til at skaffe indpas, også på bekostning af andet.

En anden, mere pragmatisk side af sagen er formentlig, at vi kan bruge vor indflydelse på kanondannelsen som et argument udadtil for at skaffe bevillinger og stillinger til fagområdet. I et Europa, hvor den nationale identitet er under pres, ombølges forestillingen om den nationallitterære kanon af megen velvilje fra kulturpolitikere og andre bevilgende myndigheder. I det omfang, vi som editionsfilologer er i stand til at overbevise disse personer om, at forvaltningen af kanon beror hos os, vil det givetvis udmønte sig – i bogstavelig forstand.

Imidlertid bør man også være opmærksom på, at en sådan strategi ikke er uden risiko. En overbetoning af det kanoniserende og kanonplejende element i vor virksomhed kan resultere i, at denne virksomhed udtynnes eller forsimples.²² De samme politikere, over for hvem argumentet føres frem, kan ende med at opfatte os blot som bestyrere af klassikerserier. Dermed være ikke sagt noget ilde om klassikerserier; men editionsfilologien er mere end dem. Klassikerserier behøver som regel ingen variantapparater, hverken ”eksterne” eller interne, ingen paralleludgaver, ingen manuskriptbeskrivelser, ingen håndskriftfaksimiler, og deres kommentarer kan i alt væsentligt begrænse sig til at

afhjælpe forståelsesproblemer. Men det er afgørende vigtigt, at det lag af den editionsfilologiske virksomhed, som er højt differentieret, netop fordi det er tilpasset den enkelte overleveringssituation, ikke svækkes. Dels er dette eksklusive og eksperimenterende lag vigtigt i sig selv – som humanistisk grundforskning – dels er det i et blot lidt længere perspektiv forudsætningen for, at den mere udadvendte kanon- og klassikerpleje til enhver tid kan foregå med de rette midler.

Lad mig illustrere dette med et sidste eksempel fra Kierkegaard-filologien: Da DSL i 1992 udsendte et udvalg af Søren Kierkegaards dagbøger i sin klassikerserie, blev både tekst, opsætning, nummereringssystem og til dels realkommentarer hentet fra P.A. Heiberg og Victor Kuhrs grundlæggende udgave *Søren Kierkegaards Papirer*. Anderledes kunne det ikke være. Men skulle et lignende udvalg laves i dag, ville det komme til at se helt anderledes ud: Teksten ville være etableret efter andre principper; forholdet mellem de enkelte optegnelser ville være et andet, heriblandt også forholdet mellem hovedoptegnelser og marginalier, hvilket igen ville have konsekvenser for den typografiske opsætning af udgavens sider. Desuden ville det nummer- og referencesystem, som giver overblik over den enkelte optegnelses placering i helheden, være radikalt forandret, og endelig ville realkommentarerne være betydeligt forbedret. Alt dette som konsekvens af, at der i mellemtiden er kommet en ny, historisk-kritisk udgave af Kierkegaards skrifter, som fra grunden af har gennemarbejdet overleveringssituation, mulige editionsmodeller og kommenteringsbehov. Dette arbejde kan klassiker-serien drage fordel af, men det kunne ikke være foregået inden for seriens egne rammer.

NOTER

1. Indlæggene fra mødet findes trykt i Undervisningsministeriets tidsskrift *Uddannelse* nr. 8: 1992.
2. *Dansk litteraturs kanon. Skønlitteraturen i skolen*, Undervisningsministeriet, København 1994, s. 6. Jf. også s. 70 f.
3. Op. cit. s. 10.
4. Op. cit. s. 29.
5. Op. cit. s. 55.
6. Op. cit. s. 54.
7. Op. cit. s. 80.
8. Foredraget indeholder herefter synspunkter og eksempelmateriale, som til dels er udviklet i min artikel "The Editor as Interpreter" i: Niels Jørgen Cappelørn &

- Hermann Deuser (red.): *Kierkegaard Studies. Yearbook 1998*, Walter de Gruyter, Berlin & New York 1998, s. 369-378.
9. Dieter Sulzer: "Textkritik" i: Dietrich Hart & Peter Gebhardt (red.): *Erkenntnis der Literatur. Theorien, Konzepte, Methoden der Literaturwissenschaft*, J.B. Metzler, Stuttgart 1982, s. 111-122.
 10. Arbejdet resulterede i rapporten *Udgivelse af danske litterære tekster efter 1800. En redegørelse for behov, problemer og perspektiver*, DSL, København 1996. Rapporten er forfattet af Henrik Andersson, Flemming Conrad, Per Dahl og Jørgen Hunosøe.
 11. Jf. Stephan Kammer: "Interferenzen und Korrektive. Die Problematik des Kanons in textkritischer und kulturwissenschaftlicher Perspektive" i: Rüdiger Nutt-Kofoth, Bodo Plachta, H.T.M. van Vliet & Hermann Zwerschina (red.): *Text und Edition. Positionen und Perspektiven*, Erich Schmidt, Berlin 2000, s. 303-321; s. 318.
 12. Af Søren Kierkegaards *Efterladte Papirer, 1833-1843* [i: bd. 1-2], København 1869, s. 38.
 13. *Søren Kierkegaards Skrifter* udg. af Søren Kierkegaard Forskningscenteret, bd. 17, G.E.C. Gad, København 2000, s. 18-23, under nummeret AA: 12.
 14. At de udgivere, som har skrevet tekstredigørelse til den pågældende journal AA, Jette Knudsen og Søren Brun, efter at have resumeret diskussionen om optegnelsens status, nærmest beslutter sig for dens faktiske karakter, er en anden sag. Tekstredigørelsen findes i kommentarbind K17, G.E.C. Gad, København 2000, s. 7-21.
 15. Jf. Jette Knudsen & Johnny Kondrup: "Tekstkritiske retningslinier for Søren Kierkegaards Skrifter. Journaler, notesbøger og papirer" i *Søren Kierkegaards Skrifter*, bd. 17, s. 299-343; s. 312.
 16. Op. cit. s. 313 f.
 17. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell (red.): *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser*, Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm 1999.
 18. Jf. Herbert Kraft: *Editionsphilologie*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1990, s. 89-95.
 19. Et femte niveau, hvor udgiveren over indflydelse på læsningen af en klassisk tekst, er det grafiske: format, skriftsnit, skydning, indrykninger m.v. Da Per Ridderstad for få år siden har gjort rede for netop dette, vil jeg nøjes med at henvise til hans artikel, idet jeg citerer dens konklusion: "Om skriftbilden ändras grafiskt, innebär det rimligen att vårt sätt att uppfatta texten styrs i annan riktning. När skriften har förändrats, förändras texten. Utgivaren styr receptionen. En självklarhet kanske, men lätt att förtränga." Per S. Ridderstad: *Textens ansikte i seklernas spegel. Om litterära texter och typografisk form*. Anförande vid Svenska Vitterhetssamfundets årsmöte den 27 maj 1998. Stockholm 1999, s. 25.
 20. Jf. Aleida & Jan Asmann: "Kanon und Zensur" i: Aleida & Jan Asmann (red.): *Kanon und Zensur. Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation II*, Wilhelm Fink, München 1987, s. 7-27, specielt s. 13.
 21. Jf. Dieter Sulzer: op. cit. s. 117.
 22. Jf. Stephan Kammer, op. cit. s. 314 f. Kammers synspunkt er dog, modsat det her fremførte, at denne risiko er forbundet med den positivistiske arvs videreliv. Han forestiller sig, at en fortsat ubevisthed om editionsfilologiens hermeneutiske implikationer kan resultere i "fjendtlige overtagelsesforsøg", der vil reducere vor virksomhed til restaurativ klassikerpleje.

Kampen om litteraturhistorien

Romantikerna som filologer

av *Paula Henrikson*

Traderandet av texter utgör mänsklighetens minne – det är en ofta upprepad sanning. Som textutgivare deltar vi i en uråldrig tradition av kunskapsförmedling, som utvecklat allt finkänsligare instrument för korrekt textåtergivning. Den kritiska utgåvan som vi känner den idag är en produkt av historismen, och har det historiska medvetandet som sin förutsättning: en utgåva motiveras av att ett brott i förståelsen har skett, ett brott som det är utgivarens uppgift att både uppmärksamma och överbrygga.¹

Att vi är engagerade textutgivare medger vi gärna, och ingen vill heller förneka att vi sätter avtryck i textutgåvorna – editionsfilologin har tvärtom en lång tradition av att göra utgivarens närvaro så tydlig som möjligt, att markera alla ingrepp i den kritiska apparaten och i kommentarer. Dessa omsorgsfulla markörer, som utgör spåren av utgivarens närvaro, kan emellertid också suggerera en långtgående objektivitet: vi gömmer oss inom klamrar och i noter, som om vårt inflytande begränsades till dessa utgåvans tamburer, vindsutrymmen och källarprång. När Wellek kallade textutgivarens värv "[f]örberedande arbete", som "endast lägger grunden till den egentliga analysen och tolkningen", vilade det just på förutsättningen att det egentliga, rena textutgivandet är bortom tolkningen, oberoende av våra ställningstaganden och fördomar.²

Mot denna föreställning svär redan utgåvans väsen: om dess förutsättning och utgångspunkt är avståndet mellan publik och historisk text, innebär det också att varje utgåva måste ha textens aktualisering

som mål. En sådan strävan gör att utgivandet på ett mycket grundläggande sätt blir beroende av utgivarens värderingar och ställningstaganden. Varje utgåva kan förses med ett "bäst-före-datum", och det är inte självklart att man bör försöka utsträcka hållbarheten så långt som möjligt: det kan gå ut över utgivarens uppgift, aktualiserandet.

Utgivandet av klassiker är alltså ett hermeneutiskt uppdrag. Det har inte ens de främsta hermeneutiska förespråkarna alltid insett – själv Gadamer hävdade i *Wahrheit und Methode* att klassiker i själva verket bara är klassiker i den mån de besitter förmågan att tradera sig själva. "Det som är klassiskt är ryckt undan de växlande tidernas differens och föränderliga smak", hävdar han – "det är tillgängligt på ett omedelbart vis". Klassikerna inrymmer en "betydelse som inte kan förloras och som är oavhängig alla tidsomständigheter" – de innebär "en sorts tidlös samtidighet, som är samtida med varje nutid".³ Det klassiska "betyder sig självt och tyder sig självt", och, slutligen, det övervinner på egen hand, "i ständig förmedling", det historiska avståndet.⁴

Gadamers ställningstagande må vara tidstypiskt, men från vårt perspektiv tycks ändå den gode Homeros ha slumrat. Idag ryggar väl ingen längre för faktum att även klassikerna, och i högsta grad klassikerna, är beroende av vårt aktiva traderande. Klassikerstatus kan ett verk inte besitta en gång för alla – den måste ständigt erövrats på nytt. Till Gadamer's häftigaste vedersakare på den här punkten hör Hans Robert Jauß, som emfatiskt har framhållit hur konstverkets historiska funktion ligger i dess *verkan*. För att fullt ut förstå receptionshistoriens avgörande betydelse för hur ett verk traderas till oss som klassiker måste Gadamer enligt Jauß överge sitt föråldrade klassikerbegrepp. Vi måste, menar Jauß, rekonstruera forna tiders normsystem; vi måste följa de litterära verkens mångfaldiga historiska emanationer och studera hur de litterära verken bokstavligen har förvandlats genom tiden, för att upptäcka i vilken grad förståelsen verkligen är produktiv. Förställningen om klassikernas tidlöshet tillhör sålunda vad Jauß kallar *den filologiska metafysiken*.⁵ Som editionsfilologer besitter vi i högsta grad redskapen för en sådan historisk rekonstruktion, och en sådan tillhör också, menar jag, våra grundläggande uppgifter. Sett ur ett verkningshistoriskt perspektiv fungerar det klassiska värdet ackumulativt: ett verk är värt att kallas klassiskt först när generation efter generation har använt det som ett prisma för sin samtid, har tolkat sin samtid genom det.

I mitt föredrag idag vill jag presentera ett litet utsnitt ur en sådan historisk rekonstruktion. Utan några anspråk på fullständighet vill jag antyda hur textutgivning, normsystem och kanonbildning hänger samman i den romantiska epokens editionsfilologiska verksamhet. Romantikernas roll som skapare av den kanon som vi ännu idag lyder under är välkänd, såväl i Tyskland som i Skandinavien. I Tyskland marknadsfördes den litteratur som vi fortfarande betraktar som vårt västerländska arvegods: Dante, Shakespeare, Cervantes och Calderon skred för första gången upp jämsides med de antika tragöterna, Homeros och Vergilius; i Sverige introducerades isländsk saga och ballader samtidigt som Stiernhielm och Bellman blev om- och uppvärderade. Denna kända historia bör emellertid ses mot bakgrund av dels normsystemet, som jag här låter representeras av den filosofiska bas för filologin, vars kärna utgörs av en teori om just det klassiska, dels en historisk rekonstruktion av den materiella bakgrunden, nämligen den massiva utgivningsverksamhet utan vilken romantikernas försök att förändra litteraturhistorien hade varit ett intet. Dessa två moment är anhalterna i mitt föredrag.

Normsystemet vill jag göra synligt genom en text som jag tror är för litet känd och beaktad, nämligen Friedrich Schlegels efterlämnade koncept "Zur Philologie". Schlegels mycket fragmentariska anteckningar kring filologins uppgift och teori har daterats till 1797, och föregår alltså med ett helt decennium Friedrich Asts nydanande program för den klassiska filologin (1808). Som framstående klassiker av facket relaterar Schlegel fortgående sin diskussion till den klassiska filologin och den nya vetenskapsgren som gick under benämningen *Altertums-wissenschaft*, men som en av de första passerar och upphäver han samtidigt denna gräns. Hållningen till det "klassiska", frågan om vad begreppet "klassiskt" egentligen inrymmer och vilka verk vi med rätta kan betrakta som "klassiker" är ett genomgående tema i anteckningarna. Det är inom detta vida filologiska fält som editionsfilologin har sin självklara hemort, och det är denna position och relation som jag vill belysa.

"All filologi är med nödvändighet filosofisk; *vare sig den vill det eller inte, vare sig den vet det eller inte*", konstaterar Schlegel.⁶ Det är en provokativ och nödvändig utgångspunkt för projektet att formulera den filologiska disciplinens grundvalar: Schlegel kritiserar skarpt betraktandet av filologi som blott och bart "mikrologi", som totaliteten av

spridda notiser eller kunskapen om varje enskildhet.⁷ Filologin är med Schlegels terminologi inte en *matematisk* vetenskap – den är inte en kvantifierbar och operationaliserbar metod, utan måste drivas av hängivenhet och en strävan efter helheten. ”Ingen lärd borde vara hantverkare allena”, konstaterar han också i *Charakteristiken und Kritiken*.⁸

Med många av sina samtida önskar Schlegel därför att filologin formar en enhet av kritik, grammatik och hermeneutik – ingen del kan tänkas utan de båda andra, och ingen kan sägas föregå någon av de båda andra. Preliminärt kan han fråga sig, om historiskt sett inte *restitutio* av texten varit viktigast, och kritiken sålunda bör anses viktigare än hermeneutiken, men han svarar omedelbart sig själv: ”Nej! [– – –] Vad hjälper den äkta texten, om jag inte förstår den?”⁹ Det han pekar mot är en sorts treenighet, där de olika momenten i den filologiska förståelsen genomsyrar och växelverkar med varandra till den grad att deras åtskillnad slutligen blir meningslös. ”Filologin är inte ett *aggregat* av vetenskap, utan ett *helt*”,¹⁰ och det är inom denna helhet som filologins nödvändiga mikrobiologi måste försiggå. Det är också så man bör förstå Schlegels upprepade insisterande på att filologin är en *konst*, inte, eller bara med reservationer, en vetenskap.¹¹

Därmed formulerar Schlegel också en definition av den hermeneutiska cirkeln som har föranlett att han, i stället för Schleiermacher, utpekats som den moderna hermeneutikens egentlige grundare.¹² Det är troligen att gå för långt, men utan tvivel genomsyras Schlegels anteckningar av en långtgående hermeneutisk medvetenhet. ”Hermeneutik och kritik är *absolut* oskiljaktiga till sitt väsen, även om de i utövande eller framställning kan skiljas åt”, skriver han.¹³ Schlegel konstaterar vidare: ”All kritik, även den så kallade ordkritiken, beror till slut på *konstläran*. Slutligen löper allt ut i frågan: Vad är under dessa betingelser klassiskt eller inte?”¹⁴ På så sätt förlägger Schlegel frågan om det klassiska till filologins mitt, och omformulerar filologins filosofi till en ”*teori om det klassiska*”.¹⁵ ”Bara klassiska verk bör kritiserats och filologiseras.”¹⁶ Upprepade gånger jämför Schlegel filologens uppgift med översättarens: filologen står inte på antikvariens vis i historiens tjänst, utan har som sin främsta uppgift att göra det klassiska verket samtida.¹⁷ Därmed kan filologen inte stå oberörd inför sitt stoff: han måste drivas av såväl historisk entusiasm som modern medvetenhet. En filolog som inte känner det moderna kan inte heller känna det antika.¹⁸

Det klassiska värdet måste därmed postuleras i Schlegels teori: den filosofiska grunden för filologin är en teori om det klassiska.¹⁹ I samma mån måste den tidliga begränsningen till antiken upphävas: "Det klassiska genomsyrar alla förmågor och beståndsdelar och sidor hos den mänskliga anden."²⁰ Om detta historieöverskridande element i Schlegels teori kan tyckas ge hans klassikerbegrepp en ahistorisk prägel, utgör det emellertid ett led i ett ytterst historiserande projekt. Före romantiken, i den classicistiska kanonbildningen, *är* alla verk redan samtida, och blir klassiska i den grad de återspeglar eller lyder poesins eviga och oföränderliga lagar. För Schlegel är det filologens uppgift att *göra* de klassiska verken samtida, att genom att så att säga översätta verken förverkliga deras bestämmelse. Filologin måste därför vara både aktiv och synlig: filologen kan inte gömma sig i sin text utan måste placera den i samtiden.

De insikter som Schlegels filologiska anteckningar förmedlar förkroppsligas i romantikernas utgivningspraktik. Romantikerna var engagerade textutgivare: in i minsta detaljproblem kan man följa deras övergripande strävan, skapandet och befordrandet av ett modernt klassikerbegrepp. När jag nu ska diskutera romantikernas utgivningspraktik kommer jag att begränsa mig till det svenska perspektivet, och vill först betona det självklara faktum att den romantiska textutgivningen spänner över ett rikt spektrum. Egentligen måste allt ifrån vetenskapliga, kommenterade utgåvor till populära volymer och översättningar av såväl hela separata verk som kortare utdrag, publicerade i tidskrifter eller antologier beaktas. Denna omfattande verksamhet har bara knapphändigt kartlagts och studerats – ett undantag är Petra Söderlund som nyligen disputerade på en avhandling om den svenske romantikern Vilhelm Fredrik Palmblads förlag och tryckeri²¹ – men det är ändå denna verksamhet som gör att vi idag måste betrakta romantikerna som de slutliga segrarna i den stora strid mellan Nya och Gamla skolan som rasade i Sverige på 1810-talet. På kort sikt var det inte så: de så kallade neutrerna betraktades som stridens otvetydiga segrare.²² Romantikernas trägna utgivningspolitik överlevde emellertid dem själva, och idag tackar vi de romantiska aktörerna för en god del av vad vi betraktar som vårt litterära arv. Den äktromantiska drömmen om det tryckta ordets eviga produktivitet bortom tidens skrankor kom därmed att, åtminstone preliminärt, besannas.

Jag ska se närmare på två av de strategiska utgivningsprojekt genom

vilka de svenska romantikerna markerade revir och sökte befordra sin version av svensk litteraturhistoria. Dessa är för det första den folkviseutgåva, som Erik Gustaf Geijer och Arvid August Afzelius gav ut 1814–1816, för det andra Lorenzo Hammarskölds utgåva av den för tidigt döde Erik Johan Stagnelius' *Samlade skrifter*, som kom 1824–1826. De båda utgåvorna har fundamentalt olika inriktning – folkviseutgåvan har fokus riktat bakåt, mot litteraturens dunkla ursprung, medan Stagneliusutgåvan tvärtom ser framåt, mot den nya ljusa epok som romantikerna längtade efter. Till detta kommer att de på ett intressant sätt ramar in den romantiska epokens polemiska strävanden: folkviseutgåvan kommer i den litterära stridens inledningsskede, när det fortfarande handlar om att *skapa* och *försvara* en position. Utgåvan av Stagnelius' verk avslutar snarare striden: det handlar om att samla ihop det gångna decenniet och summera vad man har uppnått. Men om mycket skiljer utgåvorna åt, drivs de ändå av en gemensam grundambition – båda projekten handlar om att skapa klassiker av tidigare okänd eller obeaktad litteratur.

I inledningen till utgåvan av *Svenska folk-wisor* 1814 finner sig Geijer manad att "såsom en national-egendom" anmäla något så banalt som "ur Svenska allmogens mun upptecknade sånger". Geijer förklarar sin uppgift vara "en utgifvares vanliga skyldighet, att såsom medlare emellan boken och läsaren redogöra för hvad som lemnas, och åtminstone söka undanröjda hindren för ett opartiskt bedömande deraf", men medger samtidigt att denna uppgift "genom serskilda omständigheter [får] en ny vigt".²³ Geijers inledning kan inte förstås som rätt och slätt en "uppsats om folkvisan",²⁴ utan måste betraktas i sin laddade relation till den text åt vilken den gör anspråk på att fungera som supplement.

För det första bör noteras hur kraftigt Geijer markerar, att det utgivna är att betrakta som en "national-egendom" och "Folk-dikt": det nationella, kanske till och med nationalistiska, perspektivet är självklart. Men i sin inledande deklaration förklarar Geijer också på ett mycket insiktsfullt sätt hur det är utgivarens uppgift att, som han skriver, förbinda "det bekanta med det obekanta" – han menar "att saker vinna på att blifva sedda i stort, och att man ej nog kan vänja sig att betrakta Europa som ett helt".²⁵ Något snävt nationalistiskt patos kan man därmed knappast tillskriva Geijer, däremot en frän kritik av sitt hemlands bristande bildning och låga litterära utvecklingsnivå. När det gäller intresset och engagemanget för folkvisornas utgivande lyfter han

fram både England, Tyskland och, framför allt, Danmark, som förebildliga.

Det stora perspektiv Geijer placerar folkvisorna i är, kort sagt, diktens. Han postulerar poesins stora uppgift: att bebåda ”morgonråd-naden af en dag, hvars rena ljus ej hinner dödliga ögon”,²⁶ och konstruerar med denna utgångspunkt poesins hela historia. Detta gör han inte bara för att ta tillfället i akt att marknadsföra romantisk litteraturhistorieskrivning, utan i hög grad för att placera folkvisorna i ett sammanhang, ge en ram för förståelsen av dem som konst. Hela Geijers inledning andas en oro för texternas dåliga rykte såsom banala nöjen för allmogen, ovärdiga allt seriösare studium. Sanningen är, att Geijer själv länge tvekade inför utgivningsprojektet: folkvisorna ägde, menade han, bara ”barndomsminnets värde” – först så småningom lät han sig vinnas för projektet.²⁷ Därav kan man också förstå hans omsorg att lyfta visorna ur deras hävdvunna sammanhang, det enkla lantlivet, och hans behov att ge dem en ny kontext, den moderna litteraturens historia.

Därför blir Geijer nödgad att inledningsvis diskutera hela den moderna diktens egentliga väsen. Den moderna litteraturen är inte som den antika inriktad på det yttre, på händelsen; den är inte plastisk, sinnlig och avbildande, utan går rakt på det inre, betydelsen: ”Den lefver ej i bilder utan i det urbildliga sjelft, så att man väl kunde kalla den en poesi öfver poesien”.²⁸ Det egenartade för den moderna litteraturen förlägger Geijer till *tonen*, ”den naiva ironi” som genomsyrar den nya litteraturen. Dessutom betonar Geijer kritikens betydelse – i samma mån som de falska auktoriteterna har fördrivits ur poesin, har poesin gjorts till ämne för kritiken. När Geijer lyfter fram ”den nyare Poesiens beroende af Theorien”, är teorin därför inte att förstå som en auktoritet under vars välde litteraturen måste böja sig, utan som en instans för kritik av Friedrich Schlegels märke: en fortgående, inre reflexion över litteraturen.²⁹

Utifrån denna generella historieskrivning kan Geijer förklara och motivera åtskilliga drag hos de utgivna folkvisorna. Så kan exempelvis deras bristande historiska källvärde förvandlas till en dygd: eftersom den moderna poesin i motsats till den antika fäster sig mer vid det inre än vid det yttre, är det helt följdriktigt att den inte äger ”annalistisk tillförsigtighet i anförande af händelser”,³⁰ men dock ”helt och hållet [synas] vara uttryck af nationella minnet och känslan”.³¹ ”Romansen”, som Geijer vid det här laget har övergått till att kalla folkvisan, fram-

ställs i själva verket som essensen av hela det litteraturbegrepp som Geijer har salufört: samtidigt ursprungligast och mest universell.³² Medan den europeiska litteraturen gick allt djupare in i förfallet, efter-
 apningen av de gamle, bevarades romanserna hos folket:

Merkvärdigt är äfven, att under alla dessa folkdiktens öden, det är den äldre och äkta, som bäst bibehållit sig i det nationella minnet, (åtminstone är det fallet i Sverige) liksom barndomens minnen af alla äro de outplånligaste. I stillhet hafva dessa romantiska ljud blifvit älskade och bevarade, såsom enda åminnelsen af tiden, då det fanns en Poesi för den högsta som för den lägsta, och då folk ej betydde en viss klass eller en sammangytring af klasser, utan hvad som genom ett själarnes gemensamma band var sammanhållet.³³

På så vis har Geijer lyckats i uppsåtet att omfunktionera balladerna: från produkter av lantbornas enfaldiga nöje, utan större värde än ”barndomsminnets”, har de med en skickligt turnerad retorisk gest förvandlats till den moderna litteraturens sannaste och ursprungligaste avtryck. Samtidigt har Geijer befordrat en omfattande modern kanon, som han faktiskt ställer i direkt beroende av folkvisan:

Med den store Dante slog först poesien rot i djupet för att nå till himlen. Med Ariost och Tasso, med Cervantes och Camoens, med Spencer och Shakspeare, i allmänhet med den Italienska, Spanska och Engelska poesien, under och efter den stora Epoken af Europas uppväckelse, se vi först det romantiska anlaget uppblomstra i sjelfständig rikedom. Också stå desse konstens hjeltar med sina dikter, mer och mindre omedelbart, i förhållande till den äldre folkpoesien, som till sin källa. Shakspeare i synnerhet, som kan anses för den Nord-Europeiska Romansens herrligaste förklaring.³⁴

Om Dante och Shakespeare är folkvisans främsta europeiska arvtagare, faller i Sverige motsvarande roll på Stiernhielm:

För öfrigt fins det en enda man, hos hvilken alla de strålar af en ännu obildad poesi, som man under denna period träffar spridda, såsom i en brännpunkt sedermera synas samlat sig till ett klart sken, och som derför äfven begynner en ny tid. Det är Stjernhelm. [— —] Med honom begynner Svenska Skaldekonstens Historia.³⁵

Man kan med rätta fråga sig vad Dante, Shakespeare och Stiernhielm har att göra i en utgåva av svenska folkvisor. För Geijer är det emellertid fundamentalt att visa på hela den stora litteratur, till vilken folkvisan påstås vara upphovet – i synnerhet Shakespeare, som av romanti-

kerna bestäms till den kristna erans centralgestalt. Och på samma sätt som den geniale författaren Shakespeare är en romantisk skapelse med livskraft, har folkvisorna i Geijer-Afzelius' efterföljd tillförsäkrats en inte helt obetydlig plats i den svenska och skandinaviska litteraturens historia.

Uppfattningen att folkvisorna utgör den moderna litteraturens ursprungligaste skepnad påverkar utan tvivel den textliga gestaltningen av dem i utgåvan. Geijer beklagar utgåvans brister, men betonar att avsikten alltid varit att delge texten i dess ursprungligaste, äldsta och därmed bästa gestalt. Genom att applicera en sådan originalitets- och ursprungssträvan, utvecklad i klassisk filologi, på en variabel litteraturart som folkvisan, tillskriver utgivarna texten en vördnadsbjudande stabilitet. De båda ambitionerna är parallella: för att folkvisan ska kunna betraktas som ursprunget till vår moderna litteratur, måste den också tillskrivas en viss stabilitet – den måste i sin obegränsade variabilitet äga ett fast fokus. Geijer har emellertid inte varit omedveten om komplikationerna med tillvägagångssättet, hur ideologiskt nödvändigt det än är. Samtidigt som han i ena andetaget konstaterar, att man måste känna en mängd varianter för att ”kunna ge visan i sin bästa gestalt”, inser han i nästa, att ”[f]olkvisan är till sin natur improvisation”³⁶ – och när det gäller melodierna hävdar han faktiskt, att ”de alla [förtjena] att blifva bekanta”.³⁷ Här, menar jag, kan man se en intressant spricka i projektet: Geijers kunskap om de texter han är satt att behandla går på tvärs med hans ideologiska användning av dem, och han är tillräckligt hederlig för att redovisa det.

Med denna diskussion av Geijer-Afzelius' utgåva av *Svenska folkvisor* har jag velat visa hur interaktionen mellan kanonbildning och textutgivning kan fungera i den editionsfilologiska praktiken. Fallet kan tyckas exceptionellt: utgivarna hade tagit sig för uppgiften att skapa en plats i kanon för verk som ansetts betydelselösa, att göra visor som över huvud taget inte rymts inom litteraturbegreppet till hela den moderna litteraturens egentliga ursprung. Folkviseutgåvan har illustrerat den romantiska litteraturpolemikens ena front: det retroaktiva skapandet av en tradition, som kan legitimera den romantiska rörelsen. Med mitt andra exempel vill jag belysa den andra fronten: utgåvan som inte är avsedd att skapa *en tradition*, utan att skapa *en ny epok i litteraturen*. Det hör till ovanligheterna att författare får sitt genombrott med posthuma *Samlade verk*-utgåvor, men det var fallet med Erik Johan Stagnelius,

vars *Samlade skrifter* ombesörjdes av Lorenzo Hammar-sköld 1824–1826. Under sin livstid förärades Stagnelius bara ett par blygsamma men positiva recensioner i det romantiska organet *Swensk Literatur-Tidning*, men efter hans död blev de efterlämnade och opublicerade handskrifterna högvilt för romantikerna. Bevarad brevväxling visar, att romantikerna till och med konkurrerade om förlagsrätten till hans skrifter.³⁸

Vad gjorde då den okände kanslisten Stagnelius så strategiskt viktig för den romantiska skolans företrädare att de tävlade om att få ge ut hans verk? Stagnelius dog 1823, när den romantiska striden i princip var över och man här och var började summera resultatet av ett decenniums hårdför polemik. På många håll påtalar romantikerna själva en besvärande brist på litterära verk av betydande värde som kunde befästa den nya erans inträdande: ”Det är sant: ännu har ingen genius i fosterländska poesien, i en stor och mäktig skapelse, framställt ett verk, hvarvid vi med hänryckning dröje: ännu vänta vi af lyckligare, varmare dagar mognaden af de nyplanterade växterna.”³⁹

Denna brist blir också det tyngsta vapnet i händerna på motståndarna. Den hätske P.A. Wallmark skrader inte orden i sitt hån av romantikerna. Han kallar företrädarna för den Nya skolan ”personer, [...] utan all egen förtjenst af något enda dugligt arbete”, och fortsätter:

”Men, svarar man, vi ha på flera ställen i våra skrifter låtit förstå, att vi icke tro oss hafva i *positif* väg, det vill säga, *genom ypperliga arbeten*, utträtt något särdeles inom den fosterländska Litteraturen.”

Förlåten mig, mine Herrar, jag påminner mig det; men då är det också, enligt hvad jag i det föregående visat, alldeles afgjort, att *I ingenting förstört af det Gamla*, och att *I ingenting kunnen förstöra* [...].⁴⁰

När den okände Stagnelius dog gavs ett utmärkt tillfälle att åtgärda detta besvärande faktum. Genom att retroaktivt skriva in Stagnelius i det romantiska projektet kunde man vinna polemiska fördelar på hans framgångar – mobiliseringen av Stagnelius’ verk blev ett sätt att visa att kampen nu burit frukt. Det var strategiskt viktigt att Stagnelius inte kom att räknas till det nya neutrala läger, som i en stridsskrift hade gjort anspråk på Stagnelius som en företrädare för den folkliga poesi som förmodades stå över såväl romantiker som akademister.⁴¹

Utgåvan, vars första del kom redan 1824, innebar sålunda en litteraturstrategisk manifestation av betydelse. Tidigare hade Hammar-sköld varit mycket försiktig i sina angrepp på dem som velat göra Stagnelius till en neutral litteratör.⁴² I utgåvans förord är uppenbarligen ett skärpt

tonfall av nöden – nu menar han, att ”alla dessa Dikter [tillkännagifva], i hvilken tonart som heldst de än må vara sjungna, det stora och mäktiga inflytande, som de åsigter, hvilka af den så kallade Nya Scholan i Vitterheten bekännas, haft på utvecklingen af STAGNELII skaldiska talent”,⁴³ Till de retoriska strategierna hör också företalets första stycke, där Hammarsköld med en övertalande bild liknar sitt värv vid den antike arkeologens, som finner spillror av Fidias’ storverk men förtvivlar inför möjligheten att sätta dem samman till ett helt. Den egentliga anknytningspunkten ligger i det fragmentariska hos såväl antik skulptur som Stagnelius’ handskrifter; genom jämförelsen med antikens störste tillskrivs emellertid Stagnelius också en värnadsbjudande klassikerstatus.

Stagnelius’ filosofiska spekulationer får en utomordentligt framträdande plats i utgåvan. Det är inget att förvånas över: när Hammarsköld hävdar, att ”ingen ting klarare och bestämdare uppenbarar en persons inre lif, än redogörelsen för hans filosofiska åsigter” företräder han en romantisk uppfattning om det litterära verkets intellektuella potential.⁴⁴ Redan på företalets första sidor låter Hammarsköld återge samtliga Stagnelius’ filosofiska fragment, följda av en ingående utredning av deras ämne. På så sätt binds hela Stagnelius’ verk nära en filosofisk diskurs som är romantikernas egen, och så befordras ett litteraturbegrepp som är fotat på reflexion och fortgående kritik.

Det fanns emellertid andra element i texterna som förtjuste Hammarsköld mindre. I handskrifterna till den episka dikten *Gunlög* finns ett parti, som han uppenbarligen kände sig besvårad av. Det handlar om skaldemjödet, som Brage och fyra–fem andra poeter *in spe* får dricka för att därmed vigas till skalder. Mjödet flödar emellertid över bågaren och rinner ned på bordet och ut över golvet, där folket flockas för att slicka i sig några droppar av den dyrbara drycken:

De funno saften mäktä läcker men
Ej Nornan tillät dem att skalder blifva.
Hon gaf dem endast i sin mildhet makt
Att rim i svetten af sitt anlet smida
Och böja orden efter fingrars takt.
I våra dagar deras ätt sig vida
Kring Svithiods bygder spridt. Ja, härs och tvärs
Man dessa kalfvar hoppa ser i Norden,
Om rim de skråla eller metrisk vers
De höra alla dock till samma hjorden.

Raderna, som tydligt gycklar med både romantiker och akademister i lika mån, var förstås högst olämpliga hos den författare som skulle demonstrera frukterna av romantikernas litterära strävanden. Hammarsköld hoppade helt sonika över passagen i utgåvan av *Gunlög*. I stället lät han trycka den i slutet av sitt företal, där han lät påskina att raderna utgjorde ett löst fragment. Samtidigt framhåller han humorns uselhet – ”det spelande, under retelse till löje, skarpt träffande skämt, som utmärker en ägta komik, söker man här förgäves”.⁴⁵

Den konservativa skolans recensenter noterade med skadeglädje Hammarskölds bryderi, och antyder att Hammarsköld nog hade uppskattat humorn bättre, om den inte hånat hans eget parti.⁴⁶ Utan tillgång till handskriften har recensenten dock inte sett Hammarskölds främsta förräderi: som Fredrik Böök har påpekat kan det i själva verket inte råda något tvivel om var raderna hör hemma, och manövern att lyfta ut dem ur dikten är således helt och hållet betingad av Hammarskölds strategiska avsikter.⁴⁷ Att söka desarmera raderna genom att placera dem i företalet och förse dem med förklenande anmärkningar får dock anses vara misslyckad taktik, som förstås inbjuder till såväl samtidens som eftervärldens raljerande.

På ett sådant ställe kan vi enas om att Hammarsköld har gått för långt. Den ömsinta och ödmjuka ambitionen att förstå och lägga ut texten själv, att låta texten tala, är en både hedervärd och nödvändig utgångspunkt för det editionsfilologiska uppdraget. Men denna ödmjukhet utesluter inte och får inte göra oss blinda för de litteraturideologiska och polemiska mekanismer som filologin nödvändigtvis inrymmer. Betydelsen av dessa mekanismer blir tydlig om vi jämför Hammarskölds Stagneliusutgåva med den som C. Eichhorn gav ut 1868. En mycket konkret marginalisering drabbar där de filosofiska uppsatser som i romantikernas Stagneliusutgåva äger en påfallande överordnad position. Hammarsköld valde ju att redan i inledningen till de samlade skrifterna trycka av de filosofiska uppsatserna och dessutom utreda deras tankegångar. I den nya utgåvan upptas samma strategiska plats av en ”[l]efnadsteckning” som är fylld med biografiska anekdoter, och där dessutom ett brev av Stagnelius’ hand reproduceras – de filosofiska uppsatserna har däremot förpassats längst bak i utgåvans sista del (där de för övrigt har fått stanna).⁴⁸

I samma mån som bilden av den autentiske, biktande, världsfrånvände, lidande och lyriske Amandaskalden etablerades, rationaliserar-

des de aspekter bort som inte stämde överens med myten – och till dessa aspekter hör tänkaren Stagnelius. På samma sätt märks genrernas förändrade status i den nya utgåvan. Hammarskölds Stagneliusutgåva består av tre delar: den första innehåller epik, den andra dramatik och den tredje lyrik. Arrangemanget betingas av såväl romantisk genre-spekulation som litterär status – det samtiden hade efterfrågat var framför allt större upplagda verk ”af Poesiens högre, objectiva arter”,⁴⁹ och att epiken och dramatiken sätts i främsta rummet är därför naturligt. Som påpekas i prospektet till andra upplagan av Eichhorns utgåva avses genrerna där omprioriteras, ”så att först de lyriska, sedan episka, sist de dramatiska arbetena samt prosauppsatserna komma att meddelas”. Stagnelius har blivit lyriker, och hans verk är för Eichhorn ”af lifssanning uppburen dikt”.⁵⁰ De anekdoter som Eichhorn förmedlar i utgåvans förord betingas av samma tankefigur: det centrala momentet i författarskapet har blivit den autentiska, biktande livssanningen, som förmodas bäst komma till uttryck i lyrisk form.

Såväl Geijer-Afzelius’ utgåva av *Svenska folk-wisor* som Hammarskölds (och Eichhorns) Stagneliusutgåva vittnar som vi har sett tydligt om sin litteraturideologiska betingning och om utgåvornas funktion som polemiska inlägg i en debatt. Denna betingning kan betraktas som en belastning eller en tillgång: jag väljer det senare. Den eftertryckliga litteraturhistoriska placeringen av de utgivna verken bör inte ses som en felkälla eller som korruptel i den editionsfilologiska verksamheten. Övertramp kan förvisso ske – det uppmärksammade inte minst Leo Spitzer, som när han 1945 skrev en uppsats med titeln ”Das Eigene und das Fremde. Über Philologie und Nationalismus” hade ett och annat att berätta om filologer, i Tyskland och annorstädes, som inte drevs av den kärlek på avstånd, *amor de lonh*, som Spitzer vill göra till filologins motto.⁵¹ Dessa övergrepp undviker man emellertid bäst genom en aktiv och medveten konfrontation av texten, där man erkänner och tydliggör sina bevekelsegrunder, inte genom att söka undvika konfrontation. Kärleken till det främmande förutsätter, som Spitzer framhåller, ett ständigt förbindande av ”was” med ”wie” i den filologiska verksamheten, ett oavslutligt ifrågasättande av den egna historiska positionen med hjälp av textens. Så förstått omöjliggör ett verkligt engagemang i texten ett ensidigt utnyttjande av den.

Att studera denna betingning och dess historiska förvandlingar är en

viktig uppgift för editionsfilologen. Först genom en historisk granskning av normer, värderingar och kanonbegrepp kan vi komma vår egen prägling på spåren. Ett sådant program har också antytts av Jerome McGann, som hävdar att den vetenskapliga verksamhet han kallar "textual criticism" inte har som sitt enda eller ens huvudsakliga mål att producera och ge ut textutgåvor, utan är en vid, tolkande verksamhet där textutgivningen bara är ett sätt av många på vilka textforskaren kan presentera sina resultat.⁵² Han ställer oss därmed inför ett dubbelt imperativ: å ena sidan är den som är ute efter att tolka en text förpliktad att inte lättjefullt lämna utgivningen till andra och sedan lita på den utgivna texten – tvärtom måste de texthistoriska och filologiska frågorna alltid integreras i tolkningen. Insikt i texternas historiska förvandlingar är fundamental för litteraturforskaren, och en i bästa mening filologisk utbildning borde vara grundläggande för all litteraturvetenskaplig verksamhet.

Å andra sidan gäller även det motsatta: textutgivaren kan och får inte tro sig arbeta bortom tolkningen, i ett teorifritt reservat. Om filologin inte är en hjälpvetenskap, utan en vetenskap i egen rätt, innebär det också att den styrs av normer, värderingar och intressen, som förtjänar att formuleras. Editionsfilologin har länge varit en metod utan teori. Filosofen och filologen Hans Gerhard Senger har noterat detta faktum och diskuterat tre aspekter på förhållandet: för det första att editionsfilologin har varit en vetenskapsgren där praxis alltid stått i centrum, för det andra att insikten om det historiska medvetandets historia fortfarande är ung, och för det tredje att editionsfilologin länge som hjälpvetenskap har underordnats andra vetenskaper, och sålunda har fått nöja sig med en metodbeskrivning. Nu är det emellertid dags att övervinna dessa hinder, menar Senger, och reser två önskemål: dels ett studium av den kritiska utgåvans historia, dels en teori, som inte bara fungerar som teoretisk överbyggnad i relation till utgivningspraxisen, utan snarare utgörs av de utsagda förutsättningar som ligger till grund för verksamheten. Den centrala frågan för båda måste enligt Senger bli relationen till historien och frågan om vad vårt historiska medvetande innebär.⁵³

Sengers önskemål är värda att ta på allvar: en fördjupad teoretisk och historisk reflexion vore utan tvivel till gagn för den editionsfilologiska verksamheten. I vilka former vi än bedriver denna verksamhet, måste dessa hur som helst dansas av insikten att editionsfilologens uppgift inte

i första hand är antikvarisk – om ändamålet rätt och slätt vore bevarande för eftervärlden finns som har påpekats andra, både snabbare och billigare metoder. Utgåvorna består inte i första hand av historisk dokumentation, utan fungerar som konstitutiva inlägg i en diskussion som handlar om att göra verken samtida.⁵⁴ Om filologin, som Schlegel hävdade, är ”intresset för *betingat* vetande”,⁵⁵ innebär det först och främst en skyldighet att följa denna betingning i dess historiska spår – en uppgift för vilken filologen har unika redskap och möjligheter.

NOTER

1. Se Hans Gerhard Senger, ”Die historisch-kritische Edition historisch-kritisch betrachtet”, *Buchstabe und Geist. Zur Überlieferung und Edition philosophischer Texte*, hrsg. v. Walter Jaeschke etc., Hamburg 1987, s. 1 ff.
2. René Wellek & Austin Warren, *Theory of Literature*, övers. av Maj Frisch, *Litteraturteori*, Stockholm 1967, s. 50 resp. 62. Wellek noterar emellertid också, att ”[r]edigeringen” ofta medför ”en ytterst invecklad serie av arbeten som omfattar både tolkning och historisk forskning” (s. 52) – tydligen ska denna tolkning dock skiljas från ”den egentliga analysen och tolkningarna”.
3. ”Was klassisch ist, das ist herausgehoben aus der Differenz der wechselnden Zeit und ihres wandelbaren Geschmacks – es ist auf eine unmittelbare Weise zugänglich, nicht in jener gleichsam elektrischen Berührung, die hin und wieder eine zeitgenössische Produktion auszeichnet und in der die Erfüllung einer alles bewußte Erwarthen übersteigenden Sinn-Ahnung augenblickshaft erfahren wird. Vielmehr ist es ein Bewußtsein des Bleibendseins, der unverlierbaren, von allen Zeitumständen unabhängigen Bedeutung, in dem wir etwas ’klassisch’ nennen – eine Art zeitloser Gegenwart, die für jede Gegenwart Gleichzeitigkeit bedeutet.” Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (1960), 4. Auflage, Tübingen 1975, s. 272.
4. ”Klassisch ist, was sich bewahrt, weil es sich selbst bedeutet und sich selber deutet”. ”Was ’klassisch’ heißt, ist nicht erst der Überwindung des historischen Abstandes bedürftig – denn es vollzieht selber in beständiger Vermittlung diese Überwindung.” Ibid., s. 274.
5. Hans Robert Jauss, ”Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft” i förf:s *Literaturgeschichte als Provokation*, Frankfurt am Main 1970, s. 183 – se vidare s. 183–189.
6. ”Alle φλ[Philologie] ist nothwendig φøisch[philosophisch]; sie mag wollen, oder nicht; sie mag wissen oder nicht.” Friedrich Schlegel, ”Zur Philologie” I & II, *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, hrsg. v. Ernst Behler, Bd xvi, zweite Abteilung (Fragmente zur Poesie und Literatur, erster Teil, hrsg. v. Hans Eichner), Paderborn, München, Wien & Zürich 1981, s. 51; jfr s. 61: ”Selbst die Idee einer φø[Philosophie] der φλ[Philologie] ist noch neu”.
7. ”Das Wesen der φλ [Philologie] besteht gar nicht in der Totalität der Notizen”, Schlegel, s. 43; jfr Hans Dierkes, *Literaturgeschichte als Kritik. Untersuchungen zu Theorie und Praxis von Friedrich Schlegels frühromantischer Literaturgeschichtsschreibung*, diss., Tübingen 1980, s. 30 f.

8. "Kein Gelehrter sollte bloß Handwerker sein", cit. fr. Dierkes, s. 31.
9. "Nein! [– – –] Was hilft mir der ächte Text, wenn ich <ihn> nicht verstehe", Schlegel, s. 50.
10. "Die Philologie ist kein *Aggregat* von Wissenschaft, sondern ein *Ganzes*", ibid., s. 40.
11. Se t.ex. ibid., s. 55: "Nur dadurch daß die φλ[Philologie] *WISSENSCHAFT* wird, kann sie sich als *KUNST* erhalten." Se även Vittorio Santoli, "Philologie, Geschichte und Philosophie im Denken Friedrich Schlegels" (1930), översatt av K.-Richard Bausch, *Friedrich Schlegel und die Kunsttheorie seiner Zeit*, hrsg. Helmut Schanze, Darmstadt 1985, s. 45.
12. Så av Josef Körner, "Friedrich Schlegels 'Philosophie der Philologie'. Mit einer Einleitung herausgegeben", *Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur*, Bd xvii (1928), s. 1–16. Tesen diskuterar och nyanserar dock av Hermann Patsch i "Friedrich Schlegels 'Philosophie der Philologie' und Schleiermachers frühe Entwürfe zur Hermeneutik. Zur Frühgeschichte der romantischen Hermeneutik", *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 63. Jahrgang (1966), s. 434–472.
13. "Hermeneutik und Kritik sind *absolut* unzertrennlich dem Wesen nach; ob sie gleich in Ausübung, Darstellung getrennt werden können", Schlegel, s. 50.
14. "Alle Kritik, auch die sogenannte Wortkritik beruht am Ende auf der *Kunstlehre*. Am Ende läuft alles hinaus auf die Frage: Was ist unter diesen Bedingungen klassisch oder nicht?" Ibid., s. 48.
15. "*Theorie des Klassischen*", ibid., s. 74.
16. "Nur *KLASSISCHE* Werke sollen kritisirt und philologisirt werden", ibid., s. 46.
17. "Meine *Uebersetzungen* sind doch rein φλ[philologisch]", ibid., s. 72.
18. "So manche φλ[Philologen] scheinen gleichsam ein *halbes* Kunstgefühl [zu haben]. Für das Moderne sind sie stumpf und null, und darum kennen sie auch das Antike nicht recht", ibid., s. 50.
19. Se Patsch, s. 445 f.
20. "Die Klassik geht durch alle Vermögen und Bestandtheile und Seiten des menschl.[ichen] Geistes durch", Schlegel, s. 72. Se vidare Patsch, s. 446.
21. Petra Söderlund, *Romantik och förnuft. V.F. Palmblads förlag 1810–1830*, Skrifter utgivna av avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 43, diss. Uppsala, Hedemora 2000.
22. Till neutrerna räknades i första hand Esaias Tegnér, Johan Olof Wallin och Frans Michael Franzén.
23. Erik Gustaf Geijer, "Inledning", *Svenska folk-wisor*, utg. av E.G. Geijer och A.A. Afzelius, Stockholm 1814, s. i.
24. Så hos Adrian Molin, *Geijer-studier*, diss., Göteborg 1906, s. 219.
25. Geijer, s. ii samt iii.
26. Ibid., s. v.
27. Formuleringen är Geijers – citerad från Molin, s. 208.
28. Geijer, s. xvi.
29. Ibid., s. xix samt xxv.
30. Ibid., s. xli.
31. Ibid., s. xxxviii.
32. Se ibid., s. xxv.
33. Ibid., s. xxx.
34. Ibid., s. xxvii–xxviii.
35. Ibid., s. l–li.
36. Ibid., s. lxiii.
37. Ibid., s. lxvii.

38. Recensionerna, av Lorenzo Hammarskölds och V.F. Palmblads penna, trycktes i *Svensk Literatur-Tidning* den 27 dec. 1817, den 30 juli 1821, den 6 aug. 1821 samt den 15 april 1822 (dessutom recenserades Stagnelius i det konservativa organet *Stockholms Posten*). Brev från biskop Magnus Stagnelius till Lorenzo Hammarsköld är bevarade i Ep. H 2: 7, Kungliga biblioteket, Stockholm.
39. Citatet ur V.F. Palmblads recension av C.G. Leopolds *Samlade skrifter* 1816 har lyfts fram av Louise Vinge i *Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821*, Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund 73, Lund 1978, s. 131.
40. P.A. Wallmark, *Försök att upplysa publiken om föremålet och beskaffenheten af den elfva-åriga Tvisten inom vår Litteratur. Ett Bidrag till vår Vitterhets Historia för åren 1809–1820*, Stockholm 1821, s. 76 resp. 89 f.
41. "Om Svenska Skaldekonstens närvarande Tillstånd. I anledning af Hr J.O. Wallins nyligen utgifna 'Vitterhetsförsök'", osign. artikel i *Argus. Politisk, Litterär och Commerciell Tidning* den 20 okt. 1821 (n:o 84), s. 336.
42. [Lorenzo Hammarsköld], *Erik Johan Stagnelius. Ett Kors på hans Graf, till erinran för hans närmare Bekanta och för alla Vänner af hans Sångmö*, Stockholm 1823, s. 16 f.
43. Lorenzo Hammarsköld, "Företal" i Erik Johan Stagnelius, *Samlade skrifter*, utgifne af L. Hammarsköld, första delen, Stockholm 1824, s. 24 f.
44. *Ibid.*, s. 2.
45. *Ibid.*, s. 29. Stycket ur *Gunlög* citeras här från Erik Johan Stagnelius, *Samlade skrifter*, utg. av Fredrik Böök, Svenska författare utgifna af Svenska Vitterhetssamfundet III, del III, Stockholm 1914, s. 60 f.
46. Rec. av Erik Johan Stagnelius, *Samlade skrifter* i *Stockholms Posten* den 15 dec. 1824.
47. Se Fredrik Böök, *Erik Johan Stagnelius*, Stockholm 1919, s. 159 f.
48. Erik Johan Stagnelius, *Samlade skrifter*, med ledning af författarens handskrifter ånyo utg. af C. Eichhorn, del I–II, Stockholm 1868.
49. Lorenzo Hammarsköld, *Svenska vitterheten. Historiskt-Kritiska anteckningar*, del I, Stockholm 1818, s. 258.
50. "Inbjudning till subskription på en Godtköpsupplaga af *Samlade Skrifter* af Erik Johan Stagnelius 7:de upplagan" resp. C. Eichhorn i Stagnelius 1868, del I, s. xxxiv.
51. Leo Spitzer, "Das Eigene und das Fremde. Über Philologie und Nationalismus", *Die Wandlung* 1945–46, n:o 1, s. 576–594.
52. Jerome J. McGann, *The Beauty of Inflections. Literary Investigations in Historical Method and Theory*, Oxford 1985, s. 76 ff.
53. Senger, s. 2 f.
54. Detta hävdas i fråga om filosofihistorisk utgivning av Andreas Arndt i hans insiktsfulla uppsats "Philologia – ancilla philosophiae? Zur Philosophie der Philologie", *Philologie und Philosophie*, Beiträge zur VII. Internationalen Fachtagung der Arbeitsgemeinschaft philosophischer Editionen, hrsg. v. H.G. Senger, Tübingen, 1998, s. 45.
55. "φλ[Philologie] ist Interesse für *bedingtes* Wissen", Schlegel, s. 46. Se också Arndt, s. 45: "Historisch-kritische Editionen legitimieren sich durch die Einsicht in die historische Bedingtheit unserer Denkmittel, indem sie gleichermaßen einer unmittelbaren Aktualisierung des Überlieferten wie einer Unmittelbarkeit des Gegenwärtigen widerstehen."

Forfatter, utgiver, klassiker

Erasmus' orkestrering av *Dårskapens lovtale*

av Jon Haarberg

I

La meg begynne med å utlegge overskriften. Dette foredraget skal dreie seg om utgivelsen av en tekst fra tidlig på 1500-tallet, rennessanse-humanisten Erasmus fra Rotterdams parodiske deklamasjon *Moriæ encomium* eller – i norsk oversettelse – *Dårskapens lovtale*. Man vet pussig nok ikke nøyaktig når Erasmus skrev denne teksten, som i dag utvilsomt er den som i særlig grad bidrar til å holde forfatterens navn levende, men det er liten grunn til å tvile på når den første gang ble utgitt, selv om utgaven er udatert: Det var i 1511, i Paris, og boktrykkeren som slapp katta ut av sekken, het Gilles de Gourmont. Etter hvert som rabalderet omkring utgivelsen tok til i styrke, gjorde opphavsmannen selv ved flere anledninger forsøk på å fraskrive seg ansvaret. Han toet sine hender og rettet en anklagende pekefinger mot boktrykkeren i Paris.¹ Forfatteren var angivelig ikke den som hadde sendt sitt manuskript til publisering. Det er også god grunn til å merke seg at den teksten som ble utgitt i 1511, ikke er identisk med den som leses i dag, og som ligger til grunn for moderne oversettelser; 1511-teksten utgjør omtrent to tredjedeler av teksten fra 1532, som var den syvende og siste revisjonen forfatteren selv stod for.² I samsvar med vanlig humanistisk praksis gjorde Erasmus nemlig stadig tilføyelser til teksten, etter hvert som nye utgaver kom til. Da han døde, var dette hans mest omdiskuterte verk realisert av boktrykkere over store deler av Europa i 36 forskjellige utgaver.³ De største og mest betydningsfulle tekstlige endringene kom i og med en utgave fra 1514, publisert av Johann

Froben i Basel. Og i dette tilfellet er det ingen tvil om at trykkeren hadde opphavsmannens fulle tillit og velsignelse. Froben hadde året før utgitt en elegant ny utgave av Erasmus' *Adagia*, og forfatteren var så fornøyd med resultatet at de to siden samarbeidet nært helt til Frobens død i 1527.

Dårskapens teksthistorie er interessant – og innfløkt – nok, men den er ingen hovedsak i dette foredraget. I stedet for å rette oppmerksomheten mot selve teksten, vil jeg heller diskutere *utgaver* av den, og jeg vil ta for meg den parateksten, eller – i flertall – de paratekstene som ikke tilhører, men som *ledsager* hovedteksten. Hensikten er å vise hvordan utgavenes organisering legger bindende betingelser for lesningen, hvordan forfatteren selv forsøker å styre fortolkningen av verket ved å anbringe sin materielle tekst i den ønskede materielle kontekst. Med en musikologisk metafor: Forfatteren nøyer seg ikke med å skape eller *komponere* verket; han har også en viktig oppgave i *orkestreringen* av det: For å kunne møte sitt publikum, må verket settes ut for fullt orkester. Dette er en type problemstilling man vil gjenkjenne fra *histoire du livre*-forskningen i tradisjonen etter Lucien Febvre og Henri-Jean Martin.⁴ På samme måte som litteraturvitenskapen etter hvert har sagt den nykritiske og (post)strukturalistiske autonomiestetikken farvel, har man også innenfor bibliografiske og bokhistoriske studier spesielt de siste par tiårene fattet fornyet interesse for konteksten, for den materielle boken som rommer det immaterielle verket, for de publiseringsmessige vilkår og redaksjonelle beslutninger som betinger lesning og fortolkning.⁵ Dette tør være velkjent. Den som i særlig grad har stilt slike bokhistoriske spørsmål i forbindelse med Erasmus' store og mangfoldige forfatterskap, er Lisa Jardine, professor i engelsk i London. I en bok utgitt i 1993, *Erasmus, Man of Letters*, studerer hun hvordan Europas mest høyprofilerte humanist ved hjelp av en utstrakt publisert korrespondanse og vel anrettede dedikasjonsbrev formelig *konstruerte* sin karismatiske forfatterperson.⁶ Brevskriveren Erasmus bidrar på denne måten i høyeste grad til å skape en oppfatning av seg selv som prototypen på den europeiske lærde. I forlengelsen av Jardines studier vil jeg her konsentrere meg om ett verk, *Dårskapens lovtale*, og Erasmus' bestrebelser på i den forbindelse å fremstå som *klassiker* på linje med de gamle. Allerede tidlig i den trykte boks historie så og utnyttet forfatteren Erasmus den mulighet som det nye mediet ga ham til å plassere sin tekst i en sammenheng som ga ham litterær autoritet, og

som bidro til å hensette ham og hans berømte satirisk-polemiske skrift i en atmosfære som ikke lot seg forurense av samtidens støyende stridigheter.

Forfatter, utgiver, klassiker: Min tittel insisterer på en sammensatt avsenderfunksjon. For det første: Erasmus var *forfatter*. Hans *yrke* var forfatterens. Uten noen form for institusjonell tilknytning skapte han seg en posisjon som akademisk frifant. Og lenge før den profesjonelle forfatter var en litteratursosiologisk realitet, skapte han seg en formue ved å skrive – og utgi – bøker: lærebøker, håndbøker, pamfletter og skrifter til oppbyggelse. *Forfatternavnet* var hans nøkkel til suksess, også økonomisk.⁷ Når den engelske teologen John Colet i et brev fra 1516 priser sin berømte venn for hans mange ”appetittvekkende” bøker med formuleringen ”Nomen Erasmi nunquam peribit” (navnet Erasmus vil aldri dø),⁸ har han dermed påpekt den viktigste suksessfaktoren for humanismens fyrste. Men nettopp på grunn av denne suksessen, spredningen av hans bøker fra Madrid til Krakow, ble Erasmus også forfatter i en annen betydning av ordet *auctor*. Han ble en autoritet nesten på linje med Cicero eller Hieronymus, en som hadde kraft som retorisk bevis. Lisa Jardine skriver at Erasmus gjennom sin forfattervirksomhet ble en allestedsnærværende europeisk overlærer ”i et klasserom uten vegger”.⁹

For det annet: Erasmus var *utgiver*. Som prototypisk renessansehumanist var han opptatt av å finne tilbake til antikkens kilder, renset for historisk og dogmatisk grums. Det er lite som tyder på at oppdagelsen av Amerika spilte noen som helst rolle for ham personlig. Det var kombinasjonen av to andre oppdagelser som ga ham det nødvendige spillerom: boktrykkerkunsten og antikkens litteratur. I løpet av en hektisk publiseringskarriere utga og – ikke sjelden – oversatte han en lang rekke av antikkens forfattere: Aristoteles, Cicero, Quintus Curtius, Demosthenes, Euripides, Isokrates, Libanios, Livius, Lukian, Ovid, Plautus, Plinius, Plutark, Seneca, Sveton, Terents og Xenofon. Denne utgivervirksomheten utspilte seg i og omkring de nye boktrykkeriene. I Venezia bodde – og arbeidet – Erasmus hos Aldus Manutius og hans folk, i Basel hos Johann Froben og i Leuven hos Dirk Martens. De var Europas fremste akademiske boktrykkere. I tillegg til denne ikke ubetydelige innsatsen for den verdslige litteraturen, kom hans enda større engasjement for den religiøse. Jeg nevner bare to høydepunkter: den første utgivelsen av Det nye testamentet på gresk (Froben innviet ved

den anledning et nytt sett av greske typer) og den kommenterte Hieronymus-utgaven, begge publisert i 1516. Til pave Leo X skriver han ube-skjedent om den siste: "Ett kan jeg uten å nøle sverge: Det har kostet Hieronymus mindre å skrive sine verk enn det har kostet meg å restituere og forklare dem."¹⁰ Hieronymus blir den skikkelsen fra antikken som Erasmus – av flere grunner – så det som særlig formålstjenlig å assosiere seg med. La meg nevne én. Hieronymus var gjennom middelalderen hyppig nevnt som skoleeksempel på en leser som ble tuktet for sin interesse for verdslig litteratur. I et brev (*Ep.* 22) redegjorde han selv for en drøm han hadde hatt som ung mann på vei til Jerusalem: I drømmen blir han trukket for en hinsidig domstol og pisket for å ha foretrukket Plautus fremfor Paulus. Men for Erasmus som kristen filosof er den himmelske justis annerledes å forstå.¹¹ Selv lar han i en av sine *Fortrolige samtaler* (*Colloquia familiaria*) den forfulgte humanist Johann Reuchlin hentes opp til den himmelske salighet nettopp av den tuktede Hieronymus. Dermed, kunne man si, var den snevert énspråklige kanoniske litteraturen på latin erstattet med et inklusivt og trespråklig litteraturbegrep.¹² Middelalderens dogmatiske ensretting av tanken var dermed bruddt. Lisa Jardine demonstrerer hvordan Erasmus med en forbløffende energi beflittet seg på å modellere sin forfatterperson over Hieronymus, ja, han forsøker faktisk å fremstå som hans reinkarnasjon.¹³

Så – for det tredje: At Erasmus fremstår som Hieronymus, betyr også at han fremstår som *klassiker*. Renessansens klassikerbegrep var riktignok ikke det samme som dagens. Forestillingen om det klassiske som det harmonisk avstemte, plastiske og avrundede har sitt utspring i tysk nyklassisme og romantikk. Opprinnelig er det riktignok snakk om en fiskal metafor: Det finnes mer eller mindre fornemme forfattere, tilhørende ulike skatteklasser.¹⁴ Men i renessansen var *classici auctores* i de fleste sammenhenger synonymt med *antiqui auctores*; det som skulle til, var først og fremst alder. Aristofanes var i prinsippet ikke mindre klassisk enn Euripides. Begge ble gjenstand for den dyrking og forherligelse som senere former for klassisme reserverte for den "høyverdige" antikke litteraturen alene. Nyklassisten Goethe, for eksempel, tålte ikke parodi.¹⁵ Men i renessansen hadde antikkens litteratur i sin alminnelighet, både den "høye" og den "lave", en prestisje det i dag kan være vanskelig å forestille seg. Elever og studenter forutsattes å lese de gamle med pennen i hånden: "Hver gang man støter på et ram-mende uttrykk," skriver Erasmus i sin studiehåndbok *De ratione studii*,

når uttrykksmåten er arkaisk eller ny, når argumentasjonen er slående original eller hentet et eller annet steds fra og tilpasset det nye formålet, når stilen er spesielt elegant, når det forekommer ordspråk, historiske paralleller eller sentenser verdt å huske,¹⁶

da er det at det er nødvendig å gjøre seg de nødvendige notater. Sitater fra de gamle veves inn i renessansens nylatinske tekster som ”edelstener fra antikken”.¹⁷ Erasmus fremsto i så måte selv som den mest fullkomne av studenter. Tidlig i sin forfatterkarriere lanserte han den første samlingen av kommenterte metaforer og ordspråkslignende vendinger fra de klassiske *auctores* under tittelen *Adagia*. Det var hans lesefrukter. *Adagia* ble en bestselger av de sjeldne og omfattet ved hans død over fire tusen enkeltartikler. Studenter over hele Europa fant i denne samlingen en retorisk håndbok uten sidestykke, en håndbok som samtidig fungerte som et ”vindu” mot den klassiske litteraturen.¹⁸

Da *Dårskapens lovtale* i 1511 ble utgitt for første gang, fremsto Erasmus som forfatter på en for ham ny og uprøvd måte: Hans rolle var ikke oversetterens, som f.eks. i Lukian-boken fra 1506, den var ikke kommentatorens som i *Adagia*, hvis første versjon var kommet på markedet i 1500, og det var heller ikke den kristne oppdragerens, som i *Enchiridion militis christiani*, hvis første utgave ble publisert i 1503. *Dårskapens lovtale* er å betrakte som et stykke selvstendig fiksjonlitteratur, der den talende ikke uten videre kan identifiseres med opphavsmannen.¹⁹ Den personifiserte greske dårskap, *Moria*, inntar podiet og holder en tale til sin egen ære. Midt iblant de klassikere hun gjennom hele talen – i sitater og allusjoner – utnytter til fulle, oppstår en ny. For i henhold til de prinsipper for litterær imitasjon som ligger nedfelt i Erasmus’ egen *Ciceronianus* fra 1528, var det for taleren om å gjøre å transformere sine litterære forelegg i den grad at resultatet ikke ble en heterogen tekstmosaikk, men et livaktig portrett av taleren selv.²⁰ Dårskapen – *Moria* eller *Stulticia* – er en antikk figur. Riktignok taler hun til forfatterens samtidige, men hun henter sine argumenter fra fortiden, fra antikkens litteratur. Erasmus’ egen tilstedeværelse i publiseringsprosessen – som *forfatter* og *utgiver* – viser dermed tydelig hvordan han ikke bare ønsket å skjerme seg mot kritikk fra teologisk hold,²¹ men samtidig også insisterte på selv å fremstå som opphavsmannen til et ”klassisk” verk som tålte sammenligningen med de antikke.

II

Jeg nevnte innledningsvis at man nok ikke – til tross for Erasmus' uunnvikelser – kan frata opphavsmannen ansvaret for å ha sluppet førsteutgaven av *Dårskapens lovtale* ut på markedet. Boktrykkeren, Gilles de Gourmont, var strategisk posisjonert som lisensiert universitetsbokhandler i Paris. Han var en pionér nettopp når det gjaldt klassikerutgaver, og den første i Paris som – fra 1507 – kunne tilby greske typer. Til disse var det knyttet stor prestisje både hva angår teknologi og klassisk dannelse. Ifølge bibliografen Robert Proctors standardverk om greskspråklig publisering på 1400-tallet ble det overhodet ikke trykket bøker med greske typer nord for Alpene før århundreskiftet.²² Det var først på begynnelsen av 1500-tallet at de greske klassikerne i det hele tatt kunne oppdrives i trykte utgaver. Med de greske typene fulgte det dermed både typografiske betingelser og betydelig symbolkapital. I Erasmus' tekst forekommer de hyppig i enkeltord og kortere syntaktiske konstruksjoner. Universitetene var imidlertid ennå ettspråklig latinske. Greskkunnskaper blant akademikerne var ennå forholdsvis sjeldent forekommende. Det var først i 1518 at Erasmus var med og fikk opprettet *Collegium trilingue* – med både latin, gresk og hebraisk på programmet – i Leuven i det nåværende Belgia. Gilles de Gourmont var med andre ord den perfekte samarbeidspartner for Erasmus i dette tilfellet, med sin tilknytning til Universitetet, sin kompetanse som utgiver av klassikere, og som trykker av greskspråklig tekst. Selve utgaven er da også, som forutsatt i et slikt tilfelle, i klassiker- eller oktavformat.²³ Riktignok holder de greske ordene ikke linjen. Erasmus ga da også uttrykk for at han var misfornøyd med typene,²⁴ men verken det eller den påstått uautoriserte utgivelsen førte til noe brudd med Gilles; tvert imot overlot han ham senere flere av sine manuskripter til utgivelse.²⁵

III

Så til forordet. Allerede 1511-utgaven inneholder et forord i form av et brev dedisert til vennen Thomas More i London. Dermed blir det bekräftet at opphavsmannen under enhver omstendighet var kommet så langt at han hadde planlagt å publisere teksten. *Dårskapens lovtale* er ikke lenger hans, skriver han, men Mores. Dette dedikasjonsbrevet har

først og fremst vært lest apologetisk, og apologi er utvilsomt en viktig funksjon ved den paratekstuelle retorikken. Erasmus presenterer talen som en harmløs spøk (*lusus*) med utgangspunkt i Mores navn (*Morus* leder til *Moria*) og hans velkjente sans for humor, og han insisterer på at ingen enkeltperson behøver å føle seg truffet, ettersom ingen er nevnt ved navn. I tillegg anfører han et argument som går ut på at denne typen litterær spøk ikke er noe *han* har oppfunnet, men som har forbilder i antikken. Han plasserer dermed ganske utvetydig sitt verk inn i en klassisk kanon. Dedikasjonsbrevet lister opp i alt fem eksempler på den samme typen paradoksal lovprisning som Dårskapen kan by på. Det er Polykrates' tapte lovtale over den mytiske kong Busiris av Egypt (300-tallet f. Kr.), Glaukons forsvar for urettferdighet i de første fem kapitlene av annen bok av Platons *Staten*, Favorinos' tapte lovprisning av fjerdedagsfeber (fra det annet århundre e. Kr.), Synesios' bevarte lovprisning av skallethet (ca 400 e. Kr.), og Lukians *Fluen*, en fordelaktig sammenligning av et uanselig insekt med visse mytologiske heltesikkelser (Lukians forfatterskap kan tidfestes til omkring midten av det annet århundre av vår tidsregning). Dette utvalget av klassikerforelegg har to fellestrekk: Det første, som ofte har vært påpekt, gjelder genren, det vil si den paradoksalt ironiske lovtalen.²⁶ Det andre er det greske språket. Erasmus kan med andre ord ikke vente at hans lesere faktisk kjenner til denne litteraturen – to av eksemplene er endatil bare overlevert som titler – men han foretar et vel kalkulert autoritetslån: De "nye" greske klassikerne utgjør det perfekte miljø for hans egen utgivelse.

Nå blir det ikke med dette. I Froben-utgaven fra 1514, der de fleste lengre tilføyelsene til hovedteksten kommer inn, blir også dedikasjonsbrevet gjenstand for revisjon. Listen over klassikerforelegg blir mer enn tredoblet, slik at det samlede antall referanser blir 17. De tolv tilleggsanførselene er ikke lenger utelukkende genrebetingede; de er hentet fra et forholdsvis vidt spekter av komisk litteratur. Jeg nevner ikke alle her, bare et par interessante eksempler: Ett er Homer, det vil si den eposparodiske *Batrakhomyomakhien* (Kampen mellom froskene og musene), som riktignok ble tilskrevet Homer i antikken, men som Erasmus og hans samtidige greskkyndige var fullt klar over umulig kunne ha samme opphav som *Odyseen* og *Iliaden*.²⁷ Men i og med Homers navn får hans egen tekst all mulig klassikerautoritet: Etter førsteutgaven i 1486 steg Homers berømmelseskurve bratt. Det er påfallende at nett-

opp Homer er en av de forfattere som Dårskapen refererer hyppigst til – i alt omkring 50 ganger. Erasmus bevitner selv i et tidlig brev, skrevet før hans egne greskkunnskaper var særlig solide, hvilken magisk tiltrekning de homeriske tekstene øvet i humanismens Europa. Han skriver: ”Jeg brenner av slik kjærlighet for denne forfatteren, selv om jeg ikke kan forstå ham, at bare synet av boken gir meg næring og nytt liv.”²⁸ *Batrakhomyomakhien* var derimot opplagt lest av flere omkring 1514, for omfanget (ca 300 vers) og den enkle syntaksen gjorde den vel egnet til undervisningsformål. Denne pseudo-homeriske parodien var faktisk den første hele boken trykt med greske typer; det var i Brescia, antakelig i 1474.²⁹

I tillegg til Homer-parodien kommer også en rekke latinske forfattere med svak genremessig tilknytning til Erasmus’ verk, men med desto større symbolkapital: Vergils *Culex* (*Myggen*) og *Moretum* (*Salten*), det vil si to dikt fra det såkalte *Appendix Vergiliana*, og Ovids *Nux* (*Valnøttreet*).³⁰ Som i tilfellet Homer: Usikkerheten omkring tekstenes opphav spiller ingen rolle og nevnes i det hele tatt ikke. Hovedsaken er forfatterens klassikerautoritet.

Den siste tilføyselsen jeg vil nevne her, er Senecas *Apocolocyntosis*, overlevert som *Ludus de morte Claudii* (*Spøken om Claudius’ død*), i dag ofte referert til som en av de få noenlunde fullstendig bevarte menippeiske satirer fra antikken. Heller ikke i dette tilfellet kunne forfatteren regne med noen gjenkjennelse hos leserne, for denne teksten ble ikke spredt i noe videre omfang før førsteutgaven, som ble publisert i Roma i 1513, altså året før. Man kan ikke utelukke at Erasmus selv på dette tidspunkt ennå ikke hadde rukket å lese teksten.³¹ Men Seneca var en klassiker verd å assosiere seg med, kanskje særlig fordi han stod så høyt som moralfilosof – riktignok slett ikke i *Apocolocyntosis*, men det har i denne sammenheng ingenting å si. I forordet til Erasmus’ Seneca-utgave fra 1515 nevnes den romerske filosof sammen med Hieronymus som den ene forfatter som, skjønt han selv ikke var kristen, fortjente å bli lest av kristne.³² På den tid dette ble skrevet, var den overleverte brevvekslingen mellom Seneca og apostelen Paulus ennå i stor utstrekning oppfattet som autentisk.³³

IV

Fra forord til kommentar. Det mest virksomme enkeltgrep Erasmus foretok for å utstyre sin tekst med en klassikers litterære autoritet, var å utstyre den med en kommentar. Historisk sett har kommentargenren sitt utspring i hellenistisk tid, i den filologiske aktivitet som var knyttet til biblioteket i Aleksandria. Tekstkritikk, grammatikk og hermeneutikk var alle filologiske disipliner som ble aktualisert av det aller første store utgivelsesprosjektet: de homeriske monumentaleposene. Tekstkommentaren ble raskt den mest omfattende delen av virksomheten. Bokrullenes marger ble fylt av glosser, skolier, hypomnemata, annotasjoner eller hva det nå var man valgte å kalle det. Paratekstuelle marginalier har siden vært et operasjonelt kriterium i definisjonen av en litterær klassiker. En klassiker, det er en kommentert tekst.

Den kommentaren det er snakk om i forbindelse med *Dårskapens lovtale*, er ikke publisert i Erasmus' navn. Det kunne antakelig også vært ødeleggende. Forutsetningen for en klassikerkommentar er nettopp at den – med Genettes term – er allografisk, altså forfattet av en annen enn den som er opphavsmann til hovedteksten.³⁴ Forfatteren av denne kommentaren oppgis å være Gerardus Listrius (Gerard Lister), en landsmann av Erasmus, som i 1514 ble utnevnt til doktor i medisin ved Universitetet i Pavia. Lister var et par år åpenbart en av Erasmus' mest betrodde medarbeidere i Basel, inntil han i 1516 ble utnevnt til rektor ved skolen i nederlandske Zwolle.

Erasmus' korrespondanse gjør det imidlertid utvetydig klart at mesteren selv hadde mer enn en finger med i spillet. I et brev til en tysk reformator i 1532, 17 år etter publiseringen, forsvarer Erasmus seg mot anklager om at han selv i hemmelighet skulle ha skrevet og utgitt kommentaren under dekke av Listers navn. Ifølge Erasmus hadde han selv bare begynt arbeidet med å markere hvilke *lemmata* som skulle kommenteres. Og så, etter at Lister hadde påbegynt arbeidet, ble han plutselig syk, og så måtte han selv – som en nødløsning, faktisk – steppe inn for ikke å sette trykkeren (Froben) i en vanskelig situasjon.³⁵ Nøyaktig hvor stor del av kommentaren som kan tilskrives Erasmus, vites dermed ikke,³⁶ men det er da heller ikke av vesentlig betydning i denne forbindelsen. Poenget er at vi kan gå ut fra at det var han selv som tok den redaksjonelle beslutning om å publisere teksten med kommentar i Frobens utgave fra 1515.

(clam ferit, ubi iste si-
 gnificat oportuni-
 tatem. Oues appel-
 lat.) Vt Matthæi dei
 cioms, id est, inq̃r Chris-
 tus, ἀποστείλω με-
 ως πρόβατα ἐν μέσῳ
 λύκων, i. Ecce mitto
 oues, licet oues in me-
 dio luporū. πρόβα-
 τος πρόβατον. i. Ouis
 puerus. Aristoteles li-
 storix animalium li-
 bro nono, sic ait, τὰ ἑ-
 πτα ἴσθ' ὡς μὲν αἰσθάν-
 ονται ὁ πόσιος, διαφέρει
 κατὰ τὸ φάναι μὴ πρὸς
 ὁμότητα καὶ ἐνδρέχειν. Ὁ
 ἴσθ' ἡ καὶ τὰ νῦν τε
 καὶ ἀγνοοῖ, τότε γὰρ
 ὡς πρόβατον ἴσθ' ὡς
 αἰσθάνομαι λέγει, εὐνέει ἢ
 αἰσθάνομαι, πάντως γὰρ
 πρὸς οὐδ' αὖ, καὶ πολλὰ
 ἡρετὰ λεγόμενα, ὅτι καὶ
 τὰ κατὰ πᾶσι μόνον, αἰ-
 σθάνομαι, ἀντι-
 secundum timidi-
 tatem. Et enim o-
 mnium enim quadrupe-
 line causa, & (ape, hyer-
 prehensum fuerit, nisi
 nisi mares portaretur, nisi
 Ecce agnus dei.) Etenim
 sexto, & septimo. E-
 uoluptates, gloriam, fi-
 mundi sapientes tante
 cit, tanq̃ ferreora tante
 agitantur, multi his re-
 bus prima ad Corinthi-
 dūsum esse factum.

MATTH. XXV. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Oppslag fra overlærer Oswald Myconius' eksemplar av *Dårskapens lovtale*. Holbeins margillustrasjoner utgjør en billedkommentar. Overlærerens personlige tilleggskommentar kan studeres i høyremargen av *recto*-siden. (Gjengitt etter H.A. Schmidts faksimileutgave, Basel 1931.)

Erasmus motiverer kommentaren slik alle klassikerkommentarer gjerne motiveres: Hovedteksten står i fare for å misforstås *uten*. I et brev fra 1517 tar han hardt i og skriver at lovtalen knapt ble forstått før den ble publisert med Listers kommentar.³⁷ Og man kan selvsagt ikke frakjenne den en slik funksjon.³⁸ Lister oppgir i kommentarens forord tre grunner for en tekstkommentar: for det første tekstens innslag av

STULTICIAE LAVS

nis assumpta natura, habitu inuent⁹ est ut homo, quēadmodum & peccatū factus est, ut peccatis mederet^r. Neq; alia ratione mederi uoluit, q̃ p stulticiā crucis per apostolos idiotas, ac pingues. Quibus sedulo stulticiam praecepit, a Sapia deterrens, cum eos ad pueroꝝ lilioꝝ, Sinapis & passeruloꝝ exemplū prouocat, rerum stupidarū, ac sensu carentiū. soloq; naturae ductu, nulla arte, nulla sollicitudine uitam agentiū. Præterea cum uetat esse sollicitos, qua esset apud preſides oratione usuri, cumq; interdicit, ne scrutentur tempora, uel momenta tempoꝝ, uidelicet, ne quid fiderent suæ prudentiæ, sed totis animis ex se penderēt. Eodem p̃inet, quod deus ille orbis architectus interminat^r, ne quid de arborē scientiæ degustaret, perinde quasi scientia felicitatis sit uenenu. Quāq; Paulus aperte scientiā, ueluti inflantem, & p̃niciosam improbat. Quem diuūs Bern

ardus sicut paruuli, non intrabitis in regnū coeloꝝ. Et Luca decimo octauo, Qui cūq; nō acceperit regnū dei, sicut puer, nō intrabit in illud. De lilijs Matthæi sexto. De sinapi Matthæi & Luca decimo septimo. De passerulis, siue uolucris coeli, Matthæi sexto. Præterea cū uetat esse) Est Luca. xxi. Cū autē inducent uos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite solliciti esse, qualiter, aut quid respondeatis, aut dicatis. Spiritus enim sanctus docebit uos in ipsa hora. Cūq; interdicit) Vt Actū primo, Non est uestrū nosse. Neqd de arbore scientiæ) Est Genesios. ii. ubi de⁹ ad ipsā πάλω πλάσας, dicit. **מִכָּל עֵץ הָגֵן אָכַל מִכָּל פְּרִי הָאָרֶץ טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִיָּדֶהּ** .i. ab oi arbore paradisi comedes, & ab arbore sciæ boni & mali non comedes ab ea. Improbat.) cū ait prima ad Corinthios octauo, ἡ γνῶσις, quod i

nem assumpti, & humana natura, quam uis sapit, ad deum collata, stulta est, sicut omnis hominis iusticia ad deum comparata, iniusticia est.

Habitu inuentus est. ut homo) Ad Philippenſes secundo. Et peccatum factus est. Sic Paulus ait secūda ad Corinthios quinto. Eum qui nō nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos essemus iusticia in ipso. Quā p̃ stulticiā crucis.) Sic Paulus prima ad Corinthios primo. Nā q̃ dei sapientia non cognouit mundus peccapientiā deū, Placuit deo p̃ stulticiā praeſedicationis, saluos facere credentes. Ad puerorum.) De pueris habetur Matthæi decimo octauo, ubi ueritas dicit, Attē dico uobis, nisi cōuerſi fueritis, & efficiamini

Cognosce filia agri, quō crescit Non interuenit, rēq; nouit. Quoniam d. u. i. hincq; fulsom, sunt grana seminis, et omnis mortis hinc, dominica hinc illuc, & dominica hinc. Corinto omnes ad salutem rati, q̃ non seruit rati. mortui, atq; resurrexerunt in horrea, & p̃ u. rati sunt. Alit illa.

gresk, for det annet allusjonene ("hyppige så vel som skjulte"), og for det tredje den subtile form for humor, som det ikke er enhver gitt å forstå. Målet er nettopp å bedre forståelsen. Teksten vil, ifølge kommentatoren, "vinne større anerkjennelse hvis mer av den blir forstått."³⁹

Listers kommentar ble altså publisert for første gang sammen med Frobens 1515-utgave av *Dårskapens lovtale*. Den er satt med mindre typer under teksten og i ytterkantene av satsspeilet på hvert oppslag. Er omfanget mer begrenset, brukes bare ytterkantene. Utgaven lar seg enkelt studere, ettersom den i 1931 ble utgitt i faksimile.⁴⁰ Bakgrunnen

for dette var nok i første rekke ikke kommentaren, men det faktum at et eksemplar av denne utgaven, eid av en skolelærer i Basel, ble forsynt med illustrasjoner i margen av den 16 år gamle Hans Holbein og hans to år eldre bror.⁴¹ I alle fall hadde tekst og kommentar etter 1515 fast følge i nesten to hundre år, helt frem til Leiden-utgaven i 1703. I forordet der ("Præfatio Caroli Patini") fremstilles tekst og kommentar som "uatskillelige".⁴² Meg bekjent har den siden ikke vært publisert *in extenso*, men stilltiende vært benyttet (og sitert) i nye utgivers kommentarer.⁴³ Dagens standardutgave, Clarence H. Millers (ASD), innrømmer sin gjeld til Lister med en "L." *ad locum*.

Som man på bakgrunn av Listers begrunnelse i forordet skulle vente, bærer kommentaren preg av forfatterens ønske om å forklare det umiddelbart uforståelige. Allusjoner blir påpekt, og sitater blir lokalisert. Spesielt det greske blir gjenstand for oppmerksomhet. Mer oppsiktsvekkende er det å kunne registrere hvor ofte forklaringen umulig kan være hovedsaken. Hensikten synes ikke å være problemløsning for mindre skolerte lesere, snarere det motsatte: Kommentaren synes å være motivert av et ønske om å demonstrere kommentatorens lærdom. Man behøver ikke gå lenger enn til den første glossen til selve hovedteksten, der Dårskapen introduserer seg selv som "hun som står her";⁴⁴ man kan tenke seg at hun viser med hånden. Lister forklarer denne gesten med et gresk adverb: "'Hun' skal forstås *deiktikôs*, slik hun selv viser med pekfingeren."⁴⁵ Enkel latin kommenteres med utilgjengelig gresk. Tekst og kommentar fordrer en leser med samme dannelsesnivå.⁴⁶ Montaignes ord ringer i ørene: "Hvem kan si annet enn at kommentarene bare øker tvilen og uvissheten [...]?" Den hundrede kommentar peker hen mot den følgende, som er enda mer tornefull og innfløkt enn den forrige.⁴⁷ På denne bakgrunn kan man tenke seg at det ikke bare er forfatteren, Erasmus, som skriver seg inn i en klassisk tradisjon, også kommentatoren, Lister eller Erasmus-Lister, manøvrerer innenfor en klassisistisk forventningshorisont. Imitasjonens gjenstand er den senantikke klassikerkommentar à la Servius' til Vergil.⁴⁸ Den samme tendensen dokumenteres med enda større tydelighet av et eksempel fra den siste såkalt kristne delen av teksten. Dårskapen ber sine tilhørere huske på at Kristus kalte sine egne tilhengere, de som skal få del i det evige liv, for "får" (Joh. 10,1–27 og Matt. 25,32–33) og fortsetter: "Ikke noe dyr er tåpeligere enn dette, noe som klart bevitnes av det aristoteliske uttrykket *probáteion êthos*, som, etter det han forklarer,

skriver seg fra småfeets manglende åndsevner og pleier å bli brukt som skjellsord om tungnemme dustemikler.”⁴⁹ Sammenhengen og argumentasjonen synes klar nok selv om man ikke forstår de to greske ordene (som i teksten altså er gjengitt med greske bokstaver). Kommentaren oversetter riktignok det presumptivt uforståelige uttrykket med ”ovis mores”, en ”fårenatur”, og angir behørig det stedet der ordene forekommer hos Aristoteles: niende bok av *Historia animalium*. Men det blir ikke med det. I tillegg siteres hele den aristoteliske passasjen sitatet er hentet fra, i alt syv linjer, *på gresk*, riktignok etterfulgt av en like lang oversettelse til latin. Inntrykket er overveldende lærd, og neppe egnet til å avskrekke. Ser man oppslaget under ett, balanseres de greske bokstavene på *verso*-siden av et lengre sitat med *hebraiske* tegn *recto*. I et tilfelle som dette – og det finnes mange flere tilsvarende – synes nettopp *ikke* forklaringen for de greskukyndige å være hovedsaken, men snarere kommentarens lærde innramming av teksten.

V

Etter den omtalte orkestreringen – valget av boktrykker og grafisk uttrykk, dedikasjonsbrevet og kommentaren – følger et siste grep: organiseringen av en egnet publiseringskontekst. I Frobens 1515-utgave utgis *Dårskapens lovtale* sammen med to (u)klassiske klassiske tekster, én på latin og én på gresk: Senecas *Ludus* (altså *Apocolocyntosis*) og Synesios fra Kyrenes *Lovprisning av skalletheten*. Seneca-teksten oppgis, som det fremgår av innholdsfortegnelsen, ”nylig å være funnet i Tyskland”; det er med andre ord snakk om en helt ”ny” klassiker. Denne teksten, som klassiskfilologene i ettertid har hatt vanskelig for å innlemme i den klassiske kanon – H.J. Rose skriver for eksempel i sin litteraturhistorie fra 1949 at den neppe kan ha vært skrevet av en ”honourable man”⁵⁰ – den omtaler kommentatoren Beatus Rhenanus med en velkjent edelstensmetafor: Senecas spøk er ”som en antikk juvel”;⁵¹ Beatus Rhenanus var Erasmus’ nærmeste medarbeider gjennom mange år og hans første biograf. Ved utgivelsen i 1515 fremsto han som kommentator av begge de to ledsagende tekstene fra antikken. Til Erasmus’ prosjekt bidrar Seneca, som jeg nevnte i forbindelsen med dedikasjonsbrevet, med betydelig symbolkapital; Synesios’ klassisk-ironiske *encomium* er hans nærmeste genreforelegg. Til sammen utgjør

de to tekstene det perfekte miljø for en nyskapt klassiker fra renessansen.

Det skal imidlertid nevnes at Frobens 1515-utgivelse også inneholdt en fjerde tekst: et brev Erasmus skrev til Martin Dorp, en ung og oppadstrebbende teolog i Leuven, som dessuten gjorde redaksjonelt arbeid for Erasmus. Dette brevet må først og fremst leses som (teologisk) apologi – tittelsiden omtaler det da også som "Epistola apologetica" – men det inneholder også den samme form for kanoniseringsbestrebelse som dedikasjonsbrevet. Erasmus viser der til klassikerne – Homer, Platon, Aristoteles osv. – når det gjelder personrettet satire, og til Cicero og Quintilian, Lukrets og Horats når det gjelder den retoriske bruken av humor: "Hva nekter deg å si sannheten med et smil?"⁵² Kristus, til og med, innlemmes i klassikernes tall, for hans lignelser har mye til felles med Æsops fabler. Men som forfatter sidestiller Erasmus seg selv med Sokrates, som "skjuler sitt ansikt idet han lovpriser kjærligheten."⁵³ Referanser til eldre samtidige finnes,⁵⁴ men de er få: For Erasmus gjelder det å skape en sammenheng der alle de store, ham selv inklusive, samtaler på tvers av tiden.

Nok et moment i Erasmus' kanoniseringsbestrebeleser – og det er det siste jeg skal nevne her – ligger i hans sterke understreking av "det lekne" i hans foretak. I brevet til Dorp gjentar han seg selv fra dedikasjonsbrevet: *Dårskapens lovtale* er en spøk og ikke noe lærd, pretensiøst arbeid. Han påstår (tro det den som vil!) at det ble skrevet i løpet av noen få dager – "i ledige stunder" – i Mores hus utenfor London, uten at han hadde sitt bibliotek for hånden.⁵⁵ Med dette aktiverer han dedikasjonsbrevets Catull-allusjon, der han omtaler sin og lignende tekster som "nugae", noe bagatellmessig.⁵⁶ Retorikken er konvensjonell: jo ydmykere forord, desto større pretensjoner. Med sin referanse til Catull hensetter Erasmus sine lesere til et bibliotek av seriokomiske eller "uklassiske" klassikere.

I likhet med Lister-kommentaren har brevet til Dorp siden 1515-utgaven hatt fast følge med hovedteksten. De skandinaviske oversettelsene er i dette stykket for unntak å regne; ingen av dem gjengir Erasmus' brevlige apologi. Alle de tre engelskspråklige oversettelsene som fortsatt er i handelen, har imidlertid brevet med.⁵⁷

VI

Bokhistorikere minner oss til stadighet – og med rette – på at all lesning er betinget av kroppslige og materielle faktorer, og at disse faktorene ikke er de samme til enhver tid i historien. Litteraturvitenskapens leser, slik vi møter ham/henne innenfor ulike resepsjonsteoretiske og pragmatiske skoledannelser, er en blodfattig abstraksjon. For det er ikke slik at tekster eksisterer uavhengig av de fysiske forutsetningene som muliggjør lesing og/eller lytting. Bokhistorikeren Roger Stoddard skriver i en artikkel fra 1987: "Whatever they may do, authors do *not* write books. Books are not written at all. They are manufactured by scribes and other artisans, by mechanics and other engineers, and by printing presses and other machines."⁵⁸ Stoddards oppfatning kan vanskelig bestrides. Likevel mener jeg eksemplet *Dårskapens lovtale* med all mulig tydelighet demonstrerer at det slett ikke er så enkelt. Innenfor bok- og trykkekultur på tidlig 1500-tall er grensene mellom opphavsmannens, manusbearbeiderens, korrekturleserens, setterens og trykkerens oppgaver vage og overlappende. Som forfatter er Erasmus noe langt mer enn opphavsmann til teksten. Og alle de boktrykkere jeg har nevnt, var samtidig betydelige humanister med store språkkunnskaper. Eksemplet Erasmus demonstrerer forhåpentligvis klart nok at det jeg har kalt orkestreringen av verket vanskelig kan overses i forbindelse med fortolkningen – og dermed kanoniseringen – av det. Og det er et prinsipielt poeng som har gyldighet utover 1500-tallets humanistiske miljøer.⁵⁹

NOTER

1. I sitt berømte brev til Martin Dorp (*Ep.* 337) skriver Erasmus bl.a. følgende: "De samme personer som oppfordret meg til å skrive, fikk manuskriptet brakt til Frankrike for å la det trykke, skjønt boktrykkerens eksemplar var ikke bare fullt av feil, det var også ufullstendig" (*Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, utg. P.S. Allen, bd. 2, Oxford 1910, s. 94, oversettelsen er min, her som ellers. I det følgende refererer jeg til denne utgaven som Allen.). Utgiveren påpeker i en kommentar at det ikke kan være tvil om at det – stikk i strid med Erasmus' egne ord – var han selv som stod bak publiseringen.
2. Ang. teksthistorien, se Clarence H. Millers tekstkritiske apparat i Amsterdam-utgaven av Erasmus' samlede skrifter, i det følgende forkortet som ASD: *Opera omnia Desiderii Erasmi recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata*, bd. IV–1, Amsterdam 1979, spesielt s. 29–36, og M.A. Screech, *Erasmus. Ecstasy and The Praise of Folly*, London 1980, s. xvi f, 1–11 og 241–49.
3. Se Millers kommentar, ASD, bd. IV–1, s. 40–60.

4. Lucien Febvre og Henri-Jean Martin, *The Coming of the Book. The Impact of Printing 1450–1800*, overs. David Gerard, London 1976 (første gang utgitt på fransk i 1958).
5. Se D.F. McKenzie, *Bibliography and the Sociology of Texts*, London 1986, s. 7 ff.
6. Lisa Jardine, *Erasmus, Man of Letters. The Construction of Charisma in Print*, Princeton 1993.
7. Bokhistorikeren Roger Chartier diskuterer med utgangspunkt i Foucaults diskusjon av "forfatterfunksjonen" ulike kriterier til å bestemme skiftende oppfatninger av hva en forfatter er; se *The Order of Books*, overs. Lydia G. Cochrane, Stanford 1994, s. 25–60 (første gang utgitt på fransk i 1992).
8. Allen, bd. 2, s. 258 (*Ep.* 423).
9. Jardine, *Erasmus*, s. 5 og 43.
10. Allen, bd. 2, s. 88 (*Ep.* 335).
11. "Philosophia Christi" var Erasmus' eget begrep for den kristendom han forfektet; se f.eks. James McConica, *Erasmus*, Oxford 1991, s. 45–63.
12. "De incomparabile heroe Ioanne Reuchlino in divorum numerum relato", *Colloquia familiaria*, ASD, bd. I–3, s. 267–71; jeg har skrevet nærmere om denne intertekstualiteten i *Parody and the Praise of Folly*, Oslo 1998, s. 234–38.
13. Jardine, *Erasmus*, særlig kap. 2, s. 55–82. Se også Eugene Rice, *Saint Jerome in the Renaissance*, Baltimore 1985, og John C. Olin, "Erasmus and Saint Jerome. The Close Bond and Its Significance", *Erasmus of Rotterdam Society Yearbook* 7 (1987), s. 33–53.
14. Hugo Montgomery redegjør for klassikerbegrepets historiske utvikling i "Klassisk – classis, classicum. Metafor utan mening?" i *I fortidens speil. Klassikk og klassisme i Vestens kultur*, red. Karin Gundersen og Magne Malmanger, Oslo 1988, s. 48–64.
15. I brev til K.F. Zelter 26. juni 1824 skriver han: "Wie ich ein Todfeind sei von allem Parodieren und Travestieren hab ich nie verhehlt." *Gedenkausgabe der Werke, Briefe und Gespräche*, bd. 21, Zürich og Stuttgart 1965, s. 593.
16. ASD, bd. I–2, s. 116.
17. Erasmus' egen innledning til *Adagia*, ASD, bd. II–1, s. 64.
18. Metaforen er Margaret Mann Phillips': *The "Adages" of Erasmus. A Study with Translations*, Cambridge 1964, s. 3, "[...] a window to the ancient world." Om ekserperingen av adagier som leseteknikk, se Anthony Grafton, "The Humanist as Reader", *A History of Reading in the West*, red. Guglielmo Cavallo og Roger Chartier, overs. Lydia G. Cochrane, Amherst, MA, 1999, s. 199 ff. (første gang utgitt på italiensk i 1995).
19. Dette poenget understreker Erasmus gang på gang i paratekstene; se f.eks. dedikasjonsbrevet til More, ASD, bd. IV–I, s. 69–70, og brevet til Martin Dorp (*Ep.* 337), Allen, bd. 2, s. 102: "[...] innholdet fremstilles ved hjelp av en oppdiktet og komisk person."
20. Jf. *Ciceronianus*, ASD, bd. I–2, s. 704.
21. Historien om de tumultene publiseringen av *Dårskapens lovtale* førte til, er fortalt i de aller fleste litteraturhistoriske fremstillinger av Erasmus' liv og verk. I sin rekapitulering av teksthistorien begrunner Screech overbevisende tilføyselsene med et apologetisk behov (jf. note 2 ovenfor). Teologene i Paris fordømte i 1527 *Dårskapens lovtale* for dens angrep på tro og moral, senere, i 1533, fulgte franskiskannerne. Sorbonne satte den på indeks i 1542 og 1543, hvilket også gjorde Trient-konsilets dom ganske opplagt i 1564; jf. Betty Radice, "Introductory note", *CWE*, bd. 27, s. 78 f.
22. Robert Proctor, *The Printing of Greek in the Fifteenth Century*, Oxford 1900, s. 49–51.

23. Om bruken av ulike formater til ulike former for lesepraksis og oktavformatets triumf, se Grafton i *A History of Reading in the West*, s. 180 ff.
24. Jf. den katalogen han utarbeidet over sine publiserte bøker i brev til Johann Botzheim i 1523, Allen, bd. 1, s. 19.
25. Jf. Geneviève Guilleminot, "Gilles de Gourmont", *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, bd. 2, Toronto 1986, s. 120 f.
26. Det vises gjerne til Arthur Stanley Pease, "Things without Honor", *Classical Philology* 21 (1926), s. 27–42. Pease redegjør for det paradoksale *encomium*, også kalt adoxografisk, der "lovtalens rettmessige metoder blir anvendt i beskrivelsen av personer og gjenstander som i seg selv ikke fortjener ros, men er stygge, ubrukelige, latterlige, farlige eller onde" (s. 29).
27. Dette går klart frem av Erasmus' formulering i *Ciceronianus*, der "han som skrev *Batrakhomyomakhien*" eksplisitt settes i motsetning til Homer; ASD, bd. I–2, s. 695.
28. Allen, bd. 1, s. 305 f. (*Ep.* 131) Angående Homers posisjon tidlig på 1500-tallet, se Thomas Bleicher, *Homer in der deutschen Literatur (1450–1740). Zur Rezeption der Antike und zur Poetologie der Neuzeit*, Stuttgart 1972, s. 56–68 og Maria Cytowska, "Homer bei Erasmus", *Philologus* 118 (1974), s. 145–57.
29. Se Jon Haarberg, "Froske-muse-krigen og dens gjendikter Thomas Parnell", *Klassisk forum* 2/1994, s. 37–46 og den litteratur det der er henvist til.
30. Erasmus utga senere en kommentar til Ovids tekst; *Commentarius Erasmi in Nuce[m] Ovidii*, ASD, bd. I–1, s. 139–74; jf. R.A.B. Mynors' innledning, s. 141–42.
31. Jf. Winifried Trillitzsch, "Erasmus und Seneca", *Philologus* 109 (1965), s. 283.
32. Allen, bd. 2, s. 53 (*Ep.* 325). Jardine skriver utførlig om Erasmus' strategiske posisjoneringsbestrebelse i forbindelse med hans Seneca-utgave; jf. *Erasmus*, s. 132–41.
33. Erasmus var selv klar over at denne korrespondansen var en senere fabrikkasjon; jf. *De copia*, ASD, bd. I–6, s. 210.
34. G. Genette, *Paratexts. Thresholds of Interpretation*, overs. Jane E. Lewin, Cambridge 1997, s. 337 (første gang utgitt på fransk i 1987).
35. Allen, bd. 9, s. 449 f. (*Ep.* 2625).
36. Likevel kan det med sikkerhet fastslås at noen av kommentarene, dvs. de som er tilføyd i utgaver etter 1515, kan tilbakeføres til forfatteren selv; det er snakk om i alt 34. Se Joseph A. Gavin og Clarence H. Miller, "Erasmus' additions to Listrius' commentary on 'The Praise of Folly'", *Erasmus in English. A Newsletter* 11 (1981–82), s. 1926.
37. Allen, bd. 3, s. 63 (*Ep.* 641).
38. Flere av kommentarens ulike funksjoner – sitatlokalisering, genreredegjørelse, apologi – analyseres i en artikkel av J. Austin Gavin og Thomas M. Walsh, "The Praise of Folly in Context. The Commentary of Gerardius Listrius", *Renaissance Quarterly* 24 (1971), s. 193–209.
39. Listers kommentar leses enklest i Jean Leclercs utgave av *Desiderii Erasmi opera omnia*, Leiden 1703–06, bd. 4, s. 401–503 (fotografisk opptrykk Hildesheim 1962), i det følgende gjengitt som LB.
40. *Erasmi Roterodami Encomium Moriae, i.e. Stultitiae laus, Praise of Folly, published at Basle in 1515 and decorated with the marginal drawings of Hans Holbein the Younger, now reproduced in facsimile with an introduction*, utg. H.A. Schmid, 2 bd., Basel 1931.
41. Også de 82 illustrasjonene er å oppfatte som en allografisk kommentar, en bildekommentar. Senere ble de også publisert som illustrasjoner til teksten, det var i Leiden-utgaven, som av denne grunn også inneholder et Holbein-vita, et portrett

- og et indeks over Holbeins verker; jf. *LB*, bd. 4, s. 389–96. Men denne klassikerkommentaren inngikk ikke i Erasmus egen orkestrering av verket.
42. *LB*, bd. 4, s. 385 f.: "Commentarios Gerardi Listrii Rhenensis subjunctimus, ab erudita Moriae declamatione inseparabiles [...]".
 43. Ifølge Günter Hess utgjør Listers kommentar ennå grunnstammen i den kommentar som tilbys av den tyske Reclam-utgaven fra 1964, utgitt av Anton J. Gail; se "Kommentarstruktur und Leser. Das 'Lob der Torheit' des Erasmus von Rotterdam, kommentiert von Gerardus Listrius und Sebastian Franck", *Der Kommentar in der Renaissance*, red. August Buck og Otto Herding, Bonn 1975, s. 142, note 2.
 44. *ASD*, bd. IV–1, s. 71, l. 6–7.
 45. *LB*, bd. 4, sp. 405D.
 46. Hess demonstrer (i "Kommentarstruktur und Leser") hvordan Lister-kommentaren i så måte skiller seg fra Sebastian Francks kommentar til sin egen tyske oversettelse fra 1534.
 47. Michel de Montaigne, *Essays*, overs. Beate Vibe, Oslo 1996, s. 253 (III.13).
 48. Jf. Hess, "Kommentarstruktur und Leser", s. 145.
 49. *ASD*, bd. IV–1, s. 188.
 50. H.J. Rose, *A Handbook of Latin Literature*, London 1949, s. 366.
 51. Jf. Hess, "Kommentarstruktur und Leser", s. 144.
 52. Allen, bd. 2, s. 93 og 96 (*Ep.* 337).
 53. s.st., s. 95.
 54. De som nevnes, er renessanseheltene Petrarca, Lorenzo Valla og Poliziano; s.st. s. 92.
 55. s.st., s. 94
 56. *ASD*, bd. IV, s. 68. Allusjonen er til det velkjente innledningsdiktet til Cornelius Nepos (*Carm.* 1); ang. Catull-allusjonene i *Dårskapen lovtale*, se John Kevin Newman, *Roman Catullus and the Modification of the Alexandrian Sensibility*, Hildesheim 1990, s. 444–53.
 57. Betty Radices, London 1971 (Penguin), Clarence H. Millers, New Haven 1979 (Yale), og Robert M. Adams, New York 1989 (Norton).
 58. Roger Stoddard, "Morphology and the book from an American perspective", *Printing History* 17,9 (1987), s. 2–14, sitert etter Guglielmo Cavallo og Roger Chartiers innledning til *A History of Reading in the West*, Amherst, MA, 1999, s. 5.
 59. Er dette en påstand som krever begrunnelse? Eksemplene på at forfattere bestreber seg på å konstruere sin egen klassikerstatus, er mange og slående. Jeg kunne nevne T.S. Eliots noter til *The Waste Land*, Balzacs romanforord og Alexander Kiellands formanende brev til Frederik Hegel angående den utstyrmessige og typografiske utformingen av hans romaner (se Tore Rem, *Forfatterens strategier. Alexander Kielland og hans krets*, Oslo 2002, s. 146 ff.). Et interessant tilfelle som forener mange av de mulige virkemidlene jeg har omtalt, er James Fenimore Coopers *The Last of the Mohicans* fra 1826. Forfatteren gjør flere interessante forsøk på å løfte sin roman frem som et nasjonsbyggende amerikansk epos. Forord og noter bidrar med sitt. I tillegg utstyrer han hvert eneste kapittel med epigrafer – i første rekke fra Shakespeare og Homer. Flere av episodene i romanen lar seg da også lett lese som kalkerte over *Iliaden*. I og med epigrafene opprettes en eksplisitt intertekstuell forbindelse. Se Aina Nodings utmerkede hovedoppgave om emnet: *Den siste mohikaner er ennå ikke død. Bokhistoriske premisser for lesningen av James Fenimore Coopers roman Den siste mohikaner i Norge 1826–1998*, Universitetet i Oslo, 2001.

Kanon, klassikere og kritiske udgaver

af Per Dahl

Kanon og kanondannelse er – ikke mindst i en skandinavisk sammenhæng – et meget uoverskueligt og komplekst felt, bl.a. fordi emnet er kommet på dagsordenen som et forholdsvis ureflekteret led i den import af især amerikansk 'criticism', der har domineret de sidste årtiers litteraturteoretiske debat, i det mindste i Danmark. Mit bidrag til diskussionen består derfor først i en redegørelse for nogle af disse *kanonteorier*, hovedsagelig amerikanske, tyske og danske. Dernæst i diskussion af danske *kanondannelser og klassikerudier*, hvor jeg inddrager eksempler fra udgivelsesrækker, serier og 'biblioteker'. Til sidst følger – som det egentlige sigte – en diskussion af forholdet mellem disse udgivelsestyper og de større, *historisk-kritiske udgaver*, som er tilrettelagt af editionsfilologer og udgives af forskellige selskaber og institutioner.

De tre dele svarer med lidt god vilje til elementerne i den såkaldt kanoniske ret: Først *quaestiones*, som er de spørgsmål eller udfordringer, der skal tages stilling til; dernæst *causae*, som er de tilfælde og eksempler, med et andet ord den dokumentation, der kan inddrages for at kaste lys over emnet, og som giver det krop eller indhold, samtidig med at begreberne efterprøves og evt. differentieres; endelig *canones*, som er den kanoniske rets regler, her de konklusioner eller måske snarere synspunkter, der – på baggrund af de rejste spørgsmål og de fremlagte eksempler – efter min opfattelse kan gøres gældende med hensyn til historisk-kritiske udgaver.

At kanon er en magt, det kan være vanskeligt at unddrage sig, havde allerede Ludvig Holberg erkendt. I Epistel 215 skriver han, at man tidligere havde sukket under den katolske kirkes kanoniske herredømme,

men ”nu sukke vi under et Skræder-Regiment”. Den parisiske skrædermode regerede over hele Europa; men selv om Holberg således ironiserede over det nye åg, så ville han dog ikke ”passere for *separatist*”, d.v.s. ikke skille sig ud og indtage særstandpunkter. Ganske vist giver han sig over ”det Parisiske Skræder-Facultets Conclusa og Canones”, men modebølgen, dén bøjer han sig for.

Det ligger sikkert i forlængelse heraf, når han (i Epistel 233: ”Dannelse og Daarskab forenes gerne”) propagerer det synspunkt, at kanon ikke er noget fast, og at man må afpasse sin stil og sin skrivemåde efter tidens smag og ikke efter lærde skolemestres kanonisering af gammel stil. Tidens smag må følges, og Holberg gjorde det i tillid til, at sprogene med tiden udvikler sig og netop derved bliver moderne.

Ud over de nævnte citater reflekterer Holberg vist nok ikke over kanon-fænomenet. Det er der ikke noget overraskende i, for som Jan Gorak har gjort opmærksom på i sin glimrende, historiske oversigt (Gorak 1991), så dukker ’kanon’ bemærkelsesværdigt sent op i moderne, litteraturteoretisk kontekst: Selv gængse opslagsværker som M.H. Abrams’ *Glossary of Literary Terms* og Alex Preminger & T.V.F. Bogans *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* indtager først begrebet i udgaverne fra henholdsvis 1988 og 1993.

Imidlertid viser Holbergs lille eksempel med skrædderne et centralt træk ved en kanon, som det nok er værd at fastholde, nemlig at den forvaltes af en institutionel autoritet, hvis anvisninger og påbud er virksomme i samme omfang, som målgruppen respekterer dem eller selv ønsker at blive respekteret – og derfor overholder spillets eller det gode selskabs regler. ”Conclusa og Canones” er netop beslutninger og forskrifter, der – med virkning for den selv og ikke mindst for andre – er vedtaget af en forsamling. Den enkle modsætning hertil er separatismen eller f.eks. den akademiske lærefrihed.

I. Kanonteorier

Jeg indleder med et lille blik på den amerikanske kanondiskussion, der, som nævnt, på en måske for dominerende måde har sat dagsordenen for den danske debat. Herefter inddrages den kontinentale (tyske) og britisk-engelske diskussion.

a) Den amerikanske kanondiskussion

I det amerikanske samfund er der en gammel tradition for korrekte og autoriserede normer. Den næres af immigrantens angst for at blamere sig, både reelt og formelt, og det vil bl.a. sige sprogligt. De gængse ord-bøger var derfor meget længe fast forankret i akademiprincippet. Men i 1961 kom de første 'dictionaries', som hverken tydeligt angav, hvad der var korrekt og godt sprog, – eller hvad der *ikke* var det. Uden at vurdere, endsige tage afstand fra dem, forholdt *Webster's Third New International Dictionary* sig *deskriptivt* til fremtrængende talesprogsnormer, og netop dét udløste – som Daniel J. Boorstin meget underholdende fortæller i sin historie om *The Americans* – voldsomme diskussioner i den amerikanske offentlighed. Den overraskende strid var et lille og tidligt, men alligevel klart signal om, hvordan hensyn til og accept af minoritetsgruppers 'ukorrekte' og skæve normer og synspunkter senere kunne komme til at true og underminere den gode, akademiske norm – og dermed også den litterære kanon.

Indtil omkring 1980 havde kanon-begrebet som nævnt ikke spillet nogen fremtrædende rolle i amerikansk litteraturkritik. Men i 1979 åbnede kritikeren og forfatteren Leslie A. Fiedler og den meget yngre specialist i afro-amerikansk litteratur, Houston A. Baker, debatten med to undervisningsprogrammer ved The English Institute: "English as a World Language for Literature" og "Literature as an Institution". Det resulterede i, at begreberne 'canonicity' og 'canon' dukkede op i den årlige bibliografi fra The Modern Language Association. To år efter udsendte forfatterne bogen *English Literature: Opening Up the Canon* (1981); den blev 1983/84 fulgt op af en række indlæg i tidsskriftet *Critical Inquiry*, der åbnede et særligt 'canon-forum'. Kanondiskussionen kulminerede 1986-1988 i 'The Western Culture Debate' på Stanford University. Her gjorde en række etniske minoriteter og feminister indsigelse mod, at *deres* litteratur ikke var repræsenteret i den liste over 15 værker og supplerende tekster, der udgjorde kernen i universitetets ét-årige oversigtskursus i 'Western Culture'. Det var en kanon, der var udformet af en privilegeret elite, først og fremmest bestående af hvide, mandlige lærere og kritikere.¹

Når denne diskussion blev så hidsig, skyldtes det bl.a., at minoriteternes forsøg på at åbne kanon straks havde fremkaldt en modsatrettet bevægelse. Allan Bloom publicerede samtidig *The Closing of the American Mind* (1987, da. ov. 1991: *Historien om Vestens intellektuelle for-*

fald), og litteraten E.D. Hirsch udgav *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know* (1987) og (sammen med Joseph Kett og James Trefil) *The Dictionary of Cultural Literacy* (1988). Efterfølgende etablerede de 'The Cultural Literacy Foundation' i Charlottesville i Virginia. Hirsch's dictionary udpegede ca. 5.000 begreber og ord som kernen i "shared national culture in the schools". Harold Blooms *The Western Canon* (1994), med dens 26 stærke forfattere, er et forfinet trin i samme æstetisk-fundamentalistiske spor.

Hvad minoriteterne drev frem, kan man kalde en *repræsentationslogik* i forhold til kanon. Der var ikke tale om at udvide kanon eller om at ændre selve kanonbegrebet. Det var derimod et krav om, at den litteratur, der tidligere havde været diskvalificeret og udgrænset, nu skulle ind i kanon og curricula som udtryk og repræsentant for netop en *ikke-kanonisk* litteratur. Et stort udfoldet eksempel på synspunktet er *The Heath Anthology of American Literature* (1990 og senere), hvis 2 x 3.000 sider havde Paul Lauter som hovedredaktør; systematisk indoptog den de mange grupper, der ikke før havde været repræsenteret. Og netop i den mekanisme lå iflg. John Guillory den afgørende modsigelse:

This is why the project of legitimizing noncanonical works in the University produces an irresolvable contradiction between the presentation of these works as equal in cultural value to canonical works, and at the same time as the embodiment of countercultural values which by their very definition are intended to delegitimize the cultural values embodied in canonical works.²

John Guillory, Jan Gorak og Barbara Herrnstein Smith danner med deres publikationer overgang fra den umiddelbare campusstrid om kanon som curriculum eller pensum til en *refleksion* over kanondannelse og en historisk og kultursociologisk analyse af dens forudsætninger og forløb.

Minoriteternes stenhårde og millimeterretfærdige repræsentationslogik gør krav på at kunne finde et spejl eller et fikspunkt for gruppens (politiske – mere end just litterære) selv-identifikation. I retorisk perspektiv er det en pars-pro-toto-figur, der er tale om: Litteraturens kondenserede billede skal svare til den sociale helhed. Det er samtidig en logik, som fører til ganske håndfaste og *reduktive* forestillinger om, hvordan kanon overhovedet er opstået og endnu fungerer, nemlig som et bevidst undertrykkende *magtinstrument*.

Det lyder i feministen Elaine Showalters formulering således:

Feminist critics do not accept the view that the canon reflects the objective value judgments of history and posterity, but see it instead as a culture-bound political construct. In practice "posterity" has meant a group of men with the access to publishing and reviewing that enabled them to enforce their views of 'literature' and to define a group of ageless "classics".³

Den amerikanske kanondebat har som nævnt været meget håndfast, bestemt som den var – og er – af en repræsentationsretfærdighed og curriculumfiksering, der passer fortrinligt sammen med 'political correctness' i selv dens mest snævre udgave. Det erindrer om, at 'canon' på den ene side kan betyde en standard, en *målestok*. (Det græske ord for 'kanon' er et semitisk låneord, der på latin gengives med 'canon', 'regula', 'norma'.) Og at det på den anden side kan bruges som betegnelse for en *liste*, oprindelig en helgenliste, som man – gennem kanonisering efter indstilling fra en 'postulator' (her: Stanford Black Student Union) – kan optages på. Listen bygger i den amerikanske sammenhæng på en idé om kulturel *repræsentativitet*, ikke – som *vi* er vant til – på *konsensus* vedr. en række kriterier, som har fæstnet sig hos generation efter generation af lærere, læsere og kritikere, og en række af værker, der gennem indflydelse på bl.a. senere litteratur har vist deres kraft og levedygtighed. Med det sidste rykker vi nærmere en forestilling om *klassikere*.

b) Den tyske kanondebat

Tysk kanondiskussion er fyldigt og godt repræsenteret i akterne fra Deutsche Forschungsgemeinschafts symposium i Marbach i 1996: *Kanon – Macht – Kultur. Theoretische, historische und soziale Aspekte Ästhetischer Kanonbildungen* (1998), redigeret af et af kanonforskningens hovednavne, Renate von Heydebrand (München), hvis indsats på området vist tog sin begyndelse med artiklen om 'literarische Wertung' i Merker og Stammlers *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte* (bd. 4, 2. opl. (1984)).⁴ Året før, i 1995, havde Maria Moog-Grünwald stået for en *komparativistisk* kanonkonference, der ligeledes er publiceret (Moog-Grünwald 1997), mens den af Aleida og Jan Assmann redigerede *Kanon und Zensur. Archäologie der literarischen Kommunikation II* (1987, ligeledes med udgangspunkt i to seminarer i 1984 og 1985) har

et væsentligt bredere *kultursociologisk* sigte, samtidig med at den – som titlen jo antyder – anlægger et overordentlig langt historisk perspektiv. Dens afsnit om 'Kanon und Klassik' (med bidrag af bl.a. H.-U. Gumbrecht) fører videre til Hans-Joachim Simms *Literarische Klassik* (1988, et såkaldt 'Materialien-Band' i forlaget Suhrkamps kendte serie). Her indrammes eller åbnes kanonproblemet af et større perspektiv, nemlig de forskellige udformninger af national(-sproglig) *klassik* i kølvandet på diskussionen mellem 'les anciens et les modernes', som førte til et historisk-relativerende syn på antikken. Den sammenhæng havde fået sine stadigvæk læseværdige paragraffer i Ernst Robert Curtius' *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948, kap. 14), og er senere behandlet af en anden tysk romanist, Hans Robert Jauss. Hos Simm og i et par antologier af H.-U. Gumbrecht træder den teoretiske refleksion over sammenhængen mellem nationallitteratur og *epokalisering* tydeligere frem.

Hermed er antydet, at den tyske kanon-diskussion – selvom også dén, i germanistikkredse og foranlediget af sammenlægningen af de to republikker, har *sine* curriculum-diskussioner – er *bredere* anlagt og bedre teoretisk funderet end den amerikanske.

En vigtigt differentiering i den tyske diskussion ligger i de to betegnelser *materiel kanon* og *tydningskanon*. Den materielle kanon er den fastlagte, gyldne tekstrække, curriculum-kernen, hvad enten det nu drejer sig om en værkkanon eller om en forfatterkanon. Heroverfor har betegnelsen *tydningskanon* eller *fortolkningskanon* ('Deutungs-Kanon', suppleret af 'Sinnpflege') en videre betydning og omfatter de implicite kriterier og værdiforestillinger, der gør sig gældende i f.eks. litteraturhistorier og indledninger til antologier og i fortolkninger, altså de mange, decentrale steder hvor en kanon *plejes*; d.v.s. hvor man er uden for det åbenlyse og klart centralistiske myndighedsrum, der er karakteristisk for kanon i snæver forstand.

c) Den danske kanonteori og -debat

Den danske kanondebat placerer sig på mange måder *mellem* den amerikanske og den tyske. Anslagsvis har den haft lige så normative intentioner som de amerikanske modreaktioner; det kom f.eks. frem, da daværende undervisningsminister Bertel Haarder i 1992 nedsatte et kanonudvalg med det kommissorium at "tegne en hovedvej gennem

den danske litteratur fra middelalderen til ca. 1960 og derved skabe et grundlag for en offentlig debat om undervisningen i dansk litteratur i hele skolesystemet”.⁵ Det gennemgående træk i ønskelisten var kendskab til og læsning af dansk litteraturs *klassikere*.⁶

I sin substans og i et langt historisk forløb har den danske debat imidlertid været mere optaget af det pædagogiske rum, af *hvordan* der læses, frem for af *hvad* der læses. Det er en liberal tradition, der tager sit udgangspunkt i N.F.S. Grundtvigs skoletanker fra 1830’erne om ’den levende Vexel-Virkning’ og føres videre såvel af den grundtvigianske højskole som i et kulturradikalt spor. I Georg Brandes’ lille afhandling ”Om Læsning” fra 1899 fremhæves det igen og igen, at det er ”langt mindre vigtigt hvad man læser, end at man læser det Læste godt” – et synspunkt som f.eks. genoptages i Sven Møller Kristensens lille bog *Vurderinger* (1961) og fører frem til John Chr. Jørgensens *Litterær vurderingsteori og vurderingsanalyse* (1971); det var længe den eneste større bog om emnet, men i dens diskussioner spillede den *faktuelle* kanondannelse ingen rolle.

Selvom der ikke er lejlighed til at gå nærmere ind på det her, skal det nævnes, at der i en række af det 18. og 19. århundredes oplysende og politiske selskaber findes en *rekommenderende* kanondannelse med et klart socialiseringsperspektiv. Det drejer sig om de anbefalende læselister fra *Det kongelige danske Landhusholdningsselskab* (1807 ff. og senere), fra *Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug* (1844 ff.) og fra *Den danske Folkeforening* og dens *Udvalg for Folkeoplysningens Fremme* (1866 ff.).⁷

Frem til århundredskiftet bestod danskundervisningens litterære del af *læsning af litteraturhistorie*, støttet af læsning af tekstprøver. Med skoleloven af 1903 og de opfølgende bekendtgørelser fra 1906 skete der en radikal omlægning. Læsningen af litteraturhistorie blev reduceret til en støttefunktion for *læsning af hele, afsluttede værker*, der skulle ledsages af ”indgaaende formal og real Fortolkning”. Ordene er Vilh. Andersens. I sin metodebog *Dansk Litteratur. Forskning og Undervisning* (1912) skitserede han de pædagogiske principper for en sådan læsning af hovedværker på såvel universitets- som gymnasieniveau, altså en tydningskanon. Statarisk (intensiv, i modsætning til kursorisk) læsning af enkeltstående hovedværker kaldte han det. Om værkerne brugte han også udtrykket ”Litteraturens Mindesmærker”. De værker, det er værd at minde, kendetegnes både ved deres kunstneriske fortrin og ved

deres historiske betydning, ved deres klassiske og deres kanoniske træk.

Forskydningen fra læsning af litteraturhistorie til læsning af værker var en afgørende forudsætning for, at en kanonisk tekstrække i gymnasiets danskundervisning kunne blive til. Den blev ikke mindst i årene omkring den første verdenskrig fulgt op af Dansklærerforeningens mange udgaver.⁸ Den kanondannelse, der på den måde fandt sted, var på en række punkter styret af den ministerielle bekendtgørelses krav om, at der indtil 1935 *skulle* læses værker af bl.a. Holberg og Oehenschläger (normativ kanondannelse). Den er i hovedtrækkene kortlagt i Torben Frisches *Dansk litteratur i gymnasiet 1910-71* (1977), som i kraft af sit gennemarbejdede, empiriske materiale stadig er den bedste danske undersøgelse af den gymnasiale kanondannelse.⁹

Nykritikkens gennembrud i dansk gymnasiepædagogik i årene efter 1960 skærpede den enkeltstående værk-læsning, og den slog efterfølgende ind også i litteraturhistorieskrivningen.¹⁰

Ikke mindst i amerikansk tradition, men også i dansk plejede nykritikken en påfaldende *smal* og traditionel tekstrække, og det er en væsentlig baggrund for den senere debat om kanon. I Danmark blev diskussionen af 'det udvidede tekstbegreb' i begyndelsen af 1970'erne et udtryk for, at den dannelseskultur, hvorindenfor de litterære oplevelser traditionelt havde fundet deres forståelsesramme, både af ideologiske grunde og på grund af en langt bredere elevrekruttering, blev sat under pres. Imidlertid gør endnu et træk sig her gældende, nemlig at nykritikken stiller både teksten og dens læser i centrum. Den kanoniske tekstrække plejes og bekræftes ikke (længere) kun, fordi den er normeret, men fordi den bliver *reciperet*. Den analytiske procedure af-dækker de kvalificerende træk i teksten; nærlæsningen viser, hvorfor teksten er god. Den spærre ikke for oplevelsen, men uddyber den tværtimod: Den *kanoniske* tekst bliver til en pædagogisk velfungerende *klassiker*, d.v.s. en tekst der ikke kun bliver læst, fordi den hører til pensum, men fordi modtagerne har udbytte af det, og den enkelte elev oplever netop det. Teksten er ikke mønstergyldig, ikke normativ eller autoritativ for nutiden som et stilistisk eller indholdsmæssigt forbillede; den har almen gyldighed, fordi den opleves som et kvalificeret og nærværende tilbud. H.-G. Gadamer formulerer det klassiske som det forhold, at teksten besidder en umiddelbar tilgængelighed, fordi den stadig svarer læseren – ikke fordi den opfylder bestemte kriterier.

Denne forskydning mod læseroplevelsen kom især til at karakteri-

sere dansk nykritik, og den er vigtig til forståelse af, at den efterfølgende diskussion i Danmark ikke så meget blev en diskussion om kanon som om ideologikritik; ikke om *hvad*, men om *hvordan*.

Det litterære kanonbegreb forlægger anvendelsen fra et religiøst til et æstetisk område; det er en sekundær brug af begrebet, og den forbliver – som Frank Kermode siger – ”a more shadowy affair”; i lærefrihedens og den pædagogiske friheds navn undgår undervisningssystemet både eksplicit eksklusion og inklusion (normativitet); vi brænder hverken bøger eller kættere.

Undervisningsministeriets kanonudvalg forsøgte i *Dansk litteraturs kanon* (1994) at gøre rede for begreberne ’klassiker’ og ’kanon’. Findes der en dansk, litterær kanon, siges det med en udsagt indrømmelse til den afdækning, ideologikritikken havde foretaget, så er den skjult og uofficiel. Derfor talte udvalget meget hellere om klassikere, og betænkningens overvejelser blev lidt nærmere udfoldet af et af udvalgsmedlemmerne, Erik Skyum-Nielsen, i *Den oversatte klassiker. Tre essays om litterær traditionsformidling* (1997).

Skyum-Nielsen kombinerer i sin indkredsning af, hvad en klassiker er, *væsenskriterier* (egenskaber) og *funktionskriterier* (læsningens historie/receptionen):

Væsenskriterierne er: 1) universalitet, 2) transhistoricitet, 3) kompleksitet (og sluttethed) og 4) mangetydig flerstemmighed; tilsammen er de ensbetydende med kunstnerisk kvalitet.

Funktionskriterierne er de udvælgelseskrav eller måske snarere den evne til gennemslag, som gør sig gældende i receptionen: 1) nye læsers fascination, 2) tradingsevne (præsentation af fortiden), 3) inspiration for nye forfattere og 4) udfordring for forskningen.

Skyum-Nielsen lader væsenskriterierne stå først. Det skyldes formentlig, at hans vinkel på emnet er ’klassikere’ og ikke ’kanon’, og at den vinkel ligger i ureflekteret forlængelse af nykritikken.

For sammenligningens skyld kan man her inddrage en tilsvarende distinktion hos Simone Winko (Winko 1996). Hun opererer med *tekstuelle* og *kontekstuelle* faktorer, og af dem tilkendes de kontekstuelle faktorer langt den største vægt for kanondannelse, fordi de tilsyneladende rent tekstuelle faktorer (de egenskaber der tillægges teksten) i virkeligheden ofte vil vise sig at være indlejret i en funktionel, kontekstuel dimension.

Bag de kontekstuelle faktorer ligger helt grundlæggende behov: 1) behov for selvfremsstilling og identitetsdannelse, 2) legitimering (i form af retfærdiggørelse og afgrænsning over for andre grupper) og 3) handlingsorientering.

De grundlæggende behov eller funktionsbestemmelser, der virker bestemmende ind på kanondannelse, fører hos Simone Winko til en differentiering af kanonfænomenet: Der er mange kanon'er, en kanonpluralitet. Funktionsbestemmelserne fører videre til det synspunkt, at kanondiskussioner ikke kun eller i virkeligheden slet ikke drejer sig om værkrækken, kanonlisten, men om de tydinger og værdiforestillinger, som kanon repræsenterer eller identificeres med (jf. tydningskanon).

d) Opsamling af kanonteori

Sammenfattende kan man om kanondiskussionerne fremhæve, at de i forskudte former bryder frem i 1970'erne i forlængelse af det foregående årtis meget ekspansive uddannelsespolitik. *Det udvidede tekstbegreb*, som det kom til at hedde i Danmark, anfægtede – og fik (i kraft af den pædagogiske frihed og i modsætning til, hvad der blev tilfældet i en række andre lande) lov til at anfægte og supplere – litteraturlæsningsens traditionelle og centralt anviste, faste stok. Dén blev – i det mindste for en tid – nu til en *finlitteratur*, der kom i modsætning til triviallitteratur, kvindelitteratur, arbejderlitteratur, børnelitteratur, hjemstavnsdigtning og endnu flere særlitteraturer. Altså hvad der andre steder kom til at hedde mod-kanon, negativ kanon eller subkanon. Diskussionens resultat var en tydelig kanonpluralitet. Havde der været en kanon, havde den mistet sin normative status.

Oven på diskussionerne og opbruddene fulgte næsten forudsigeligt en klassicistisk eller klassicerende fase, i Tyskland f.eks. markeret med etableringen af *Deutscher Klassiker Verlag* (1985), herhjemme med serien "Danske Klassikere" (1986), i USA af Hirsch's besindelse på kulturens 'basics', i Danmark af nedsættelsen af 'kanon-udvalget' (1992).

Kanondannelse er som regel knyttet til og fastholdes af nationale institutioner, som f.eks. kirker, skoler og læreanstalter; de tegner sig for en central del af opdragelsen og uddannelsen og har herigennem et tilsvarende og ret snævert defineret brugsforum, som de gennem kanon øver indflydelse på. Klassikere derimod har et åbent brugsforum; de kan være både nationale og internationale og har så at sige trods

tiden ved stadig at blive brugt og have et fortsat liv. Den institutionelle kontrol med interpretationen, som Frank Kermode (Kermode 1983) nævner, er relativt fast og snævert knyttet til kanon, hvorimod klassikerne reciperes ud fra ofte meget skiftende fortolkninger, samtidig med at klassikerrækken selv er udsat for en betydelig variation. Klassikere udgives derfor som regel heller ikke af institutioner, men – som de følgende eksempler vil vise – primært af forlag. Det forhold melder sig bl.a. i holdningen til udgaveefterskrifter: Jo mere institutionsbundet en udgave er, i jo højere grad vil efterskriften sædvanligvis være historiserende og fremhæve den kanoniske, litteraturhistoriske betydning. Og omvendt: jo mere udgaven er bestemt af forlaget, jo mere aktualiserende vil klassikerefterskriften være; den vil bekræfte, at teksten *lever* her og nu.

II. Kanondannelse og klassikerserier

Den første gruppe af eksempler knytter sig til den gymnasiale undervisning, den anden til hvad vi i mangel af bedre kan kalde det dannede borgerskab. I begge tilfælde drejer det sig om *værker*, altså kanon og klassikere i snæver forstand, idet den mere omfattende problemstilling omkring tydningskanon her må udelades.

Empiriske og teoretisk reflekterede undersøgelser af danske kanondannelser savnes i meget høj grad, og der må derfor tages forbehold over for statistiske tilfældigheder og usikre relationer mellem normative og deskriptive faktorer.

Først *Dansklærerforeningens* hitliste 1890-1975, d.v.s. (ordnet alfabetisk efter forfattere) de værker, som foreligger i de hyppigste udgaver og oplag (oplagstallene kendes ikke):¹¹

- Herman Bang: *Ved Vejen* (r/n)
- St. St. Blicher: *En Landsbydegns Dagbog* (r/n)
- Folkeviser (d)
- Carsten Hauch: *Søstrene paa Kinnekullen* (sk)
- J.L. Heiberg: *Aprilsnarrene* + *En Sjæl efter Døden* (sk)
- Henrik Hertz: *Sparekassen* (sk)
- Ludvig Holberg: *Erasmus Montanus* + *Jeppe paa Bjerget* + *Den politiske Kandestøber* (sk)
- J.P. Jacobsen: *Noveller*
- Johs. V. Jensen: *Udvalg*

Jakob Knudsen: *Den gamle Præst* (r)
 Poul Martin Møller: *En dansk Students Eventyr* (r/n)
 Henrik Pontoppidan: [små romaner]
 J.H. Wessel: *Kærlighed uden Strømper* (sk)
 Adam Oehlenschläger: *Hakon Jarl + St. Hansaftenspil* (sk)

Dernæst Torben Frisches oversigt over de værker, som – målt i 5-års-intervaller – har været de 5 hyppigst læste hovedværker 1910-71. Årstallene indikerer, hvornår værkerne kommer ind på eller ud af listen over de 5 mest læste værker; de vil derfor stadig kunne være læst, dog mindre hyppigt:

Ludvig Holberg: <i>Erasmus Montanus</i> (sk)	1910-71
St. St. Blicher: <i>En Landsbydegns Dagbog</i> (r/n)	1935 ->, spec. 1940 ->
J.P. Jacobsen: <i>Mogens</i> (n)	1920 – (1960)
Adam Oehlenschläger: <i>St. Hansaftenspil</i> (sk)	-> 1930 (1945)
Henrik Ibsen: <i>Vildanden</i> (sk)	1940 ->
Herman Bang: <i>Ved Vejen</i> (r/n)	1950 ->
Adam Oehlenschläger: <i>Hakon Jarl</i> (sk)	-> 1935 (1970)
Henrik Ibsen: <i>Et Dukkehjem</i> (sk)	1920 ->
J.L. Heiberg: <i>En Sjæl efter Døden</i> (sk)	-> 1935 (1950)
Henrik Pontoppidan: [små romaner]	1935 ->
H.C. Andersen: [eventyr]	1940 ->
Henrik Ibsen: <i>En Folkefjende</i> (sk)	1920 ->
Poul M. Møller: <i>En dansk Students Eventyr</i> (r/n)	-> 1965
J.H. Wessel: <i>Kærlighed uden Strømper</i> (sk)	-> 1920
Martin A. Hansen: <i>Løgneren</i> (r)	-> 1965

De to lister viser bl.a., at den iøvrigt meget læste, ældre litteratur i vidt omfang reduceres i to faser, den første omkring 1920, den anden omkring 1935. Det drejer sig om den såkaldte 'guldalders' dramatikere: (Wessel), Oehlenschläger, Heiberg, Hertz, Hauch – og det gælder især den del af den, som var ikklædt nationalromantikens ofte mytologiske eller historiske 'apparat'.¹² Omvendt hører de forfattere, som i stedet for vinder indpas: Blicher, H.C. Andersen og senere Pontoppidan og Bang til de 'romantistiske', der problematiserede biedermeierkulturen i kraft af deres erfaringer og den realistiske måde, de udtrykte dem på – i prosa. Forholdet gentager sig i det norske aspekt for så vidt, som Bjørnson o. 1920 erstattes af Ibsen som den (pligt-)læste forfatter, og herefter igen som forskydninger indenfor rækken af læste Ibsen-dramaer.¹³

Gymnasiets kanonrækker viser endnu et interessant forhold, nemlig

en betydelig genremæssig spredning, herunder en høj frekvens af de skuespil, som var knyttet til den nationale scene. Det træder i karakter, når man sammenligner med forlagenes klassikerbiblioteker.

Eksemplet er her Gyldendals Bibliotek, der 1928-30 udkom med 50 bind hovedværker af verdenslitteraturen, herunder en række danske værker. I 1964 kom en ny udgave med 2 x 50 bind, fordelt på henholdsvis dansk og udenlandsk litteratur.¹⁴ Udgaven 1928-30 var redigeret af prof., dr.phil. Vilh. Andersen, dr.phil. A. Blinkenberg, docent, dr.phil. C.A. Bodelsen, prof., dr.phil. Carsten Høeg, prof., dr.phil. Carl Roos, prof., dr.phil. Vald. Vedel, altså en gruppe professorer ved Københavns Universitet, der dækkede dansk, romansk, engelsk, antik, tysk og sammenlignende litteratur. De betød om ikke en kanonisering så en blåstempling af, at de 50 bind virkelig var klassikere. De 10 danske bind havde følgende indhold:

Fra Saxo til Poul Helgesen

Ludvig Holberg

Danske Levnedsbøger

Dansk lyrik gennem 300 år

Danske fortællinger fra det 19. århundrede

Fem danske digtere 1830-50

Adam Oehlenschläger

Søren Kierkegaard

N.F.S. Grundtvig (skrifter og sange i tidsfølge)

H.C. Andersen

I første omgang kan man hefte sig ved de mange antologiserende bind vedr. ældre historieskrivning, selvbiografier, lyrik og fortællinger; de dokumenterer et rummeligere litteraturbegreb, end vi opererer med i dag. Dernæst er det påfaldende, at bindenes struktur gentager sig i bindene med de danske forfattere: De meddeler i meget høj grad *tekstprøver* frem for hele, afsluttede værker, – og da slet ikke romaner. Det karakteristiske for tekstprøver er, at de tjener som illustration eller eksemplifikation af noget overordnet, f.eks. en national, historisk eller nationallitterær sammenhæng.

Af de 50 bind var de 16 (= 12 værker) engelske, franske, russiske og tyske romaner = ca. 25 % af samtlige bind. Det drejer sig om romaner af Voltaire, Fielding, Austen, Brontë, Balzac, Thackeray, Dickens, Dumas, Hugo, Dostojevski, (Tolstoj) og Spielhagen.

I 1964 genoplivede Gyldendal det nu 35 år gamle bibliotek, men delte det samtidig op i en dansk og en verdenslitterær (europæisk)

række, begge redigeret af Erling Nielsen i samarbejde med Det danske Akademi, der var blevet stiftet i 1960. Herfra medvirkede ved den verdenslitterære række Thorkild Bjørnvig og Sven Møller Kristensen.¹⁵

Leonora Christina: <i>Jammersminde</i> (er)	
Ludvig Holberg: <i>Komedier</i> (sk)	DK
Johannes Ewald: <i>Levnet og Meninger</i> (er)	DK
Jens Baggesen: <i>Labyrinten</i>	
Adam Oehlenschläger: <i>Aladdin</i> (sk)	
N.F.S. Grundtvig: <i>Udvalg</i>	
St. St. Blicher: <i>Noveller</i> (n)	DK
Poul M. Møller: <i>En dansk Students Eventyr</i> (n/r)	
J.L. Heiberg: <i>Nye Digte</i> (d/sk)	DK
Chr. Winther: <i>Hjortens Flugt</i> (d)	
H.C. Andersen: <i>Eventyr</i>	
Søren Kierkegaard: <i>Udvalg</i>	
Fr. Paludan-Müller: <i>Adam Homo</i> (d)	
M. Goldschmidt: <i>Ravnen</i> (r)	
H. Egede Schack: <i>Phantasterne</i> (r)	DK
Georg Brandes: <i>Danske Digterportrætter</i> (es)	
J.P. Jacobsen: <i>Niels Lyhne</i> (r)	DK
Herman Bang: <i>Tine</i> (r)	DK
Henrik Pontoppidan: <i>Lykke-Per</i> (r)	
Gustav Wied: <i>Livsens Ondskab</i> (r)	
Jak. Knudsen: <i>Sind</i> (r)	DK
Johs. V. Jensen: <i>Himmerlandshistorier</i> (n)	
M. Andersen Nexø: <i>Pelle Erobreren</i> (r)	(DK)
Harald Kidde: <i>Helten</i> (r)	
Tom Kristensen: <i>Hærværk</i> (r)	
Jakob Paludan: <i>Jørgen Stein</i> (r)	
Hans Kirk: <i>Fiskerne</i> (r)	
Nis Petersen: <i>Sandalmagernes Gade</i> (r)	
Karen Blixen: <i>Den afrikanske Farm</i> (er)	
Kaj Munk: <i>En Idealist</i> / Kjeld Abell: <i>Den blå Pekingesser</i> (sk)	
Jørgen F. Jacobsen: <i>Barbara</i> (r)	
Jørgen Nielsen: <i>En Kvinde ved Baalet</i> (r)	
William Heinesen: <i>De fortabte Spillemand</i> (r)	
H.C. Branner: <i>To Minutters Stilhed</i> (n)	
Martin A. Hansen: <i>Lykelige Kristoffer</i> (r)	

Enkelte af bindene var dobbeltbind. Herudover var der 6 bind med henholdsvis Levnedsbøger, Salmer, Essays, Lyrik, Fortællinger og Folke-digtning.

I forhold til den gamle udgave er der relativt færre opsamlingsbind. Ser man bort fra dem, er der hele vejen igennem tale om hele, afslut-

tede værker. Heraf er omkring 50 % romaner; i 1930 havde danske romaner slet ikke været repræsenteret.

I den verdenslitterære afdeling af Gyldendals Bibliotek er der i 1964 14 romaner, heraf 7 i 2 bd., ialt 21 bind eller ca. 40 %. Det drejer sig om romaner af Cervantes, Rabelais, Fielding, Voltaire, Swift, Brontë, Dickens, Balzac, Melville, Stendhal, Flaubert, Dostojevski, Tolstoj, Twain.

Repræsentationen af romaner er altså vokset fra ca. 25 % til ca. 40 %; samtidig finder der en rekonstruktion af romanens genre-mæssige forhistorie sted: Cervantes, Rabelais og Swift kommer ind. Endelig 'moderniseres' udvalget af det 19. århundredes forfattere. Austen, Thackeray, Dumas, Hugo og Spielhagen glider ud og erstattes af bl.a. Melville, Stendhal, Flaubert, Tolstoj og Twain. I modsætning til den danske afdeling tages der ikke tekster ind fra det 20. århundredes litteratur.

Romanen er nutidens dominerende genre, og det er med den aktuelt dominerende genres briller, vi rekonstruerer rækken af kanoniske værker. Ville man repræsentativt afspejle det 18. og 19. århundredes litteratur – hvad f.eks. gymnasiepensum og Dansklærerforeningens kanon formentlig i højere grad gør – burde der være langt *færre* romaner, og blandt de færre romaner burde der være langt flere *historiske* romaner. Epos, satire, parodi og komik er genrer, der har vanskeligt ved at fastholde deres plads i kanon.¹⁶

Man forestiller sig ofte – som f.eks. Elaine Showalter i citatet ovenfor – at kanon fastlægges ved hjælp af topstyrede magtinstrumenter. Men eksemplerne her viser, at der hos læserne i det borgerlige samfund, der har romanen som sin foretrukne genre, finder en gennemgribende, men langsom forskydning sted, som formentlig gælder for såvel kanon som klassikere.

Inddrager man til sammenligning serien Danske Klassikere, vil man – trods seriens tyngde i den samme periode, 1800-1870, som var central for gymnasiepensum og Dansklærerforeningen – se, at godt 60 % af bindene er romaner; trods seriens rummelighed ligger 2/3 af titlerne her. Danske Klassikere adskiller sig på mange måder fra den aktuelle og absolutte klassikerfokusering i Gyldendals Bibliotek; der er i dens åbne række i langt højere grad tale om meningspleje gennem kommentering og fortolkning.

I modsætning til den bibelske kanon, der er stabil i sit indhold, eller

den kirkelige kanonisering, hvor listen bliver længere og længere efterhånden som helgen føjes til helgen, så er den litterære kanon – i det omfang den eksisterer – mere eller mindre konstant i sit omfang. Det gælder her, at *inklusion* også er *eksklusion*, og at *selektion* er *repression*, forstået som marginalisering og glemsel. Det drejer sig ikke kun om, hvilke nye forfattere eller titler, der skal have en plads; det er i samme proces en ordning af fortid og nutid i et nyt helhedsbillede.¹⁷

III. Historisk-kritiske udgaver

Kanondannelse og klassikerserier kan i et meget langt, historisk perspektiv ses på baggrund af fire afgørende overgangsfaser, der alle drejer sig om *tradering*:

Den første knytter sig til etableringen af den antike *skriftkultur*. Det afgørende er her, hvad der bliver ved med at være mundtlig tradition, og hvad der løftes herfra over i skriftlig form; det er en problemstilling, der kendes fra f.eks. de homeriske digte eller i nyere tid folkeviser og folkeeventyr.

Den anden fase drejer sig ikke om skriften, men om det *materiale*, man skriver på; den løber over flere århundreder umiddelbart før og efter år 0. Her er spørgsmålet, om skriptorierne i de store biblioteker i f.eks. Aleksandria, Antiokia eller Pergamon fandt det umagen værd at overføre tekster fra de skrøbelige papyrusruller til langtidsholdbare sider af pergament, samlet i codex- eller bogform; den antikke litteratur, der ikke blev genskrevet på pergament, er stort set gået tabt eller kendes nu kun i brudstykker, sådan som det er tilfældet med f.eks. mange af Sofokles' tragedier.

Den tredje fase knytter sig til opfindelsen af *bogtrykkerkunsten* omkring 1450; ligesom i de to første tilfælde er det til- og fravalg, der er på tale: Hvad skal trykkes og dermed mangfoldiggøres i tusindvis af fuldstændigt ens eksemplarer – og hvad skal forblive som håndskrift på pergament eller papir?

Fjerde fase er den overgang, vi for øjeblikket befinder os i, og hvor spørgsmålet lyder: Hvilke gamle tekster og f.eks. tidsskrifter skal gøres tilgængelige i *digital* form, fordi der stadigvæk er brug for at konsultere dem – og hvilke kan vi ”nøjes” med at opbevare i de allerede foreliggende former, opstillet på biblioteksmagasinerne hylder. De tekster,

der bliver digitaliseret, får brugerne en umiddelbar mulighed for at trække til sig og gøre nærværende hvorsomhelst; de kun trykte (ikke-digitaliserede) må man – i princippet – selv opsøge. Og det er de digitaliserede, der vil blive brugt.

I spørgsmålet om bogtryk og digitalisering er der i vid udstrækning mulighed for *senere* at fortryde de første fravalg og vælge til igen: Forudsat materialet stadig er bevaret, kan såvel trykning af manuskript som digitalisering af trykt tekst finde sted på et langt senere tidspunkt, hvor den tekniske udvikling har reduceret omkostningerne og derfor tillader en mindre skarp selektion end den, der måtte foretages, da de teknologiske spring første gang åbnede døren på klem for fornyelse af reproduktionen.

Den trading, der foregår, er i hvert fald i de første tre faser decentral og bestemt af markedets efterspørgsel. Spørgsmålet er nu, om de til- og fravalg, der blev truffet, om den selektive trading, der foregik i forbindelse med overgangsfasernes *teknologiske* spring, var ensbetydende med en egentlig kanondannelse, koncentreret om de vigtigste og 'bedste' tekster? Af hensyn til afklaringen kan man inddrage to nærliggende, men alligevel forskellige situationer eller forhold:

Først er der den bibelske kanon, hvorfra vi kender selve betegnelsen i dens oprindelige betydning. For *Gammel Testamente*s vedkommende blev den hebraiske kanon (Biblia Hebraica) før år 0 stoffligt afgrænset til 39 bøger, fordelt på de tre grupper Mosebøgerne, Profeterne og Skrifterne, mens den korrekte ordlyd og bøgernes rækkefølge først blev fastlagt efter 70 e. Kr. Den græske oversættelse (Septuaginta, der blev lavet til brug i den græsktalende diaspora, d.v.s. landene uden for Israel) har de samme tekster, men i en anden rækkefølge, og den inkluderer desuden en række halvkanoniske bøger. Den latinske oversættelse (Vulgata) skilte i første omgang de halvkanoniske værker fra som *apokryfe*, men godtog dem dernæst (i 393 og 397). I den lutherske tradition følges den hebraiske kanon; apokryferne medtages som en særlig gruppe tekster, der ikke er kanoniske, men alligevel "nyttige og gode at læse"; i mange år var de ikke med i de danske bibler, men siden 1998 forhandles igen *kongeligt autoriserede* bibeludgaver, der inkluderer apokryferne.

Hvad angår *Ny Testamente* blev afgrænsningen af tekstrækken diskuteret, indtil Athanasius fra Alexandria i 367 fæstnede betegnelsen og indholdet i *kanon*, som han (som den første) kaldte de ialt 27 bøger.

Det er bemærkelsesværdigt, at den grundlæggende, bibelske kanondannelse *ikke* er knyttet til de teknologiske spring, der ellers giver anledning til de til- og fravalg, som blev bestemmende for traderingen af den antikke litteratur. Kanondannelsen er derimod *ideologisk* bestemt, centralistisk styret af rabbinere og andre skriftkloge, der ikke blot autoritativt fastlægger, *hvilke* tekster religionens selvforståelse til enhver tid og på ethvert sted skal bygge på, men også *hvordan* de, ortodokst og forpligtende, skal fortolkes. Det er – naturligvis med modifikation – den samme proces, der gentager sig, når der hver søndag prædikes over en foreskreven tekst, der ikke kan skiftes ud. Teksten er – i princippet – uafhængig af tid og sted, receptionen for så vidt også. Prædikenen, derimod, er det formidlende led, og dens udfordring består akkurat i, at den altid foregår i tid og rum.

Man kan sammenligne med det klassiske forhold mellem kanonisk og historisk interpretation. I den kanoniske interpretation forstås Bibelen som en guddommeligt inspireret enhed. I den historiske interpretation har de bibelske bøger forskellige forfattere og er blevet til under forskellige omstændigheder, der beskrives og bestemmes historisk.

Dernæst er der de sidste ca. 250 års historisk-kritiske udgaver af litterære tekster eller snarere kanoniske forfatterskaber. De *ligner* Bibelen ved, at heller ikke deres tilblivelse er knyttet til de teknologiske spring. I begge tilfælde har tekstarbejdet sin baggrund i lærde eller videnskabelige institutioner og selskaber. Her organiseres de ”skriftkloge”, som varetager udgivelsen af de tekster, en nations litterære selvforståelse bygger på.

Men i modsætning til de første menigheders arbejde med Bibelen, er de videnskabelige udgaver *ikke* i sig selv kanondannende. I takt med udviklingen af editionsfilologien skærper de derimod kravene til, hvordan de værker, der allerede *er* kanoniske, skal fremtræde – og evt. åbnes for fortolkning.

Et ansælsomt eksempel på, hvordan kanoniserede tekster kan ændres af den videnskabelige udgivelsespraksis, er de digte, som optages i den officielle, danske salmebog. I stigende omfang restaureres de. Fra udgave til udgave (det vil i Danmark sige med et interval på ca. 50 år) føres de tilbage til mere oprindelige former. De skiftende redaktørers forkortelser opgives, udeladte strofer genoptages, og omskrivninger afløses af de oprindelige udtryk. Teksterne får lov at bibeholde deres karakteristiske, historisk bundne særheder, og de fremstår dermed i

deres fremmedhed. Det vil sige tættere på deres egen tid og fjernere fra vor; mindre tidløse, mindre kanoniske.

En litterær tekst som St. St. Blichers *En Landsbydegns Dagbog* optages ikke i kanon, *fordi* der foreligger en videnskabelig udgave. Kanoniseringen skete længe før og i form af en 'Ausgabe letzter Hand'. Men da den videnskabelige udgave omsider blev udgivet (*Samlede Skrifter* 1-33 (1920-34)) med den oprindelige, tidsskriftpublicerede version, så blev det dén, der slog igennem i gymnasiets udgaver og antologier.¹⁸

En forholdsvis stor del af de danske, historisk-kritiske udgaver samler lyriske forfatterskaber, som i deres samtid ikke opnåede almindelig reputation, omend ofte høj anerkendelse i en særligt kyndig inderkreds: Johs. Ewald, Emil Aarestrup, H.A. Brorson, Sophus Claussen, Schack von Staffeldt. Store forfatterskaber som Oehlenschläger, Grundtvig og Kierkegaard blev forholdsvis tidligt udgivet i store, samlede udgaver, så markedet var mættet. Men i de førstnævnte forfatterskaber gjaldt det om at sikre teksterne, så de ikke gik tabt, dernæst at publicere dem i en pålidelig form. Spredte tryk, utrykte digte og manuskripter blev ikke blot samlet ind, men i kraft af den historisk-kritiske metode lagt på plads i en ny og sammenhængende forståelse, der giver både de enkelte tekster og forfatterskabet som helhed større vægt. På det grundlag præsenteres det herefter i mindre udgaver og antologier m.v.

I det editionsfilologiske arbejde er der dermed klart historiserende og kompletterende træk: Den enkelte tekst ses for det første i dens *tilblivelse*, altså som et led i en historisk udfoldet proces, hvor påvirkninger og omstændigheder gør sig gældende – og (i apparatet) *gøres* gældende. I tekst-ederingens forarbejder og variantapparat fastholdes teksternes ofte mangetydige net af betydninger.

Omvendt gælder det, at jo mere fortolkning (efterskrift) en historisk-kritisk udgave tager med, jo mere indskrænker, indsnævrer eller éntydiggør den tekstens mangfoldighed. Det danske Sprog- og Litteraturselskabs store udgaver er som regel restriktive på det punkt, mens serien Danske Klassikere i sine efterskrifter går væsentligt videre, men dog holder en karakteristisk balance. Der er tale om udgaver af enkelte, særligt udvalgte værker, hvis betydning (evt. kanon- eller klassikerstatus) skal begrundes; derfor skal der være en efterskrift. På den anden side må fortolkningen begrænses og undgå en aktualisering som dén, en klassiker i f.eks. Gyldendals Bibliotek bliver til del; resultatet bliver derfor en efterskrift med et fyldigt indslag af receptionshistorie.

For det andet fastholder den historisk-kritiske udgave teksten i et forfatterskabs *kontekst*, hvor den ses som en mulig motivisk eller formmæssig realisation blandt andre, lignende eller sammenlignelige realisationer; teksten bliver herigennem mindre ene-stående. Op mod den isolerende og aktualiserende brug af teksten spændes en historisk belyst og historisk belysende brug.

Den historisk-kritiske metode og de udgaver, der er baseret på den, vanskeliggør igennem deres tekstpleje kanondannelse og specielt den kanonpædagogik, som hviler på en forudsætning om og accept af værkernes *tidløse* gyldighed. Kanondannelser af f.eks. Harold Blooms art indebærer en utopisk drøm om resistens og om, at de kanoniske værker netop er kanoniske eller klassiske, fordi de er tidløst nærværende i den æstetiske læsnings identifikationsoplevelse. Heroverfor tilbyder de historisk-kritiske udgaver et arbejdsrum for fastholdelse af og refleksion over den historiske sammenhæng.¹⁹

Men de store udgaver er jo samtidig monumentale. Ligesom kanoniske helgener ligger forfatterne forskanset i utilgængelige sarkofager, hvis statsfinansierede monumentalitet bekræfter deres status. De fremtræder som monolitter og autoriteter, der spærrer for reception. Deres apparater afskrækker, og de er vanskelige at åbne for almindelige læsere.

Sagt med en lidt anden accentuering betyder det, at udgaver, der på ét niveau og sét indefra hverken er kanoniske eller kanoniserende, på et andet og ydre niveau kan være kanondannende ved at fastholde udvalgte forfatterskaber som del af en national kulturarv. Teksterne stilles dermed til rådighed, både for en historisk reflekteret forståelse, for mødet med en klassiker og for en kanoniserende formidling.

NOTER

1. Jf. Michael Böhlers artikel "'Cross the Border – Close the Gap!' – Die Dekanonisierung der Elitekultur in der Postmoderne und die Rekanonisierung des Amerika-Mythos. Zur Kanondiskussion in den USA", i Heydebrand 1998.
2. Guillory 1993: 47. Guillory 1995 er en god, kort oversigtsartikel med de centrale pointer fra den større bog. Guillory-citatet er ikke møntet på *The Heath Anthology*. Forlaget Samlerens *Antologi af nordisk litteratur* bd. 1-11 (1973-84) er et både nærliggende og tidligt dansk eksempel, hvis grundlag var 'det udvidede tekstbegreb', der i 1971 blev indført i bekendtgørelsen for danskfaget, udg af Undervisningsministeriet, København.

3. I introduktionen til *The New Feminist Criticism* (1985), citeret Graff 1987: 259 og Sestoft 1998: 65 (note 6).
4. Renate von Heydebrand har i flere artikler arbejdet sammen med Simone Wenko, jf. Wenko 1996.
5. Undervisningsministeriet 1994: 6. Diskussionen er bl.a. opsamlet i Jørgensen, Aa. 1996. Bertel Haarders polemiske front lå allerede klar i det debatoplæg, han i 1982 skrev sammen med Jørgen Granum-Jensen og Asger Sørensen (*Kampen om gymnaset*); faget dansk, hed det heri, skulle ikke reduceres til "et kommunikationsfag med tekstanalyse, aktuel triviallitteratur og opdragelse til demokrati som dominerende elementer".
6. Jf. Johnny Kondrups artikel s. 26 f.
7. Jf. bl.a. Schmidt 1979 og Schmidt 1980; fjernere Conrad 1997.
8. Lindtner 1976: 189-193 rummer en fortegnelse over Dansk lærerforeningens udgaver af klassisk, dansk skønlitteratur 1890-1975.
9. Det mest nærliggende materiale for en supplerende af Frisches undersøgelse må være antologier og læsebøger, fra Rahbek og Nyerups *Dansk Læsebog og Exempelsamling* (1799-1804), over Chr. Flors *Dansk Læsebog til Brug i de lærde Skoler* (1831) frem til Vagn Falkenstjernes *Haandbog i dansk Litteratur* (1917 og mange senere udgaver). De vigtigste senere antologier er fortegnet i Aage Jørgensen: *Dansk litteraturhistorisk bibliografi* (1986).
10. Jf. Ljung 2002.
11. Jf. Lindtner 1976: 189-93. d = digte, n = novelle(r), r = roman, sk = skuespil.
12. De samme 'udvikling' kan ses inden for maleriet. De værker, der i dag vurderes som typiske guldaldermalerier, er netop dem, der er uden den mytologiske og historiske motivverden, som ellers karakteriserede periodens præmierede produktion.
13. Jf. Conrad 1994.
14. Der savnes systematiske undersøgelser af de danske klassikerbiblioteker, hvoraf der findes flere end Gyldendals. Vilh. Andersen forsøgte sammen med Gyldendal o. 1910 at lancere en stor række *Mindesmærker af Danmarks Nationallitteratur*, men kun få bind udkom. John Martin (Martins Forlag) udgav ca. 1925-27 *Dansk Bogsamling* i ca. 20 bind under redaktion af Vilh. Andersen og Johs. Brøndum-Nielsen. Holbergselskabet udgav under Poul Tuxens redaktion 1926-32 20 bind af *Danmarks Nationallitteratur*, alle af forfattere fra det 19. århundredes første halvdel. 1948-57 udgav Det danske Forlag under redaktion af Aage Marcus 13 bind *Danske Klassikere*. Samme betegnelse bruges for Det danske Sprog- og Litteraturselskabs serie, som siden 1986 er nået op på mere end 50 bind, jf. Jørgen Hunosøes redegørelse i denne artikelsamling. De nævnte klassikerbiblioteker har som fællestræk, at de enkelte bind er forsynet med indledning/efterskrift og evt. noter; det gjaldt f.eks. ikke Jul. Gjellerups Dansk Folkebibliotek (1887-90) eller Hans Reitzels serie (1959 ff.).
15. DK markerer, at lignende bind findes i DSL/Borgens serie Danske Klassikere. er = erindringer, es = essays/kritik.
16. Jf. Fowler 1979, der viser, hvordan pastorale og epos i tidens løb langsomt nedvurderes, mens romanen indtager den centrale plads. Et dansk eksempel er Holbergs *Peder Paars*, som formentlig – sammen med Wessels *Kærlighed uden Strømper* – var det 18. og 19. århundredes hyppigst udgivne og mest kommenterede 'klassiker'. Det er vel vanskeligt at forestille sig, at den i dag kunne optrykkes i DSL/Borgens serie af Danske Klassikere.
17. Jf. Paula Henriksens betegnelse 'retroaktiv traditionsetablering' andetsteds i dette bind.
18. Jf. Dahl 2000: 120 f.

19. Hvis en kanon vil repræsentere tidløs gyldighed og autenticitet, må den skjule kanonicitetens historiske og relativiserende omstændigheder. Frank Kermode fremhæver (Kermode 1983), hvordan mange århundreder gik med diskret at bortforklare dunkle passager i evangelierne og dermed fastholde autenticiteten, mens først den historiske kritik i det 19. århundrede gjorde det klart, at der netop her var behov for forklaring.

LITTERATUR

Bøger eller tidsskriftnumre, der særligt drejer sig om kanon, er tilføjet oplysende bemærkninger. Desuden henvises til de fyldige opslag om kanon (og klassik) i værker som *Gads Bibel Leksikon*, *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, *Reallexicon der deutschen Literaturgeschichte*, *Der neue Pauly*, *Encyclopedia of Aesthetics* og *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory*.

Andersen, Vilhelm, *Dansk Litteratur. Forskning og Undervisning*, København 1912

Andersson, Henrik et al., *Udgivelse af danske litterære tekster efter 1800. En redegørelse for behov, problemer og perspektiver*, København 1996

Assmann, Aleida und Jan (Hrsg.), *Kanon und Zensur. Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation II*, München 1987

Berger, Günter und Hans-Jürgen Lüsebrink (Hrsg.), *Literarische Kanonbildung in der Romania*, Rheinfelden 1987

Bloom, Harold, *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, New York 1994

Boorstin, Daniel J., *The Americans* vol. 3: *The Democratic Experience*, New York 1973, kap. 50

Brandes, Georg, "Om Læsning", i GB: *Samlede Skrifter* bd. 12 (1902), København 1899, s. 29-48

Conrad, Flemming, "Danskernes norske pensum. Norsk litteratur efter 1814 i den lærde skoles læsebøger" i Sigurd Aa. Arnes (red.), *"Laserne". Studier i den dansk-norske jelleslitteratur etter 1814* (1994), Oslo 1994, s. 72-105

Conrad, Flemming, "Den litterære kanondannelse i Danmark før 1700", i Fl. Lundgreen-Nielsen m.fl. (red.), *Ord, Sprog oc artige Dict. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth* (1997), København 1997, s. 507-532

Curtius, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (11. Aufl. 1993), Tübingen 1948, spec. s. 253-76 ("Klassik")

Dahl, Per, "Det amerikanske uddannelsessystem", i *Visir* 10/3 (1996), s. 38-57

Dahl, Per, "Kommenteringens historie i Danmark", i Johnny Kondrup og Karsten Kynde (red.), *Megen viden i forskellige hoveder. Om kommentering af nordiske klassikere*, København 2000, s. 55-137

Fehrman, Carl, *Litteraturhistorien i Europaperspektiv. Från komparatism till kanon*, Lund 1999, spec. s. 117-132

Fowler, Alastair, "Genre and the Literary Canon", i *New Literary History* (1979), s. 97-119

Frische, Torben, *Dansk litteratur i gymnasiet 1910-71*, København 1977

Gadamer, Hans-Georg, *Wahrheit und Methode* (3. Aufl. 1972.), Tübingen 1960, s. 269-275 ("Das Beispiel des Klassischen")

- Gorak, Jan, *The Making of the Modern Canon. Genesis and Crisis of a Literary Idea*. London 1991 [Meget fyldig bibliografi.]
- Graff, Gerald, *Professing Literature. An Institutional History*, Chicago 1987
- Guillory, John, *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago 1993
- Guillory, John, "Canon", i F. Lentricchia & T. McLaughlin (ed.), *Critical Terms for Literary Study* (2nd ed.), Chicago 1995, s. 59-65
- Heydebrand, Renate von, "Probleme des 'Kanons' – Probleme der Kultur- und Bildungspolitik", i Johannes Janota (Hrsg.), *Kultureller Wandel und die Germanistik in der Bundesrepublik. Vorträge des Augsburger Germanistentages 1991*, Tübingen 1993, s. 3-22
- Heydebrand, Renate von (Hrsg.), *Kanon - Macht - Kultur. Theoretische, historische und soziale Aspekte Ästhetischer Kanonbildungen*, Stuttgart 1998
- Hirsch, Eric Donald, *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*, Boston 1987
- Hirsch, Eric Donald et al. (ed.), *The Dictionary of Cultural Literacy*, Boston 1988
- Holberg, Ludvig, *Epistler 1-8* (udg. F.J. Billeskov Jansen), København 1944-54
- Jørgensen, John Christian, *Litterær vurderingsteori og vurderingsanalyse*, København 1971
- Jørgensen, Aage, (red.), *Dansk til eksamen*, København 1996 [Heri optryk af bidrag til den danske klassiker- og kanondebat.]
- Kermode, Frank, "Institutional Control of Interpretation", i FK: *The Art of Telling*, Cambridge, Mass. 1983, s. 168-84
- Kermode, Frank, "Canon and Period", i FK: *History and Value*, Oxford 1988, s. 108-27
- Kristensen, Sven Møller, *Vurderinger*, København 1961
- Lauter, Paul, "Race and Gender in the Shaping of the American Literary Canon", i *Feminist Studies* 9 (1983)
- Lauter, Paul, (ed.), *The Heath Anthology of American Literature*. (2. udg.), Lexington, Mass. 1994, spec. "Preface to the First Edition" (1990)
- Levin, Harry, "The Modern Humanities in Historical Perspective", i HL: *Grounds for Comparison*, Cambridge, Mass. 1972, s. 24-39
- Lindtner, Niels Chr., *Danske klassikere. En selektiv bibliografi*, København 1976
- Ljung, Per Erik, "Litteraturhistoria efter andra världskriget – några tendenser", i Per Dahl og Torill Steinfeld (red.), *Videnskab og national opdragelse. Studier i nordisk litteraturhistorieskrivning*, København 2002, s. 617-704
- Moog-Grünwald, Maria, (Hrsg.), *Kanon und Theorie*. (Neues Forum für Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft. Band 3), Heidelberg 1997
- Mortensen, Anders. "Kanon i singularis og pluralis", i *Agora* 3-4 (1999)/*Res Publica* 46-47 (1999). [Temanummer om kanon.]
- Schmidt, Povl, *Litteratur for menigmand*, Odense 1979
- Schmidt, Povl, *Vulgaritetens polering. En tekstantologi om folkeopdragelse og folkelæsning i det 19. århundrede*, Odense 1980
- Schou, Søren, *Og andre forfattere. Dansk fiktionsprosa 1945-60*, Frederiksberg 2001
- Sestoft, Carsten, "Nogle historiske noter om kanon", i *Passage* 30 (1998), s. 59-65. [Temanummer: "Nye danske kanoner"]
- Simm, Hans-Joachim, "Einleitung: Literarischer Kanon und literarische Klassik", i H.-J. S. (Hrsg.), *Literarische Klassik*, Frankfurt am Main 1988 [Temaudgivelse om kanon og klassik.]
- Skyum-Nielsen, Erik, *Den oversatte klassiker. Tre essays om litterær traditionsformidling*, København 1997
- Undervisningsministeriet, (udg.), *Dansk litteraturs kanon. Skønlitteraturen i skolen*, København 1994

- Smith, Barbara Herrnstein, *Contingencies of Value*, Cambridge, Mass. 1988
- Weedon, Chris, "Cultural Studies", i Christa Knellwolf og Christopher Norris (ed.), *The Cambridge History of Literary Criticism* vol. 9: *Twentieth-Century Historical, Philosophical and Psychological Perspectives*, Cambridge 2001, s. 155-164 [Væsentlige afsnit om engelsk kanon-debat fra F.R. Leavis til Raymond Williams.]
- Winko, Simone, "Literarische Wertung und Kanonbildung", i H.L. Arnold og H. Detering: *Grundzüge der Literaturwissenschaft* (2. udg.), München 1996, s. 585-600

De grå – og de hvide – elefanter

Danske klassikere og ”Danske Klassikere”

af *Jørgen Hunosøe*

I

Redaktionen har bedt mig om at overveje forholdet mellem den litteraturhistoriske kanon i Danmark og de titler, der udgives i serien ”Danske Klassikere” (DK) – gerne på baggrund af mit medarbejderskab ved den såkaldte røde betænkning (DRB).

Jeg lægger ud med nogle præciseringer: I DK er foreløbig udgivet 60 (ryg)titler (se Tillæg I), 5-6 titler foreligger i manuskript, målet er mindst 100 bind. Serien, hvis første bind udkom 1986, støttes af Kulturministeriet, i praksis af Litteraturrådet – p.t. (dvs. de tre sidste år) med 400.000 kr. årligt i produktionsstøtte – og udgives af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) i samarbejde med forlaget Borgen. DSL yder gratis administration og styrer serien fagligt via et klassikerudvalg, hvor Danske Skønlitterære Forfattere og Nyt Dansk Litteraturselskab (fra Danmarks Biblioteksforening) også er repræsenteret. Klassikerudvalgets forslag passerer DSLs bestyrelse før redaktionsarbejdet går i gang. Dette arbejde varetages af 1-2 redaktører på DSL (som også varetager så meget andet) i samarbejde med en tilsynsførende.

Hvad kommer der ud af det? Ca. 4 bind årligt – alle nysatte og tekstkritisk gennemgået efter originaludgaverne under behørig skelen til eventuelle manuskripter og senere optryk; desuden forsynet med en verbal- og realkommentar, redegørelse for evt. tekstrettelser – samt en efterskrift, der gerne skal gøre bogen nærværende, men også fastholde værket i dets samtidighed. Bøgerne er trådheftede paperbacks trykt på

syre- og klorfrit papir – de er billige, og de skal lagerføres i 15 år. Op-laget er 1500 eks., og hvis det udsælges inden de 15 år, overvejes det at genoptrykke det. Der er i princippet tale om et non-profit foretagende for forlaget.

Så meget om DK. Om den nævnte 'røde betænkning' (DRB) – om-laget er rødt – er at sige, at titlen er: *Udgivelse af danske litterære tekster efter 1800. En redegørelse for behov, problemer og perspektiver* (1996) og forfatterne Henrik Andersson, Flemming Conrad, Per Dahl og Jørgen Hunosøe (www.dsl.dk/adl.html). Initiativet til undersøgelsen kom fra Per Dahl, der efterlyste en analyse af og en overordnet strategi for en udgivelsespolitik på området. Betænkningen behandler 32 danske forfatterskaber og har dannet udgangspunkt for Statens Humanistiske Forskningsråd og Kulturministeriets Forskningsudvalgs anbefaling af politisk støtte til større editionsfilologiske projekter – foreløbig uden resultat. Jeg vender senere tilbage til DRBs anbefalinger – set i lyset af kanon-begrebet.

Kanonbegrebet, ja? Det vil jo på denne konference blive diskuteret på kryds og tværs, så jeg vil her kun a priori forholde mig til en slags grundbog: *Dansk litteraturs kanon* (DLK, Undervisningsministeriet 1994), hvor der opregnes en "lille kanon" på 20 forfatterskaber,¹ samt en større, værkororienteret kanon med 44 forfatternavne og o. 80 værker op til ca. 1920.² Med to undtagelser (Kingo og Grundtvig, som ikke er repræsenteret i den store kanon, fordi det er svært at pege på et specifikt værk), er den større kanon simpelthen en udvidelse af den mindre. I DLK præsenterer forfatteren og kritikeren Poul Borum desuden en liste på 44 navne, som i alt væsentligt tegner samme billede som ovenstående: 38 af Borums udvalgte er at finde på de to kanonlister. Endelig: "den lille kanon" bekræftes i DLK af opgørelser over 100 pensaindberejninger fra gymnasieundervisningen 1992.³

II

Udgivelsen af ældre dansk litteratur foregår p.t. næsten udelukkende gennem DSL, og forekommer der spredte forlagsinitiativer, fx Gyl-dendals klassikerserie, som i øvrigt hurtigt gik ind, baseres de ofte på DSL-tekster. Det gælder også de spredte titler i forlagets *Tranebøger* og

Søren Gyldendals Klassikere. Den største samlede bestræbelse udenfor DSL må siges at være Dansklærerforeningens lille klassikerserie, vel af-løser for den *Værkserie*, Dansklærerforeningen udgav sammen med Gyldendal i 80'erne. En samlet udgivelsespolitik, fx udmøntet i et sam-arbejde mellem DSL og Dansklærerforeningen, findes ikke, hvad jeg vil vende tilbage til. Men der findes selvfølgelig en udgivelsespraksis – og det er den, der her skal ses nærmere på.

Undervisningsministeriet og Dansklærerforeningen er ikke i tvivl, når de opstiller de nævnte lister over kanoniske forfattere eller værker, der bør læses. Bør – ikke skal, for der blev aldrig enighed om tvangs-læsning, selvom mange gjorde sig til talsmænd herfor i kølvandet på udgivelsen af *DLK*. Skulle man i DK bortvejre enhver tvivl, er det da også klart, hvilke forfattere der skulle sættes på. Det spændende er imidlertid at søge væk fra alfarvej, hvilket afspejles i de kriterier, der ligger bag udvælgelsen af titler i DK.

Der udgives uden tvivlen:

1. Kendte værker af kendte forfattere.
2. Kendte værker af mindre kendte forfattere.

Lad os kalde dem ”grå elefanter” (jf. afsnit 7).

Og der udgives med tvivlen:

3. Mindre kendte værker af kendte forfattere.
4. Ukendte/oversete værker af ukendte forfattere.

Og lad os kalde dem ”de hvide” (do.).

DK forsøger således i princippet at forholde sig frit til kanon lig kendt-hedskriteriet, idet de to sidste kategorier rummer mulighed for at gå uden om kanon eller måske udvide den.

Et blik på virkelighedens salgstal kan imidlertid nok så tvivl om den valgte strategi. Ethvert kommercielt forlag ville i hvert fald ikke være i tvivl: væk med kategori 3 og 4. Måske også kategori 2.

Det overordnede billede viser (medio 2001) en serie af ”steady-sellers”, hvor de titler, der er seriens første, også er de mest solgte. Særlig synes dette at gælde epikken, fortrinsvis romanerne. Kun udgivelser af et bind dramatik (Holberg) og tre bind filosofiske tekster (Kierkegaard) bryder dette mønster ved at sælge bedre end 3-4 år ældre bind i serien. Ikke ejendommeligt, navnene taget i betragtning.

Blandt de nyeste titler lægger man mærke til, at syv udgivelser fra de sidste fire år har solgt bedre end titler fra før 1997. Fremgangen er påfaldende, også fordi de nyeste udgaver er dyrere (i gennemsnit 200 kr. pr. titel mod 160 kr.). Måske skyldes det, at serien netop det år fik nyt omslag?

De med **fed** fremhævede salgstal markerer, at udgaven er tæt på et genoptryk (oplagsstørrelse 1500 eks.)

Udgivelser med > 750 solgte eks.

Forfatter	Titel		Solgte eks.	Hele år siden 1. oplag
Andersen	Improvisatoren	(3. oplag)	4413	13
Gyllembourg	Drøm og Virkelighed ...	(2. oplag)	3000	14
Kierkegaard	Frygt og Bæven ...	(2. oplag)	2967	11
Kierkegaard	Begrebet Angest	(2. oplag)	2641	10
Schack	Phantasterne	(2. oplag)	2359	15
Holberg	Seks komedier	(2. oplag)	2331	6
Andersen	O. T.	(2. oplag)	2130	13
Kierkegaard	Dagbøger i udvalg	(2. oplag)	2118	8
Blicher	Noveller	(2. oplag)	2112	9
Jacobsen	Fru Marie Grubbe		1490	11
Andersen	Fodreise...		1477	14
Bang	Ludvigsbakke		1477	15
Andersen	Skyggebilleder ...		1476	15
Bang	Stuk		1459	13
Ewald	Levnet og Meeninge ...		1440	13
Bang	Tine		1391	15
Jacobsen	Lyrik og prosa		1187	8
Andersen	Kun en Spillemand		1181	13
Bregendahl	En Dødsnat		1151	9
Knudsen	Gjæring – Afklaring		1141	13
Ingemann	Fjorten eventyr ...		1087	12
Claussen	Unge Bander		999	15
Goldschmidt	Arvingen		987	12
Ingemann	Valdemar Seier		970	13
Claussen	Antonius i Paris & Valfart		963	10
Jacobsen	Niels Lyhne		941	15
Larsen, Th.	Fire digtsamlinger		844	6
Kingo	Digtning i udvalg		789	5

5-10 år gamle, over 500 eks.

Kierkegaard	Begrebet Angest	(2. oplag)	2641	10
Holberg	Seks komedier	(2. oplag)	2331	6
Kierkegaard	Dagbøger i udvalg	(2. oplag)	2118	8
Blicher	Noveller	(2. oplag)	2112	9
Jacobsen	Lyrik og prosa		1187	8

Forfatter	Titel	Solgte eks.	Hele år siden 1. oplag
Bregendahl	En Dødsnat	1151	9
Claussen	Antonius i Paris & Valfart	963	10
Larsen, Th.	Fire digtsamlinger	844	6
Kingo	Digtning i udvalg	789	5
	Fortællinger og kortprosa 1877-1907	748	10
	Moralske fortællinger 1761-1805	650	7
Fibiger	Clara Raphael & Minona	637	7
Brorson	Udvalgte salmer og digte	592	7
Holberg	Moralske Tanker	589	8
Goldschmidt	Noveller	547	6
Andersen Nexø	Soldage	521	5
Dalgas	Lidelsens Vej	503	7
0-4 år, alle titler			
Pontoppidan	Smaa Romaner 1885-1890	636	2
Ewald	Udvalgte digte	569	2
Andersen Nexø	Erindringer	556	1
Aarestrup	Udvalgte digte	542	2
Jensen	Madame d'Ora & Hjulet	539	4
Paludan	Fugle omkring Fyret	535	3
Andersen	De to Baronesser	509	4
Knudsen	Sind	477	4
Goldschmidt	Hjemløs	355	1
Oehlenschläger	Helge	286	4
Heiberg	Dramatik i udvalg	227	0
Drachmann	Forskrevet –	192	0

Om værkerne i ”Den store kanon” hedder det: ”En del af denne store kanons henved 100 værker [reelt er der nu tale om ca. 120, hvoraf de ca. 80 ligger før 1920] melder sig så at sige selv på listen. De fleste kan diskuteres og udskiftes med nogle der ligner eller som har samme kvalitet”.⁴ 30 af de 80 nævnte titler (37,5 %) er repræsenteret i DK, men det skal huskes, at listen er møntet på 16-19-årige elever. DK har en målgruppe herudover, og supplerer man med andre værker af samme forfattere og udvider man læsergruppen, viser der sig et andet tal, nemlig $30 + 44 = 74$ titler af ”kanoniserede” forfattere. Hertil skal lægges fyldige udvalg af salmedigterne Kingo og Brorson – og det skal holdes in mente, at af de 60 udgivne DK-titler rummer mange bind flere titler (Ex. Pontoppidan: *Smaa Romaner 1885-1890* = 6 romaner. Holberg: *Seks komedier*. Heiberg: syv skuespil osv.).

En så høj grad af overensstemmelse med DLK's ”store kanon” kunne tyde på, at DK-serien kun rummer få ”hvide elefanter”, men jeg tror,

DLK's kanonlister afspejler en vis "afsmitning" fra bl.a. DK-serien: For 20 år siden havde man næppe set særprægede værker som Ernesto Dalgas: *Lidelsens Vej*⁵ og Harald Kiddes *Jærnet* eller den betydelige, men lidet kendte Marie Bregendahls *En Dødsnat* til anbefaling som klassikerlæsning, ligesom mindre kendte kvindelige forfattere som Adda Ravnkilde, Erna Juel-Hansen, Amalie Skram eller Bregendahl næppe ville blive betegnet "kanoniske" for fx Pil Dahlerups disputats: *Det moderne gennembruds kvinder* (1983).

I praksis er DK's modspil til den eksisterende kanon dog primært at finde i kategori 3 (de mindre kendte værker af kendte forfattere).

Går man DK-listen (Tillæg I) igennem, må langt størstedelen (ca. 49 af 60) rubriceres i kategori 1 (kendte forfatteres kendte værker) og 3. Tilsyneladende har DK altså fokuseret på dels at tilvejebringe pålidelige udgaver af de guldrandede værker og dels at bringe allerede kendte forfatteres mere underbelyste værker frem i lyset. For mindre kendte forfattere (bl.a. mange kvindelige forfattere) – hvad enten disse har enkelte kendte værker bag sig eller ej – er vejen til DK-udgivelse trang.

Hvorfor? Fordi redaktionen har lagt den kurs at prioritere, slå et slag for eller smugle "hvide elefanter" ind i serien og dermed – i ly af fx et kendt forfatternavn – prøve at kaste lys på hidtil oversete titler. Lad mig give nogle eksempler – eller rettere mange: Holbergs *Don Ranudo* og *Ulysses Von Ithacia* sammen med de mere kendte komedier, Johs. Ewalds *Herr Panthakaks Historie* sm.m. *Levnet og Meeninger*, Poul Chievitz: *Fra Gaden* og Paludan-Müllers *Dandserinden* som gymnasieegnede alternativer til Carl Baggers *Min Broders Levnet* (jf. om Dansk-lærerforeningens klassikerserie, afsnit 4), Heiberg: *Julespøg* og *Nytaarsløier*, *Emilies Hjertebanken* og *Ulla skal paa Bal* sm.m. fire kendte skuespil, H.C. Andersen: *Skyggespil...*, *Fodreise...*, *"At være eller ikke være"* samt *Lykke-Peer* for at alle hans romaner skal være repræsenteret, Mathilde Fibiger: *Minona* sm.m. *Clara Raphaels Breve*, Schacks *Privatkomedien* sm.m. *Phantasterne*, Drachmann: *En Overkomplet* ved siden af *Forskrevet* –, Herman Bang: *Realisme og Realister* samt *Kritiske Studier*, Pontoppidans små romaner (fx originalversionen af *Ung Elskov* og *Mimoser*, senere forkastet af forfatteren), Sophus Claussens tre romaner: *Unge Bander* og *Antonius i Paris* plus *Valfart*. Dalgas' *Lidelsens Vej* er fulgt op med *Dommedags Bog*, Johs. V. Jensen repræsenteret med sine to Amerika-romaner: *Madame D'Ora* og *Hjulet* og endelig Martin Andersen Nexø med rejsebogen *Soldage*. Der er inden for nærværende

artikels rammer ikke plads til nærmere at karakterisere alle disse lidet kendte værker; man henvises til de foreliggende litteraturhåndbøger.

Men måske vil nogle af disse titler alligevel med tiden kanoniseres. Som nævnt er vi i tvivl, men Kulturministeriets støtteordning tillader den slags eksperimenter.

Lykkeligvis – da salgstallene taler et andet sprog. Salget af kategori 4-titler (ukendte titler af ukendte forfattere) som Poul Chievitz: *Fra Gaden*, Mathilde Fibiger: *Clara Raphael* og Minona, Sibbern: *Efterladte Breve af Gabrielis*, Erik Skram: *Gertrude Colbjørnsen*, Karl Larsen: *Københavnertællinger*, Ernesto Dalgas' to romaner og de to antologier: *Moralske Fortællinger 1761–1805* og *Fortællinger og kortprosa 1877–1907* er absolut ikke opløftende. Værkerne i gruppe 4 sælger simpelthen ikke. Ingen af disse har nået 750 eks., dvs. bare halvdelen af oplaget.

Dette tal er overskredet af 23 af titlerne i kategori 1. Af de 7 i kategori 1 som endnu ikke har rundet 750 eks., er det kun Brorsons salmer (knap 600 eks. siden 1994), som har været i handlen mere end 4 år. 5 titler i gruppe 3 har solgt mere end 750 eks., og af de resterende er kun 4 udgivet før 1996.

Udgivelsesplanerne følger dette mønster: af 12 planlagte titler hører kun 2 til kategori 1 (*Pelle Erobreren* og *Ditte Menneskebarn*). Resten fordeles sig med 8 i kategori 3, nemlig Herman Bang: *Realisme og Realister* og *Kritiske Studier og Udkast*, Jeppe Aakjær: *Vredens Børn*, Pontoppidan: *Smaa Romaner* II (der supplerer de tidligere udgivne seks *Smaa Romaner*) samt Carsten Hauchs *Erindringer* I–II, – desuden 4 bind rejseskildringer af H.C. Andersen, så denne genre er fuldt repræsenteret i serien. De resterende to titler må henregnes til kategori 4: Knud Hjortøs lille sære fortælling *Syner* fra 1899 og Vilhelm Topsøe: *Jason med det gyldne Skind* (1875), en af de første danske naturalistiske romaner.

Der ses således en prioritering af kendte forfatters mere ukendte produktion – og det er altså som omtalt her, DK tilbyder et alternativ til kanon. DLK-listens værker repræsenterer et 'fortyndet' værkbegreb, da der er taget hensyn til en mere snæver målgruppe end DKs, og dette forbehold må huskes. Udgivelsesplanerne for DK lægges i vid udstrækning med øje for hvilke værker, der er vanskeligt tilgængelige på markedet: DK's første Drachmann-udgivelse, *En Overkomplet* udgaves

sidst i 1910, den første Nexø-titel, *Soldage* i 1925. De helt oplagte klassikere af kendte forfattere er gerne flittigt optrykt og udkommer typisk først i DK (hvis de udkommer) *efter* at disse forfattere allerede er repræsenteret med et eller flere mindre kendte værker. DK går således oftest udenom om den form for klassikere, *DLK's* store kanon opregner, *indtil* disse indgår i en større helhed (fx alle Andersens romaner eller Nexøs værker, jf. ndf. vedr. DRB s. 116).

Så selvom de forfattere, den store kanon opregner, er rigt repræsenteret i DK (som nævnt ovenfor med 74 titler), er seriens bestræbelse alligevel en anden; ligesom Dansklærerforeningens serie koncentrerer DK sig ganske vist primært om de allerede kendte forfattere, men hvor Dansklærerforeningens udgivelser befæster (se afsnit IV) den position, som disses mest kendte – bedste? – værker har i toppen af pensaindberegningerne, søger DK at præsentere de ”kanoniske” forfatterskabers diversitet – gerne det ukendte og glemte, endnu hellere mindre helheder.

Hvis kravet til klassikerlitteratur bl.a. er, ”at [værket] stadig er levende”, forsøger DK-serien at undgå, at de guldrandede enkeltværker løsrives fra deres forfatter, og i stedet at holde *hele* (dele af) forfatter-skabet for ”klassisk”, i betydningen ”stadig levende”, nærværende, undertiden i særpræget mangfoldighed.⁶ I det litterære verdensbillede, som *DLK's* store kanon tegner – og som Dansklærerforeningen bekræfter – er fx Andersen: *Skyggebilleder*... ikke ”klassikermateriale”, og interessen koncentrerer om de allerede flittigt udgivne eventyr. Med DK's optik er *Skyggebilleder*... nok en ”hvid elefant”, men dog i kraft af sin kvalitet ”stadig levende”, skønt ikke udgivet siden *Samlede Skrifter*, 1854; i DK's udgave står *Skyggebilleder*... nu foran genoptryk. Dette gælder også *Fodreise*.... De to romaner er udeladt i H. Topsøe-Jensen (red.): H.C. Andersens *Romaner og Rejse-skildringer* 1-7 (DSL 1943-1944) og var dermed på vej ud af den litterære erindring.

Mht. forholdet mellem DK og den såkaldt ”objektive” og ”overindividuelle” ”lille kanon” er der selvfølgelig langt større overensstemmelse: her er 16 ud af de 20 forfattere repræsenteret i DK – og de resterende 4 er på listen over ønskede titler i serien (Baggesen: her afventes en studieudgave af *Labyrinten*, mens en standardudgave af Staffeldt udkom i 2001. Grundtvig har sin egen problematik: hvordan afgrænses salmer/sange? – og endelig er der Leonora Christinas *Jammers Minde*, som nok vil kræve en tosproget udgave).

III

Det kunne nu være interessant at se, om denne udgivelsespolitik har sat sig spor mht. titellån fra *folkebibliotekerne*. Har ”de hvide elefanter” fx begivet sig ind på lånernes enemærker?

For at belyse dette forhold har Slagelse og Viborg Centralbiblioteker udarbejdet to statistikker efter fælles retningslinier og sammenlignelige med opstillingerne her s. 3-4 (Tillæg III). Byerne – den ene sjællandsk, den anden jysk – har ca. samme indbyggerantal (henholdsvis 36.463 og 42.107) og begge har både gymnasium (2) og pædagog-seminarium og flere andre undervisningsinstitutioner. Med det spinkle materiale in mente kan følgende iagttagelser noteres:

1. Stadsbibliotekaren i Slagelse er ”glædeligt forbavset over, hvor mange udlån klassikerne har haft”. Og sammenligner man søjlen ”alle udgaver” (den mangler for Viborgs vedkommende pga. overgang til nyt bibliotekssystem) med søjlen ”Danske Klassikere”, kan man vel yderligere konkludere, at 2. nogle forfattere næsten udelukkende læses som DK’ere (Gyllembourg: *Drøm og Virkelighed...*, Holberg: *Seks komedier*, Kierkegaard: *Dagbøger i udvalg*, Blicher: *Noveller*, Jacobsen: *Lyrik og prosa*, Ingemann: *Fjorten eventyr*, Goldschmidt: *Arvingen*, Ingemann: *Valdemar Seier*, Claussen: *Antonius i Paris og Valfart*, Th. Larsen: *Fire digtsamlinger*, Kingo: *Digtning i udvalg*, Pontoppidan: *Smaa Romaner*, Nexø: *Erindringer*, Jensen: *Madame D’Ora* og *Hjulet* samt Aarestrup: *Udvalgte digte* – 15 udaf 28 numre. Der må dog tages det forbehold, at visse titler findes separat i andre udgaver (fx Holberg: *Erasmus Montanus*).

3. Samtidig viser det sig, at hvor biblioteket i forvejen har titler i anden/andre udgaver, er det DK’eren, der lånes hyppigst (Andersen: *Fodreise...* ialt inkl. DK: 4/39 (antal eksemplarer/antal udlån) overfor DK alene: 1/34, Bang: *Ludvigsbakke* 3/52 overfor 2/47, Bang: *Stuk* 3/68 overfor 2/60 og endelig Andersen: *Kun en Spillemand* 4/18 overfor 1/17).

Stadsbibliotekarens glæde er således begrundet – ovenikøbet på den baggrund, at hun ”havde forestillet sig, at de [dvs. klassikerne] lå døde”. Samtidig er hun ”lettet over at konstatere, at Slagelse Centralbiblioteks samling ikke har huller i rækken af klassikere” (på nær 3; Viborg har alle 48 titler).

Nu har et centralbibliotek ”pligt til at være materialeoverbygning for

amtets biblioteker”, så stadsbibliotekarens lettelse er forståelig. Kun er det urovækkende, at 4. der ses en mulig, svag tendens til *ikke* at supplere med en nyudkommen DK’er, hvis titlen haves i forvejen – især ovennævnte iagttagelse taget i betragtning: at de nye DK’ere lånes markant mere end bibliotekets øvrige klassikerudgaver – : Ewald: *Udvalgte digte* (dec. 1998), Andersen: *De to Baronesser* (marts 1997) og Oehlen-schläger: *Helge* (nov. 1996) er ikke indkøbt.

Sammenligner man de to bibliotekers lister indbyrdes, viser det sig, at 5. Viborg Centralbibliotek har købt 103 DK’ere, og det noget mindre Centralbibliotek i Slagelse har købt 58 DK’ere.

Inden for henholdsvis 40 og 68 måneder har Viborg haft 310 udlån og Slagelse 741. I gennemsnit er der altså i perioden udlånt 7,75 klassikere pr. måned i Viborg og 10,9 pr. måned i Slagelse. Ser man kun på perioden fra 1.1.2000 og frem, i alt 19 måneder, er der sket en ganske markant stigning til hhv. 12,1 og 13,6 udlån pr. måned. Jo, stadsbibliotekaren i Slagelse (københavnsk pendlerby) *har* grund til at glæde sig – også selvom Slagelse har indkøbt betydeligt færre DK’ere end Viborg.

Nummererer man DK-listen 1 til 28 efter salgstal, vil man se en helt anden nummerering end en tilsvarende liste over Slagelse biblioteks klassikere nummereret efter udlånstal. Der er kun 14,3 % sammenfald mellem listerne, hvis der indregnes en margin på +/- 1, og hvor Bang: *Stuk* fx topper på Slagelse-listen med 60 udlån fra 1996 ff., ligger den nr. 14 på DK-listen. For Kierkegaard er tallene omvendt henholdsvis nr. 17, 20 og 22 overfor 3, 4 og 8. Jacobsen: *Fru Marie Grubbe* og Bang: *Tine* skiller sig tilsvarende ud som de langt mest udlånte i Viborg, men ligger kun nr. 10 hhv. 16 på DK-salgslisten. 6. Udlånstillene og salgstallene står således i et tilsyneladende vilkårligt forhold til hinanden.

Hvad angår de ”hvide elefanter”, synes 7. udlånstillene at knytte an til DK-redaktionens overvejelser om ’at smugle ukendte værker ind i ly af kendte forfatternavne’. De ”hvide elefanter” klarer sig nemlig overraskende pænt, rent statistisk: af de 48 DK-titler i undersøgelsen her er vel de 18, dvs. 37,5 %, ”hvide elefanter”; denne andel holder også nogenlunde mht. udlånstal, hvor de ”hvide elefanter” i Viborg tegner sig for 81 af 229 udlån, 35,4 %, og i Slagelse 104 af 259, 40,2 %. Af de 7 titler der i Viborg har opnået mindst 10 udlån, er 3 (knap 43 %) ”hvide” (*Skygebilleder*, *Madame D’Ora* og Pontoppidans *Smaa Romaner*), mens det tilsvarende tal for Slagelse er endnu højere: 6 (*Clara*

Raphael, Drøm og Virkelighed, Fjorten Eventyr af Ingemann, O.T., *Improvisatoren og Fodreise...*) ud af 11 (54,5 %). Som allerede disse titler antyder, skyldes de ”hvide elefanter” pæne udlånsandel i høj grad forfattere som Jensen, Pontoppidan og – især – Andersen. Måske simpelt hen det forhold, at kendte forfatters hhv. kendte og ukendte værker er at finde på samme hylde på bibliotekerne, favoriserer ”den lille (forfatterorienterede) kanon”, og altså heriblandt ”kendte forfatters ukendte værker”, fremfor ”den store (værkspecifikke) kanon”? Det er næppe for desillusioneret en betragtning, da det i alle tilfælde er godt, at værkerne bliver opdaget.

Hvad de nærmere årsager er til disse syv konklusioner, vil jeg overlade til de bibliotekskyndige. Tilbage står her trods alt at glæde sig over dem – fraset den fjerde og den sjette, som jeg ikke rigtig kan stille noget op med.

Hvad kan bibliotekerne i øvrigt gøre for at fremme klassikerne og eventuelt udbygge/ændre kanon? Da serien startede i 1986, var der truffet en aftale med Nyt Dansk Litteraturselskab vedrørende folkebibliotekernes køb af titlerne. NDL er en institution, der på bibliotekernes vegne tager initiativer til, at titler, som er savnet i bibliotekerne, bliver genoptrykt. NDL var derfor repræsenteret i DKs redaktionelle udvalg og havde, da serien blev planlagt, fået mandat til at støtte initiativet. Den nævnte aftale gik ud på, at folkebibliotekerne skulle aftage en tredjedel af oplagene, der som nævnt er på 1500 titler. Desværre trak folkebibliotekerne sig i 1989, ved udgivelsen af titel nr. 24, ud af aftalen, formentlig fordi man fandt, at bøgerne ikke blev udlånt nok. Vi har ikke mulighed for at afgøre, hvad de enkelte biblioteker har gjort (eller ikke har gjort) for at fremme udlånet af dem. Men der er ingen tvivl om, at bibliotekerne uden stort besvær kan udrette en del for at henlede brugernes opmærksomhed på enkelte værker; det gælder også de ”hvide elefanter”. Det kan fx ske ved uprætentiøse udstillinger i udlånene, ikke bare på de ældre forfatters fødsels- og dødsdage, eller når en bog er nyudkommet, men også i hverdagen. Af betydning er også de svar, bibliotekaren giver på spørgsmålet: Kan du anbefale en god bog?

Fra og med 2000 har Danmarks Biblioteksforening taget et glædeligt initiativ i samråd med de litterære selskaber, Litteraturrådet og DSL, idet man har indført en årlig såkaldt klassikerdag med mange forskellige storstilede arrangementer – udstillinger, foredrag, film m.m. – der

skal henlede opmærksomheden på ældre eller nyere klassikere som en del af kulturarven. Sidste år gjaldt det Emil Aarestrup i anledningen af hans 200-års-dag; i år fejres Kjeld Abell, og der er planlagt klassikerdage for bl.a. Thomasine Gyllembourg, Leonora Christina og Holberg. Men mindre kan som sagt gøre det, hvis bibliotekerne vil trække klassikerne ned fra hylderne og bringe dem i omløb.

IV

Tillad mig en digression, som materialet kalder på. Ét er de ideelle hensigter og teoretiske overvejelser; noget andet den virkelighed, der skal overkommes.

Sidstnævnte får man et dækkende udtryk for ved at se, hvilke klassikere DanskLærerforeningen reelt udgiver (*Katalog 2001-2002*; www.dansklf-forlag.dk). Der er mulighed for at købe 9 titler repræsenterende 8 forfattere før 1920. 2 før 1800 (Holberg: *Erasmus Montanus* og *Gisle Sursøns saga*, begge udkommet i 4. oplag) 6 fra perioden 1800-1870: Oehlenschläger: *Kjartan og Gudrun* (se dog ndf.), Blicher: *Noveller*, 3. oplag og *En Landsbydegns Dagbog*, 5. oplag, Bagges: *Min Broders Levnet*, 2. rev. udgave, Winther: *Hjortens Flugt*, H.C. Andersen: *Eventyr*, 2. oplag; (det tidligere udvalg: *Rejsekammeraten*, 1997, er udsolgt) og endelig et værk efter 1870 (Ibsen: *Et Dukkehjem*, 7. oplag) (oplagsstørrelse 1000 eks. if. oplysninger fra forlaget).

Et spøgelseskabinet befolket af gengangere, hvad der kunne give god anledning til en diskussion fx om stadig reproduktion af et bestemt dannelsesbegreb – men den skal jeg her afholde mig fra at bidrage til.

Det er nemlig disse værker, der topper dansk lærernes top ti-liste, hvis man sammenligner med deres pensaindberetninger til studenter- og HF-eksamen.⁷ 6 værker dækkende 1800-1870 overfor 27 i DK (jf. Tillæg II) maner til eftertanke, for mange af DK-titlerne kan også økonomisk måle sig med DanskLærerforeningsudgivelserne. Derfor kunne dansk lærerne sagtens lægge sig efter dem – også fordi et egentligt idealistisk-romantisk værk savnes.

Hensigten med udgivelsen af *DLK* er da også at rette op på denne noget pinlige og sørgelige tilstand, at ”fremme [...] en diskussion og videreudvikling af klassikerpædagogikken”.⁸

Derfor foreslår udvalget bag *DLK*, der også omfatter universitetsan-

satte, ”at Undervisningsministeriet og Dansk Lærereforening, helst i samarbejde med Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, bør finde sammen om at planlægge en udgivelsesrække med danske klassikere til undervisningsbrug i indbydende udstyr og til overkommelige priser”.⁹

Smukke hensigter. De faktiske forhold i den tunge bogindustri sagde noget andet – da forhandlingerne blev sat i gang. Jeg refererer et brev (sept. 1997) fra formanden for Dansk Lærereforenings forlag: forlaget drives som almindelig forretning, og det er hans erfaring, at man ikke ved værkudgivelser kan flytte ret meget på lærernes valg af titler; værket litterære kvalitet spiller ingen særlig rolle i relation til eksisterende bekendtgørelser. Hvorfor samarbejde om en ny titel? Hvis værket skulle gå hen og blive en succes, ville det så ikke være surt at dele med andre?

Så vidt, så skidt. Nu udgiver Dansk Lærereforening et Blicher-udvalg på 188 s. til en pris af 110 kr. ekskl. moms; DSL et lignende på 357 s. til en pris på 160 kr. inkl. moms. Sidstnævnte giver flere valgmuligheder; førstnævnte indeholder det sikre, det kendte, dvs. kategori 1-novelle-titler.

Nye opgørelser over læste værker i gymnasie- og HF-undervisningen levner imidlertid ingen tvivl om, at det er førstnævnte type udgivelser dansklærerne foretrækker, en bekræftelse af ovenstående: man kan ikke flytte væsentligt på pensum ved klassikerudgivelser. På websiden www.da.gymfag.dk/samtlige.htm opregnes samtlige læste hovedværker i dansk for 230 sjællandske gymnasie- og HF-klasser i 1997, i alt 1199 værker. Indberetningerne oplyser ikke om udgaver, men de titler, Dansk Lærereforening udgiver, dominerer: *Erasmus Montanus* er mest populær med 74 forekomster, *Gisle Sursøns saga* opgives af 13 klasser, 32 opgiver Blicher: *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog*, Ibsen: *Et Dukkehjem* opgives af 25 klasser, og mon ikke Andersens *Eventyr* gemmer sig bag de 28 opgivelser under titlen ”H.C. Andersen udvalg”? Til sammenligning er der næppe brugt DK-udgaver i undervisningen andre steder end i de blot 3 klasser, der opgiver Andersen: *Improvisatoren* (DK-udgaven er ellers solgt i næsten 4500 eksemplarer), måske de to HF-hold, der opgiver Bregendahl: *En Dødsnat*, og vel nok de 3 klasser, der hver for sig er ene om at have læst hhv. Schacks *Phantasterne*, Bangs *Ludvigsbakke* og Pontoppidan: *Mimoser*. Nuvel, det er jo ikke altafgørende for gymnasieungdommens dannelse, at det netop er en DK-udgave, der læses; men Dansk Lærereforeningens tilsynela-

dende monopol på området er bekymrende også med andre briller end DK-redaktionens, da en af ideerne med udarbejdelsen af *DLK* – som ovenfor nævnt – var en ”videreudvikling af klassikerpædagogikken”. Skranter ”de hvide elefanter” salgsmæssigt i DK, mens de overlever på bibliotekernes udlånslist, så er de dog helt døde i gymnasieundervisningen. I det hele taget står perioden 1800-1870, en af DKs stærkeste perioder, meget svagt i indberetningerne. Ud over Andersen, som stort set kun læses i udvalg (eventyr?), og Blicher, hvor udvalg og *En Landsbydegns Dagbog* står for 46 af 49 opgivelser, er der ingen værker fra perioden, der opgives af mere end 3 klasser. Ses der bort fra Blicher og Andersen, er blot 18 af knap 1200 værker fra 1800-1870, heri indregnet både Schack, Oehlenschläger, P.M. Møller, Gyllembourg, Heiberg, Hostrup, Bagger og Kierkegaard! Kierkegaard tegner sig for kun 4 af 1199 opgivne værker, heraf et ”udvalg” og 3 gange *Forførerens Dagbog*. Ville dansklærerne styrke klassikerne, og måske især romantikkens klassikere, skulle man som nævnt synes der var rig mulighed for det allerede vha. DK.

Måske er det rigtigt, at der ikke kan flyttes meget på pensum ved idealistiske udgivelser. I betragtning af, at Dansklærerforeningens udgivelser alle er titler, som i forskellige udgaver har domineret danskundervisningen i 70-80 år, må man formode, at Dansklærerforeningens udgivelser først og fremmest klarer sig bedre end DK-serien, fordi de netop bekræfter den eksisterende kanon – og derved de etablerede undervisningsforløb.

Kun én Dansklærerforenings-titel kan siges at høre til kategori 3: *Kjartan og Gudrun* (bearbejdet af Peter Laugesen), men den sælger også kun mådeligt – og hermed er min digression slut.

V

Jeg vender mig mod det andet spørgsmål, som Johnny Kondrup som medtilrettelægger af konferencen stillede mig: ”Gerne desuden nogle overvejelser om vort emne på baggrund af dit arbejde med ’Den røde betænkning’”. De følgende betragtninger står altså for egen regning – ikke for gruppens, jf. Tillæg IV.

De vurderinger udvalget bag DRB har foretaget, tilgodeser i høj grad den eksisterende kanon. Konklusionerne er baseret på overvejelser

først og fremmest om litterær kvalitet, sekundært på tekstkritiske forhold, sjældent forfatterskabets betydning i samtiden. Visse forfatterskaber er udelukket, da der findes tilfredsstillende udgaver (Blicher, Aarestrup, Bødtcher, Jacobsen) eller de er (var) på vej (Wessel, Stafeldt, Kierkegaard, Fr. Dreier).

Målestokken har været traditionelt litteraturhistorisk, og da behovet for standardudgaver er så indlysende stort – selv i centrum – medtager gruppen stort set kun kategori 1- og 3-forfattere. Det har også sine praktiske årsager (overholdelse af deadline), men betyder så, at forfattere som fx Sibbern (dog i DK), P.L. Møller, Bagger, Bernhard, Schack (også i DK), Bergsøe (ligeledes i DK), Topsøe (planlagt titel i DK), Schandorph, Gjellerup, Michaëlis, Kidde (DK) og Hjortø (planlagt titel i DK) er blevet udelukket som værende ”mindre betydningsfulde” i denne sammenhæng. Andre har peget på Edvard Brandes, Erna Juel-Hansen og Agnes Henningsens forfatterskaber, ligesom det kan overvejes, om kategori 2- og kategori 4-forfattere som Kidde, Hjortø, Topsøe og Schack ikke burde revurderes.

Udvalget anbefaler, at enkeltværker af de nævnte forfattere – primært ”hvide elefanter” – udgives i DK – og det bliver de så – hvad der kan opleves som både godt og skidt.

Godt, fordi anbefalingen – udover de nævnte – er fulgt op med DK-titler som Hauch: *Erindringer* (under udarbejdelse), Heiberg: *Dramatik i udvalg*, Drachmann: *Forskrevet* –, Bang: *Realisme og Realister* samt *Kritiske Studier* (u.u.), Pontoppidan: *Smaa Romaner 1885-1890* (følges op med yderligere 2x6), Knudsen: *Sind*, Claussen: 2 essaysamlinger (u.u.), Nexø: *Pelle Erobreren* og *Ditte Menneskebarn* (u.u.) og Bregendahl: *En Dødsnat*.

Gruppen betragter en sådan vurdering som ”et sideresultat” af den egentlige undersøgelse og anbefaler – udover de 32 forfattere fra rapporten – yderligere DK-titler af Sibbern, Topsøe, Gjellerup og Kidde.¹⁰ Sideresultaterne og de ekstraordinære anbefalinger placeres således udenfor den egentlige kanon: kategori 1-forfattere – og det er det afgørende i denne sammenhæng.

Men samtidig påpeger gruppen et reelt problem i forholdet mellem DK og de større standardudgaver. Serien kaldes et ”supplement” til standardudgaverne, ”og det kan – uanset det ikke er tilsigtet og så vidt muligt søges undgået eller taget i betragtning ved beslutninger om udgivelse – ikke afvises, at enkelte udgivelser vil udskyde større standard-

udgaver. Det gælder fx en samlet udgave af Johs. V. Jensens og M. Goldschmidts romaner og af Pontoppidans mindre romaner”.¹¹ Det er sandt nok, og det er en problemstilling, som redaktion og klassikerudvalg hele tiden har (eller bør have) for øje – og som bestyrelsen i sidste og afgørende led altid skal tage hensyn til. Det er et spørgsmål om penge. Økonomisk set er det praktisabelt at udgive enkelttitler på forsvarelig måde pga. Kulturministeriets støtte. Denne støtte savnes mht. de mere ressourcekrævende, større standardudgaver.

Møjsommeligt kan DK-redaktionen dog over en længere årrække stable mindre helheder på benene: fx en samlet udgave af Pontoppidans små romaner, Andersens romaner og rejseskildringer, J.P. Jacobsens forfatterskab, men det kræver bl.a. stor tålmodighed hos udgiveren/udgiverne og efterhånden yderligere økonomisk hjælp udefra.

Til gengæld får det læsende, såkaldt almindennede publikum billig adgang til kategori 3- og 4-titler, mens det snævrere, mere forskningsorienterede publikum kan skyde en hvid pind efter større, i egentlig forstand mere påkrævede, samlede udgaver af kanon-forfattere. Her peges på 5 forfatterskaber: Poul Møller (u.u.), Chr. Winther, Paludan-Müller, Amalie Skram og Herman Bang – alle med i ”den store kanon”. Grundtvig (speciel problematik, jf. s. 102 og 108), Hauch og Johs. Jørgensen falder udenfor. Udgivelser i DK kan således snarere betragtes som en forhindring for et overordnet udgivelsesprojekt end et trinbræt. DRB’s forslag om at udgive et bind salmer og/eller sange af Grundtvig i DK synes nærmest endegyldigt at gøre det af med enhver motivation til at foranledige en større Grundtvig-udgave udgivet. Det samme vil måske gøre sig gældende med Baggesens forfatterskab, hvis *Labyrinten* udgives.

VI

Denne afgørende problematik skal ikke følges videre her; dog skal det nævnes, at den påpegede diskrepans ml. DK-serien og DRB’s mere overordnede og ideelle målsætning vil kunne studeres i det store elektroniske bibliotek ADL (Arkiv for dansk litteratur), som DSL i samarbejde med Det kgl. Bibliotek p.t. er ved at opbygge; det afsluttes 2002-2003. Det skal indeholde 70 forfatterskaber, hvert indledt af et grundigt forfatterportræt med bibliografier, henvisninger til manu-

skripter og andre arkivalier – og med mulighed for fritekstsøgning. Mht. valg af tekstgrundlag har vi ofte måttet pege på større udgaver, som ikke foreligger i pålidelig form – og der er derfor indlagt henvisninger for 1800-tallets vedkommende til DRB's vurderinger og forslag. Læseren, forskeren, institutionen, råd, udvalg m.m. vil her kunne iagttagende den nævnte diskrepans – og altså også den diskrepans mellem udgivelsespraksis og en manglende udgivelsespolitik på området, som blev påtalt i begyndelsen af artiklen.

DK-serien vil selvfølgelig blive lagt ud (for så vidt satsrettigheder ikke spænder ben), og selvom de enkelte portrættører må have de største eller større helheder at referere til – af praktiske grunde – stilles DK-titlerne til rådighed som alternativ referencemulighed (www.adl.dk).

VII

Således tegner billedet af den litterære kanon sig set i lyset af DK-serien, der i det nævnte elektroniske perspektiv og sammenholdt med en forhåbentlig større officiel bevågenhed for DRB's strategier må siges at varetage mere marginale, men trods alt nødvendige opgaver.

Hovedkonklusionen: at det ikke er institutionerne (gymnasierne, bibliotekerne), men først og fremmest boghandlerpublikummet (universitetsbogladerne?), der bærer serien, er jo både nedslående og opløftende. Samt: at valget af de "hvide elefanter" også viser sin berettigelse på bibliotekerne, der er forpligtet på alsidighed og kvalitet. Hermed viser serien, at den trods alt kan rokke ved det traditionelle kanonbegreb.

I *Weekendavisen* 9.-15.8.1996 skrev litteraten Søren Schou om udgivelsen af Dalgas' roman *Dommedags Bog* i DK: "*Dommedags Bog* er [...] en af dansk litteraturs hvide elefanter. Det er et værk, der trods sit opbud af helgenskikkelser og sit krudt aldrig vil passe ind i nogen kánon eller kanon. Men værket er altfor besættende, og i passager brilliant, læsning til at havne på de hvide elefanter kirkegård. [...] Det er al anerkendelse værd, at Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ikke følger den laveste fællesnævners princip, men fortsat binder an med de sære næsten-mesterværker. Udgivelsen [...] af Harald Kiddes *Jærnet* er et andet eksempel, der aldrig vil blive konversationsemne for studenter fra Gedser til Skagen".

Her ligger måske seriens væsentligste berettigelse: ved at tilgodesee det skæve, det uventede, det utidssvarende. Netop afstanden i tid *sammen* med oplevelsen af samtidigheden giver det sug eller den sære svimlen, som er en del af klassikerens væsen.

Borum havde forstået hvorfor. I *Nordisk Tidskrift* (1991) skulle han give et bud på, hvad 1990 havde bragt af dansk litteratur, som efter hans mening hørte til verdenslitteraturen. Det blev til tre titler: Claussens *Antonius i Paris* og *Valfart* (DK), Kiddes *Jærnet* (DK) og Seebergs *Rejsen til Ribe*. Det argumenterer han så for. Og når han nævner Claussen og Kilde er det med den Ezra Pound-klingende begrundelse: "Ja, de er nye, fordi de *bestandigt* er nye, dvs. klassikere" (Ezra Pound: "Literature is news that *stays news*", *ABC of Reading*). Og dermed kom to ellers oversete værker fint ind i "kanonverdenen". Klassikerne forholder sig naturligvis altid til deres historie, baggrund og bestandighed.

De her kaldte kategori 3- og 4-forfattere kommer ind i DK pga. deres tvetydige eller tvivlsomme forhold til det bestandige og det foranderlige. Hvide elefanter krydser de spor, de gamle grå har trådt. Det skal der også være plads til.

Men bedst var det, hvis deres spor kunne samordnes.

Tak til redaktør Esther Kielberg og stud.mag. Nicolai Reinseth for medvirken.

NOTER

1. *Dansk litteraturs kanon. Skønlitteraturen i skolen*. Undervisningsministeriet, København 1994, s. 73.
2. Op. cit. s. 75 f.
3. Op. cit. s. 62.
4. Op. cit. s. 77.
5. Jf Johnny Kondrups artikel s. 30.
6. *At læse klassikere*, red. Jørgen Hunosøe og Hans Henrik Schwab, København 1991, s. 63.
7. Lars Petersen, *Dansk Noter 2*, Dansklærerforeningen, Frederiksberg 1985. Samme: "Ældre værker i dansk" i *At læse klassikere* (med henvisninger).
8. *Dansk litteraturs kanon*, s. 78.
9. Op. cit. s. 80.
10. Henrik Andersson, Flemming Conrad, Per Dahl og Jørgen Hunosøe, *Udgivelse af danske litterære tekster efter 1800. En redegørelse for behov, problemer og perspektiver*, København 1996, s. 132.
11. Op. cit. s. 133.

”Danske Klassikere”

1. H.C. Andersen: *Skyggebilleder af en Reise til Harzen, det sachsiske Schweitz etc. etc. i Sommeren 1831* (1831)
ved J. de Mylius, 1. oplag januar 1986
2. Hans Egede Schack: *Phantasterne* (1857). *Privatkomedien* (o. 1854)
ved J. Kr. Andersen, 1. oplag januar 1986, 2. oplag 1993
3. J.P. Jacobsen: *Niels Lyhne* (1880)
ved J. Vosmar, 1. oplag januar 1986
4. Herman Bang: *Ludvigsbakke* (1896)
ved F. Conrad og M. Winge, 1. oplag januar 1986
5. Herman Bang: *Tine* (1889)
ved V. Sørensen og M. Hvidt, 1. oplag april 1986
6. Sophus Claussen: *Unge Bander* (1894)
ved J. Hunosøe, 1. oplag april 1986
7. H.C. Andersen: *Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten af Amager i Aarene 1828 og 1829* (1829)
ved J. de Mylius, 1. oplag oktober 1986
8. Thomasine Gyllembourg: *Drøm og Virkelighed* (1833). *To Tidsaldre* (1845)
ved A.-M. Mai og A. Broue, 1. oplag oktober 1986, 2. oplag 1993
9. Holger Drachmann: *En Overkomplet* (1876)
ved Aa. Schiøttz-Christensen, 1. oplag april 1987
10. Karl Larsen: *Københavnertællinger* (1896-1899)
ved A. E. Jensen, 1. oplag april 1987
11. H.C. Andersen: *Improvisatoren* (1835)
ved M. Brøndsted, 1. oplag august 1987, 2. oplag 1991, 3. oplag 1995
12. Erik Skram: *Gertrude Coldbjørnsen* (1879)
ved P. Dahlerup, 1. oplag august 1987
13. B. S. Ingemann: *Valdemar Seier* (1826)
ved M. Akhøj Nielsen, 1. oplag august 1987
14. H.C. Andersen: *O.T.* (1836)
ved M. Brøndsted, 1. oplag september 1987, 2. oplag 1999
15. Herman Bang: *Stuk* (1887)
ved P. Nørreslet, 1. oplag oktober 1987
16. Jakob Knudsen: *Gjæring – Afklaring* (1902)
ved P. Zerlang, 1. oplag februar 1988
17. Johannes Ewald: *Herr Panthakaks Historie – Levnet og Meeninger* (1770'erne)
ved J. Kondrup, 1. oplag april 1988
18. H.C. Andersen: *Kun en Spillemand* (1837)
ved M. Brøndsted, 1. oplag maj 1988
19. M.A. Goldschmidt: *Arvingen* (1856)
ved J. Kondrup, 1. oplag oktober 1988
20. B.S. Ingemann: *Fjorten Eventyr og Fortællinger* (1820-1864)
ved M. Akhøj Nielsen, 1. oplag maj 1989
21. Vilhelm Bergsøe: *Fra Piazza del Popolo*, 1-3 (1867/1876)
ved F. Conrad og L.P. Rømhild, 1. oplag 1989
22. Søren Kierkegaard: *Frygt og Bæven. Sygdommen til Døden. Taler* (1843-1849)
ved L. Petersen og M. Jørgensen, 1. oplag september 1989, 2. oplag 1994

23. J.P. Jacobsen: *Fru Marie Grubbe* (1876)
ved J. Erslev Andersen, 1. oplag november 1989
24. Harald Kidde: *Jærnet* (1918)
ved K.B. Gjesing, noter s.m. T. Riis, 1. oplag februar 1990
25. J.L. Heiberg: *Nye Digte* (1841)
ved K.P. Mortensen, 1. oplag maj 1990
26. Sophus Claussen: *Antonius i Paris – Valfart* (1896)
ved J. Hunosøe, noter s.m. E. Kielberg, 1. oplag september 1990
27. Søren Kierkegaard: *Begrebet Angest* (1844)
ved L. Petersen og M. Jørgensen, 1. oplag januar 1991, 2. oplag 1998
28. Fr. Paludan-Müller: *Dandserinden* (1833)
ved B. Zigler, 1. oplag januar 1991
29. *Fortællinger og kortprosa 1877-1907*
ved B.H. Jørgensen, 1. oplag maj 1991
30. Poul Chievitz: *Fra Gaden* (1848)
ved U. Andreassen og E. Kielberg, 1. oplag september 1991
31. St. St. Blicher: *Noveller* (1824 ff.)
ved H. Ljungberg og E. Kielberg, 1. oplag december 1991, 2. oplag 1999
32. Marie Bregendahl: *En Dødsnat* (1912)
ved M. Winge og E. Kielberg, 1. oplag maj 1992
33. Ludvig Holberg: *Moralske Tanker* (1744)
ved F.J. Billeskov Jansen og J. Hunosøe, 1. oplag september 1992
34. Søren Kierkegaard: *Dagbøger i udvalg 1834-1846*
ved J. Dehs og N.J. Cappelørn, 1. oplag december 1992, 2. oplag 1999
35. J.P. Jacobsen: *Lyrik og Prosa* (1865-1884)
ved J. Erslev Andersen og E. Kielberg, 1. oplag juni 1993
36. Ernesto Dalgas: *Lidelsens Vej* (1903)
ved H. Schovsbo, 1. oplag august 1993
37. *Moralske fortællinger 1761-1805*
ved A.-M. Mai og E. Kielberg, 1. oplag februar 1994
38. Mathilde Fibiger: *Clara Raphael – Minona* (1851/1854)
ved L. Busk-Jensen, 1. oplag april 1994
39. H.A. Brorson: *Udvalgte salmer og digte* (1732 ff.)
ved S. Arndal, 1. oplag juni 1994
40. Ludvig Holberg: *Seks komedier* (1723-1731)
ved J. Kr. Andersen, 1. oplag december 1994, 2. oplag 1999
41. M.A. Goldschmidt: *Noveller og andre fortællinger* (1846-1883)
ved T. Bredsdorff, 1. oplag december 1994
42. Thøger Larsen: *Fire digtsamlinger 1904-1912*
ved L. Thyrring Andersen, 1. oplag maj 1995
43. Thomas Kingo: *Digtning i udvalg* (1668-1698)
ved M. Akhøj Nielsen, 1. oplag august 1995
44. Martin Andersen Nexø: *Soldage* (1903)
ved H. Yde, 1. oplag februar 1996
45. Ernesto Dalgas: *Dommedags Bog* (1903)
ved H. Schovsbo, 1. oplag juni 1996
46. Jakob Knudsen: *Sind* (1903)
ved E. Kielberg, 1. oplag oktober 1996
47. Adam Oehlenschläger: *Helge* (1814)
ved S. Baggesen, 1. oplag november 1996

48. H.C. Andersen: *De to Baronesser* (1849)
ved E. Dal, 1. oplag marts 1997
49. Johannes V. Jensen: *Madame D'Ora – Hjulet* (1904-1905)
ved S.H. Rossel, 1. oplag juli 1997
50. Jacob Paludan: *Fugle omkring Fyret* (1925)
ved H. Oldenburg, 1. oplag november 1997
51. F.C. Sibbern: *Efterladte Breve af Gabrielis* (1826)
ved H. Schovsbo, 1. oplag marts 1998
52. Johannes Ewald: *Udvalgte digte* (1765-1781)
ved E. Kielberg, tekstudgivelse s.m. K. Ravn, 1. oplag december 1998
53. Emil Aarestrup: *Udvalgte digte* (1838 ff.)
ved D. Ringgaard, 1. oplag december 1998
54. Henrik Pontoppidan: *Smaa Romaner 1885-1890*
ved F. Behrendt, 1. oplag maj 1999
55. Martin Andersen Nexø: *Erindringer I-II* (1932-1939).
ved Henrik Yde, 1. oplag november 1999
56. Meïr Aaron Goldschmidt: *Hjemløs I-II* (1853-1857).
ved Mogens Brøndsted, 1. oplag december 1999
57. J. L. Heiberg: *Dramatik i udvalg* (1817-1845).
ved Jens Kr. Andersen, 1. oplag oktober 2000
58. Holger Drachmann: *Forskrevet – I-II* (1890)
ved Lars Rømhild, 1. oplag december 2000
59. H. C. Andersen: "At være eller ikke være" (1857)
ved Mogens Brøndsted og Erik Dal, 1. oplag maj 2001
60. H. C. Andersen: *Lykke-Peer* (1870)
ved Erik Dal, 1. oplag maj 2001

Planlagte udgivelser

61. Herman Bang: <i>Realisme og Realister · Kritiske Studier</i>
ved Sten Rasmussen	efterår 2001
62. Martin Andersen Nexø: <i>Pelle Erobreren I-III</i>
ved Henrik Yde	forår 2002
63. H.C. Andersen: <i>Rejseskitser</i>
ved Erik Dal	sommer 2002
64. Henrik Pontoppidan: <i>Seks smaa Romaner</i>
ved Flemming Behrendt	vinter 2002
65. Vilhelm Topsøe: <i>Jason med det gyldne Skind</i>
ved Johan de Mylius	forår 2003
66. Carsten Hauch: <i>Erindringer</i>
ved Søren Baggesen	sommer 2003
67. Knud Hjørtø: <i>Syner</i>
ved Henrik Skovsbo	efterår 2003
68. H.C. Andersen: <i>I Sverrig</i>
ved Mogens Brøndsted	forår 2004
69. H.C. Andersen: <i>I Spanien</i>
ved Erik Dal	efterår 2004
70. H.C. Andersen: <i>En Digters Bazar</i>
ved Johan de Mylius	vinter 2004
71. Jeppe Aakjær: <i>Vredens Børn</i>
ved Henrik Fibæk Jensen	forår 2005

”Danske Klassikere” kronologisk

Før 1700

43. Thomas Kingo: *Digtning i udvalg* (1668-1698)
ved M. Akhøj Nielsen, 1. oplag august 1995

1700-1750

40. Ludvig Holberg: *Seks komedier* (1723-1731)
ved J. Kr. Andersen, 1. oplag december 1994, 2. oplag 1999
39. H.A. Brorson: *Udvalgte salmer og digte* (1732 ff)
ved S. Arndal, 1. oplag juni 1994
33. Ludvig Holberg: *Moralske Tanker* (1744)
ved F.J. Billeskov Jansen og J. Hunosøe, 1. oplag september 1992

1750-1800

37. *Moralske fortællinger 1761-1805*
ved A.-M. Mai og E. Kielberg, 1. oplag februar 1994
52. Johannes Ewald: *Udvalgte digte* (1765-1781)
ved E. Kielberg, tekstudgivelse s.m. K. Ravn, 1. oplag december 1998
17. Johannes Ewald: *Herr Panthakaks Historie – Levnet og Meeninge* (1770’erne)
ved J. Kondrup, 1. oplag april 1988

1800-1870

47. Adam Oehlenschläger: *Helge* (1814)
ved S. Baggesen, 1. oplag november 1996
57. J.L. Heiberg: *Dramatik i udvalg* (1817-1845)
ved J.Kr. Andersen, 1. oplag oktober 2000
20. B.S. Ingemann: *Fjorten Eventyr og Fortællinger* (1820-1864)
ved M. Akhøj Nielsen, 1. oplag maj 1989
31. St. St. Blicher: *Noveller* (1824 ff.)
ved H. Ljungberg og E. Kielberg, 1. oplag december 1991, 2. oplag 1999
13. B.S. Ingemann: *Valdemar Seier* (1826)
ved M. Akhøj Nielsen, 1. oplag august 1987
51. F.C. Sibbern: *Efterladte Breve af Gabrielis* (1826)
ved H. Schovsbo, 1. oplag marts 1998
7. H.C. Andersen: *Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten af Amager i Aarene 1828 og 1829* (1829)
ved J. de Mylius, 1. oplag oktober 1986
1. H.C. Andersen: *Skyggebilleder af en Reise til Harzen, det sachsiske Schweitz etc. etc. i Sommeren 1831* (1831)
ved J. de Mylius, 1. oplag januar 1986
28. Fr. Paludan-Müller: *Danserinden* (1833)
ved B. Zigler, 1. oplag januar 1991

8. Thomasine Gyllembourg: *Drøm og Virkelighed* (1833). *To Tidsaldre* (1845)
ved A.-M. Mai og A. Broue, 1. oplag oktober 1986, 2. oplag 1993
34. Søren Kierkegaard: *Dagbøger i udvalg 1834-1846*
ved J. Dehs og N.J. Cappelørn, 1. oplag december 1992, 2. oplag 1999
11. H.C. Andersen: *Improvisatoren* (1835)
ved M. Brøndsted, 1. oplag august 1987, 2. oplag 1991, 3. oplag 1995
14. H.C. Andersen: *O.T.* (1836)
ved M. Brøndsted, 1. oplag september 1987, 2. oplag 1999
18. H.C. Andersen: *Kun en Spillemand* (1837)
ved M. Brøndsted, 1. oplag maj 1988
53. Emil Aarestrup: *Udvalgte digte* (1838 ff.)
ved D. Ringgaard, 1. oplag december 1998
25. J.L. Heiberg: *Nye Digte* (1841)
ved K.P. Mortensen, 1. oplag maj 1990
22. Søren Kierkegaard: *Frygt og Bæven. Sygdommen til Døden. Taler* (1843-1849)
ved L. Petersen og M. Jørgensen, 1. oplag september 1989, 2. oplag 1994
27. Søren Kierkegaard: *Begrebet Angest* (1844)
ved L. Petersen og M. Jørgensen, 1. oplag januar 1991, 2. oplag 1998
41. M.A. Goldschmidt: *Noveller og andre fortællinger* (1846-1883)
ved T. Bredsdorff, 1. oplag december 1994
30. Poul Chievitz: *Fra Gaden* (1848)
ved U. Andreassen og E. Kielberg, 1. oplag september 1991
48. H.C. Andersen: *De to Baronesser* (1849)
ved E. Dal, 1. oplag marts 1997
38. Mathilde Fibiger: *Clara Raphael – Minona* (1851/1854)
ved L. Busk-Jensen, 1. oplag april 1994
19. M.A. Goldschmidt: *Arvingen* (1856)
ved J. Kondrup, 1. oplag oktober 1988
56. M.A. Goldschmidt: *Hjemløs I-II* (1853-57)
ved M. Brøndsted, 1. oplag november 1999
2. Hans Egede Schack: *Phantasterne* (1857). *Privatkomedien* (o. 1854)
ved J.Kr. Andersen, 1. oplag januar 1986, 2. oplag 1993
59. H.C. Andersen: *"At være eller ikke være"* (1857)
ved M. Brøndsted og E. Dal, 1. oplag maj 2001
60. H. C. Andersen: *Lykke-Peer* (1870)
ved E. Dal, 1. oplag maj 2001

1870-1900

35. J.P. Jacobsen: *Lyrik og Prosa* (1865-1884)
ved J. Erslev Andersen og E. Kielberg, 1. oplag juni 1993
21. Vilhelm Bergsøe: *Fra Piazza del Popolo*, 1-3 (1867/1876)
ved F. Conrad og L.P. Rømhild, 1. oplag 1989
9. Holger Drachmann: *En Overkomplet* (1876)
ved Aa. Schiøttz-Christensen, 1. oplag april 1987
23. J.P. Jacobsen: *Fru Marie Grubbe* (1876)
ved J. Erslev Andersen, 1. oplag november 1989
29. *Fortællinger og kortprosa 1877-1907*
ved B.H. Jørgensen, 1. oplag maj 1991
12. Erik Skram: *Gertrude Coldbjørnsen* (1879)
ved P. Dahlerup, 1. oplag august 1987

3. J.P. Jacobsen: *Niels Lyhne* (1880)
ved J. Vosmar, 1. oplag januar 1986
54. Henrik Pontoppidan: *Smaa Romaner 1885-1890*
ved F. Behrendt, 1. oplag maj 1999
15. Herman Bang: *Stuk* (1887)
ved P. Nørreslet, 1. oplag oktober 1987
5. Herman Bang: *Tine* (1889)
ved V. Sørensen og M. Hvidt, 1. oplag april 1986
58. Holger Drachmann: *Forskrivet* – I-II (1890)
ved L.P. Rømhild, 1. oplag december 2000
6. Sophus Clausen: *Unge Bander* (1894)
ved J. Hunosøe, 1. oplag april 1986
4. Herman Bang: *Ludvigsbakke* (1896)
ved F. Conrad og M. Winge, 1. oplag januar 1986
26. Sophus Clausen: *Antonius i Paris – Valfart* (1896)
ved J. Hunosøe, noter s.m. E. Kielberg, 1. oplag september 1990
10. Karl Larsen: *Københavnertællinger* (1896-1899)
ved A. E. Jensen, 1. oplag april 1987

1900-1950

16. Jakob Knudsen: *Gjæring – Afklaring* (1902)
ved. P. Zerlang, 1. oplag februar 1988
36. Ernesto Dalgas: *Lidelsens Vej* (1903)
ved H. Schovsbo, 1. oplag august 1993
44. Martin Andersen Nexø: *Soldage* (1903)
ved H. Yde, 1. oplag februar 1996
45. Ernesto Dalgas: *Dommedags Bog* (1903)
ved H. Schovsbo, 1. oplag juni 1996
46. Jakob Knudsen: *Sind* (1903)
ved E. Kielberg, 1. oplag oktober 1996
49. Johannes V. Jensen: *Madame D'Ora – Hjulet* (1904-1905)
ved S.H. Rossel, 1. oplag juli 1997
42. Thøger Larsen: *Fire digtsamlinger 1904-1912*
ved L. Thyrring Andersen, 1. oplag maj 1995
32. Marie Bregendahl: *En Dødsnat* (1912)
ved M. Winge og E. Kielberg, 1. oplag maj 1992
24. Harald Kidde: *Jærnet* (1918)
ved K.B. Gjesing, noter s.m. T. Riis, 1. oplag februar 1990
50. Jacob Paludan: *Fugle omkring Fyret* (1925)
ved H. Oldenburg, 1. oplag november 1997
55. Martin Andersen Nexø: *Erindringer I-II* (1932-39)
ved H. Yde, 1. oplag november 1999

Tillæg III

Udlånsstatistik

Opstillet efter *salgstal* i faldende orden

SLAGELSE CENTRALBIBLIOTEK

Forfatter	Titel	alle udgaver i bogform – stor skrift			”Danske Klassikere”		
		ex.	udlån 1996-	udlån 2000-	ex.	udlån 1996-	udlån 2000-
Andersen	Improvisatoren	5	65	18	2	52	13
Gyllembourg	Drøm og virkelighed	2	30	11	2	30	11
Kierkegaard	Frygt og Bæven	6	31	15	1	15	4
Kierkegaard	Begrebet Angest	5	38	12	1	11	0
Schack	Phantasterne	4	26	12	2	20	9
Holberg	Seks komedier	1	26	14	1	26	14
Andersen	O.T.	5	44	18	1	27	15
Kierkegaard	Dagbøger i udvalg	1	9	0	1	9	0
Blicher	Noveller	2	41	26	2	41	26
Jacobsen	Fru Marie Grubbe	9	120	35	1	22	7
Andersen	Fodreise	4	39	24	1	34	19
Bang	Ludvigsbakke	3	52	18	2	47	17
Andersen	Skyggebilleder	4	19	2	2	8	1
Bang	Stuk	3	68	13	2	60	13
Ewald	Levnet og Meeninger	7	12	5	1	3	0
Bang	Tine	6	111	24	1	36	5
Jacobsen	Lyrik og prosa	1	14	7	1	14	7
Andersen	Kun en spillemand	4	18	5	1	17	5
Bregendahl	En Dødsnat	3	28	7	1	14	6
Knudsen	Gjæring – Afklaring	4	8	6	1	4	2
Ingemann	Fjorten eventyr	1	23	11	1	23	11
Claussen	Unge Bander	5	1	0	3	1	0
Goldschmidt	Arvingen	2	19	8	2	19	8
Ingemann	Valdemar Seier	1	26	8	1	26	8
Claussen	Antonius i Paris & Valfart	2	1	0	2	1	0
Jacobsen	Niels Lynne	6	41	10	2	23	5
Larsen, Th.	Fire digtsamlinger	1	9	6	1	9	6
Kingo	Digtning i udvalg	1	8	5	1	8	5
5-10 år gamle, over 500 eks.							
Kierkegaard	Begrebet Angest	5	38	12	1	11	0
Holberg	Seks komedier	1	26	14	1	26	14
Kierkegaard	Dagbøger i udvalg	1	9	0	1	9	0
Blicher	Noveller	2	41	26	2	41	26
Jacobsen	Lyrik og prosa	1	14	7	1	14	7

Forfatter	Titel	alle udgaver i bogform – stor skrift			”Danske Klassikere”		
		ex.	udlån 1996-	udlån 2000-	ex.	udlån 1996-	udlån 2000-
Bregendahl	En Dødsnat	3	28	7	1	14	6
Claussen	Antonius i Paris & Valfart	2	1	0	2	1	0
Larsen, Th.	Fire digtsamlinger	1	9	6	1	9	6
Kingo	Digtning i udvalg	1	8	5	1	8	5
	Fortællinger og kortprosa	1	2	0	1	2	0
	Moralske fortællinger	1	9	1	1	9	1
Fibiger	Clara Raphael & Minona	2	20	10	2	20	10
Brorson	Udvalgte salmer og digte	1	4	0	1	4	0
Holberg	Moralske Tanker	2	13	1	1	6	0
Goldschmidt	Noveller	2	6	2	2	6	2
Andersen Nexø	Soldage	2	23	3	2	23	3
Dalgas	Lidelsens vej	1	5	0	1	5	0
0-4 år, alle titler							
Pontoppidan	Smaa Romaner	2	11	9	2	11	9
Ewald	Udvalgte digte	2	1	0	0	0	0
Andersen Nexø	Erindringer	4	12	0	4	12	0
Aarestrup	Udvalgte digte	1	16	13	1	16	13
Jensen	Madame d’Ora og Hjulet	1	9	0	1	9	0
Paludan	Fugle omkring fyret	3	26	5	1	9	2
Andersen	De to Baronesser	3	19	3	0	0	0
Knudsen	Sind	2	11	2	1	7	1
Goldschmidt	Hjemløs	1	1	0	1	1	0
Oehlenschläger	Helge	3	4	1	0	0	0
Heiberg	Dramatik i udvalg	1	0	0	1	0	0
Drachmann	Forskrevet	3	4	4	1	1	1

VIBORG CENTRALBIBLIOTEK

Forfatter	Titel	Eks.	1997-	2000-
Andersen	Improvisatoren	4	11	8
Gyllembourg	Drøm	4	7	4
Kierkegaard	Frygt og Bæven	2	7	7
Kierkegaard	Begrebet Angest	2	10	6
Schack	Phantasterne	1	3	1
Holberg	Seks komedier	2	1	1
Andersen	O.T.	4	5	3
Kierkegaard	Dagbøger i udvalg	1	1	1
Blicher	Noveller	2	7	7
Jacobsen	Fru Marie Grubbe	7	42	19
Andersen	Fodreise	2	3	2
Bang	Ludvigsbakke	2	4	4
Andersen	Skyggebilleder	3	13	10

Forfatter	Titel	Eks.	1997-	2000-
Bang	Stuk	3	17	13
Ewald	Levnet og Meeninger	4	0	0
Bang	Tine	7	42	35
Jacobsen	Lyrik og prosa	1	5	2
Andersen	Kun en Spillemand	1	6	5
Bregendahl	En Dødsnat	2	5	5
Knudsen	Gjæring – Afklaring	3	10	2
Ingemann	Fjorten Eventyr	3	10	8
Claussen	Unge Bander	3	1	1
Goldschmidt	Arvingen	4	0	0
Ingemann	Valdemar Seier	3	14	10
Claussen	Antonius i Paris ..	2	0	0
Jacobsen	Niels Lyhne	4	5	4
Larsen	Fire digtsamlinger	1	2	1
Kingo	Digtning i udvalg	1	0	0
5-10 år gamle, over 500 eks.				
Kierkegaard	Begrebet Angest	2	10	6
Holberg	Seks komedier	2	1	1
Kierkegaard	Dagbøger i udvalg	1	0	0
Blicher	Noveller	2	7	7
Jacobsen	Lyrik og prosa	1	5	2
Bregendahl	En Dødsnat	2	5	5
Claussen	Antonius i Paris ..	2	0	0
Larsen, Th.	Fire digtsamlinger	1	2	1
Kingo	Digtning i udvalg	1	0	0
	Fortællinger og kortprosa	1	1	1
	Moralske fortællinger	1	0	0
Fibiger	Clara Raphael	1	1	1
Brorson	Udvalgte salmer	1	7	5
Holberg	Moralske Tanker	1	4	4
Goldschmidt	Noveller	1	0	0
Andersen Nexø	Soldage	2	6	4
Dalgas	Lidelsens Vej	1	1	1
0-4 år, alle titler				
Pontoppidan	Smaa Romaner	2	10	10
Ewald	Udvalgte digte	1	3	2
Andersen Nexø	Erindringer	2	2	2
Aarestrup	Udvalgte digte	1	6	6
Jensen	Madame d'Ora	2	12	12
Paludan	Fugle omkring Fyret	2	11	8
Andersen	De to Baronesser	1	7	6
Knudsen	Sind	1	4	3
Goldschmidt	Hjemløs	1	1	2
Oehlenschläger	Helge	1	0	0
Heiberg	Dramatik i udvalg	1	2	2
Drachmann	Forskrevet	1	1	1

DRB og kanon

DRB's vurdering af forfatterskaber udenfor *DLK's* kanonbegreb:

- P.A. Heiberg – Store dele af forfatterskabet ikke tilgængeligt – DSL-udgave stillet i bero – ingen udgave anbefales
- Carsten Hauch (nævnes hos Borum) – Ingen større udgaver siden 1929, "CH's anseelse [...] taler for en udgivelse af [de lyriske og selvbiografiske dele] af forfatterskabet"
- Ludvig Holstein (nævnes hos Borum) – Fyldigt lyrikudvalg trykt 1953, ingen udgave anbefales
- Helge Rode – "Næppe brug for samlet udgave", "vist behov" for essay- og lyrikudvalg, men: "ikke en DSL-opgave"
- Viggo Stuckenborg – "overskrider næppe perioden", "det bør overvejes at indlemme *Fagre Ord* i DK"
- Gustav Wied (nævnes hos Borum) – "næppe foreløbig basis for større udgave" – 12-bindes udgave fra 1968 tilgængelig

DRB's vurdering af forfatterskaber som står svagt i *DLK's* kanon (if. pensaindberetninger og fx Poul Borums kanon, *DLK* s. 61):

- Jens Baggesen – "ikke påtrængende behov for samlet udgave", "indlysende behov for [...] udgave af *Labyrinten*" [u.u.]
- B.S. Ingemann – videnskabelig udgave (af udvalg) "ønskelig" – samlet udgave næppe mulig
- J.L. Heiberg – "ikke noget presserende behov for at DSL tager initiativ til en større udgave"
- P.M. Møller – "bør prioriteres højt": samlet tekstkritisk udgave + studieudgave af *En Dansk Students Eventyr* [u.u.]
- H. Hertz – samlet udgave "overflødig", udvalg af skuespil til DK "en mulighed"
- Fr. Paludan-Müller – Udvalget "peger på samlet udgave", "det tidlige forfatterskab bør nyde forrang"
- Amalie Skram – stærkt brug for samlet kritisk udgave, brevudgave bør overvejes [u.u. v. Janet Garton]
- J. Knudsen – samlet udgave "forekommer umiddelbart malplaceret", "rimeligt, vel ønskeligt at se Martin Luther-romanen *Rodløs/To Slægter* i DK"
- J. Skjoldborg – ikke behov for samlet videnskabelig udgave, "ser en mulighed for udgivelse af enkelte tekster i DK"
- M. Bregendahl – finder ikke behov for større, evt. samlet udgave, men kan anbefale *Billeder af Sødalsfolkenes Liv* til DK
- Thøger Larsen – de 4 centrale digtsamlinger er udgivet i DK – "Udvalget finder ikke umiddelbart behov for udgivelse"

Hertz, Amalie Skram, Skjoldborg og Bregendahl figurerer ikke på Poul Borums liste.

DRB's vurdering af 'kanoniske' forfatterskaber:

- Th. Gyllembourg – findes i "betryggende eller rimeligt tilforladelige udgaver", "befinder sig ved en samlet prioritet blandt de mindst påtrængende opgaver"

- A. Oehlenschläger – udgivelse af digteriske forfatterskab ”meget ønskelig”, måske kun elektronisk – Behov for udgave af *Erindringer*
- N.F.S. Grundtvig – ”forfatterskabet foreligger i store og pålidelige udvalg der stadig er i omløb” – men evt. et bind salmer i DK
- Chr. Winther – ”videnskabelig udgave af samlede fiktive forfatterskab ønskelig”
- H.C. Andersen – udvalget anbefaler udgivelse af samlede lyrik, samlede dramatik, samt ”opsamlingsbind” m. artikler m.m.
- M.A. Goldschmidt – ”standardudgave af romanerne bør prioriteres højt”
- G. Brandes – ”udgave af hele forfatterskabet ønskelig, artikler og siden *Hovedstrømninger* mest nærliggende”
- H. Drachmann – behov for komplet udgave af lyrikken, udgave af *Forskrevet* – [er udg.], samt den fiktive kortprosa
- H. Bang – ”behov for udgivelse af romaner, noveller, fortællinger + ikke-digterisk prosa + korrespondance”
- H. Pontoppidan – en længe savnet standardudgave af de 3 store romaner under udgivelse, standardudgave af *Mands Himmerig* ”bør prioriteres højt” – Behovet for samlet udgave af mindre prosaarbejder er ”lige så tungt” [delvis u.u.] – En samlet udgave af journalistikken ”bør prioriteres højt”
- S. Claussen – lyrikken udgivet, samlet udgave ikke realistisk, ”der må være behov for tekstkritisk udgave af essays” [u.u.]
- J. Jørgensen – samlet udgave utænkelig, ”man kunne overveje lyrik indtil 1920 og udvalg af essays og journalistik”, ”det kunne også overvejes at genudgive *Mit Livs Le-gende*”
- J. Aakjær – ”ikke umiddelbart behov for større kritisk udgave”, brevudgave væsentligere, evt. *Vredens Børn* i DK [u.u.]
- M.A. Nexø – ”nødvendigt at sørge for pålidelige udgaver af *Ditte, Pelle, Erindringer, Fortællinger* m.m.” [u.u.]
- J.V. Jensen – ”i første række behov for kritiske udgaver af lyrikken, *Himmerlandshistorier, Myter og Kongens Fald* (i studieudgave) – I anden række *Den lange Rejse*, novellerne og evt. de øvrige romaner”.

Om standardtexten och den sjungandes ensak

Bellmansvisan som diktverk och repertoar

av *Gunnar Hillbom*

Carl Michael Bellman skrev sommaren 1790 ett brev till ”Witterhetens wänner”, närmast representerade av musikern och musikförläggaren Olof Åhlström samt skalden och kritikern Johan Henric Kellgren. Det var när hans tjugoåriga dröm om en utgivning av *Fredmans epistlar* höll på att bli verklighet, och huvudsyftet med brevet var att förhandla sig till en ersättning för rätten att utge *Fredmans epistlar* och andra sånger. Han beskriver där bl.a. sin vispoetiska möda:

Den muçikaliska Poesien är af den beskaffenhet, at hon sysselsätter mer än någon förmodar, i synnerhet hwad de så kallade Fredm:Epistlar angå. Arbetet i deras författande är och skall blifwa omärkligt, oackadt de oplifwat tusende Anleten och åffta utmattat i sång deras Egen Författare.¹

Bellmans önskemål, 100 riksdaler i författararvode, infriades någorlunda. 50 Rd fick han kontant och senare fick han friexemplar av *Fredmans sånger* till ett försäljningsvärde av 50 Rd. Att de utgåvor brevet handlar om skulle ge hans författarskap en framskjuten plats i en svensk litterär kanon förväntade han sig emellertid inte, och det gjorde inte heller hans utgivare.

Skalden talar i det citerade avsnittet om två sidor av sin verksamhet, om ”Arbetet i [visornas] författande” – konceptionen, och om sången – performansen. För Bellman själv var detta två sidor av samma arbete, han skrev, som den danske forskaren Torben Krogh uttryckte det, ”viser [...] til eget Brug”.² När hans egen sång hade tystnat kom

arvet efter honom att omhändertas av två slags aktörer: De verbala texterna förvaltades som i bokstavlig mening litterärt gods (den tautologiska vitsen är oönskad men oundviklig) och sången blev en reper-toar för sällskapssångens och estradernas artister. Det är en naturlig delning. Ingen begär av en textkritiker eller av en litteraturvetare att han skall vara sångare. Ingen begär av en sångare att han skall vara filolog.

Den dubbla förvaltningen har varit livsbefrämjande för verket. Den filologiskt litteraturvetenskapliga och den artistiskt performantiska har på var sitt sätt bidragit till att ge Bellman den ställning han har. Å ena sidan som den svenska 1700-talspoet som ges störst utrymme i litteraturhistoriska framställningar, i undervisningen, i antologier och i litteraturvetenskapliga specialarbeten. Å andra sidan bl.a. som den "låtskrivare" som efter fonografens tillkomst med sina sångtexter fyller flera spår än någon annan på svenska vaxrullar, skivor och kassetter. Varken den lärda mödan eller sången har mattats med åren – tvärtom. De frågor vi nu har att ställa oss är: I vilken utsträckning har visornas musikaliska gestalt – manifesterad i denna sång – påverkat textkritik och -analys? Och vilket inflytande har den filologiska och texteditoriella verksamheten haft över Bellmanssången?

Diktverket

Liksom Bellmanssången har Bellmanskritiken och -filologin sin utgångspunkt i visorna. Det är dessa, framför allt *Fredmans epistlar*, som redan runt 1810 väckte Ernst Moritz Arndts och de unga uppsalianska romantikernas beundran, och det är de som 1995 fick Lars Gustafsson att i en presentation inför tysk publik beskriva Bellman som "der zweifellos größte schwedische Dichter".³ Gustafssons hedersomnämmande överträffas bara av det som Esaias Tegnér i sången "Vid svenska akademiens femtiåra minneshögtid 1836" fällde, när han kallade Bellmansbysten på Djurgården för "den störste sångarns bild, som Norden bar". Sång och sångare betyder i Tegnér's normala poetiska språkbruk dikt och diktare. Redan 1836 intog Bellman en hedersplats i vad vi senare kallat en svensk litterär kanon.

Den litterära kanonbildningen, ett tema för denna konferens, grundas rimligen på kvalitativa värderingar, i första hand knutna till

enskilda verk såsom *Fredmans epistlar*, men den beskrivs ofta i termer av hela författarskap.⁴ 1861 publicerade Johan Gabriel Carlén *C.M. Bellmans samlade skrifter* omfattande 710 texter. Redan efter 16 år kunde Christoffer Eichhorn komplettera denna utgåva med en *Ny samling* omfattande ytterligare 450 texter. I förordet motiverar han sitt stora tillägg med att när det gäller skalder som ”en Shakespeare, en Goethe, en Bellman”, så ”är angelägenheten att samla *allt* hvad de skrivit en helt annan och vida större än t.ex. när frågan rör Per eller Pål”.⁵

När editörer undan för undan postumt ger ut allt som källforskaren drar fram i ljuset, kan tillgängliga författarskap fortsätta att växa långt efter skaldernas död. Bellmans författarskap är i detta avseende ett extremfall. Hur hans tillgängliga textkorpus – den andel av svensk litterär kanon som hans författarskap utgör – har expanderat under tidernas lopp, berörde jag i en föreläsning vid ett symposium i Växjö våren 1998. Jag kallade den ”Om Bellmans samlade skrifter”, och den föreligger i tryck.⁶ Här skall jag bara ge er en föreställning om expansionstakten under årens lopp:⁷

Texter som i boktryck utgavs under Bellmans livstid	189
P.A. Söndéns <i>Valda Skrifter</i> , 1835–36	635
J.G. Carléns <i>Samlade Skrifter</i> , 1861 jämte Chr. Eichhorns <i>CM Bellmans Skrifter. Ny samling</i> , 1877 (kompletterande utg.)	1160
Bellmanssällskapets <i>Standardupplaga av C.M. Bellmans Skrifter</i> , 1921–2001	1850

Den filologiska-editoriella verksamheten kan till en viss och väsentlig del beskrivas som en utveckling. Nya generationer har byggt vidare på äldre forskning, och det som har fört utvecklingen framåt har varit dels en metodutveckling som skett utan dramatiska och paradigmatiska språng, dels – och framförallt – en med tiden allt rikare tillgång till goda källor. Ett resultat har blivit den avgränsning av författarskapet och den textrecension som *Standardupplagan* representerar. Men historien har inte nått sin slutpunkt med *Standardupplagan*, tvärtom – den pockar på förnyad textutgivning. Den är, som jag i annat sammanhang har påpekat, till följd av den långa utgivningstiden alltför heterogen.⁸ Vi kan dessutom vara förvissade om att nya Bellmanstexter kommer att dyka upp. De senaste decenniernas källforskning har avslöjat åtminstone tre betydande lakuner i beståndet av sådana hand-

skrivna samlingar som tillkommit i Bellmans omedelbara närhet, sådana som mer eller mindre systematiskt dokumenterat hans verksamhet som visskald, och det är inte osannolikt att åtminstone en eller ett par av dessa kommer att återfinnas.⁹

Den bellmanska textkritiken har uppehållit sig vid den bokstavligt litterära aspekten på Bellmans vistexter, liksom den litteraturvetenskapliga analysen och kritiken i allt väsentligt har behandlat vad Bellman i det inledande brevcitatet kallade "arbetet i deras författande" och det *skriftliga* resultatet av detta arbete. Att det rör sig om vad Bellman kallade en *musikalisk* poesi har man naturligtvis varit medveten om, men det har i ringa mån avspeglats i arbetet. Den lärda bearbetningen av Bellmans vistexter har i stor utsträckning inneburet en "litteralisering" av dem.¹⁰ En misstanke ligger nära till hands: Kan det vara så att den litterära kanonisering bidragit till litteraliseringen? Skriven dikt avsedd för läsning har traditionellt tillskrivits ett högre estetiskt värde än muntlig avsedd för sång. Nationalskalden vill man kanske inte gärna se som en upptågsmakare, något som Bellman kallades i den mest översvallande positiva kritik han fick under sin livstid.¹¹

Litteraturvetaren har genom sitt val av inriktning – t.ex. genrestudier, litterär komparation o.s.v. – relativt lätt att, om hon eller han så önskar, bortse från musikens och performansens inflytande över den poetiska strukturen. För textkritikern borde det vara svårare, men ändå är det just inom denna bransch litteraliseringen gått längst. *Fredmans epistlar* har vid två tillfällen underkastats utförliga jämförande textkritiker – av Bernhard Risberg 1938 och av Magdalena Hellquist 1977, två utmärkta arbeten som vackert avspeglar den utveckling på området som bl.a. en tillgång till bättre källor, men också förfiningen av en metodologisk praxis medfört.¹² Båda är emellertid flagranta exempel på den lärda litteraliseringen av de vistexter de behandlar.

I *Handskriftsstudier till Fredmans epistlar* från 1977 redovisar visserligen Magdalena Hellquist handskrifternas melodiangivelser, men: "Däremot redovisas inte handskrifternas övriga musik- eller instrumentanvisningar (fin[e], da capo, bas o.s.v.) eller tecken för sådana anvisningar. För handskriftsbeskrivningen har dessa musikaliska uppgifter ringa värde". I själva verket är det förstås tvärtom: en upplysning om att strofen har dacapoform är en upplysning om dess omfattning

och struktur. För uppfattningen av strofens och den enskilda versens omfattning och innehåll är den grafiska markeringen av en inskjuten instrumental härmning, t. ex ”Corno – – –” knappast oväsentlig. Dessutom är det just förekomsten eller avsaknaden av sådana markörer – sådant som inte ingår i den artikulerade sångtexten – som lika tydligt som gemensamma fel avslöjar släktskap mellan handskrifter.

Båda de nämnda textkritiska genomgångarna av *Fredmans epistlar* pekar på en rad metriska avvikelser från en antagen litterärt rytmisk grundform, avvikelser som betecknas som ”fel”, såväl när de uppträder i handskrifter som när de kvarstår i ou. Jag väljer en kommentar till första strofen av Fredmans epistel n:o 13, ”Nå ä nu alla församlade här”. Vad filologen av hävd i första hand och huvudsakligen nagelfar är den litterära återgivningen i epistlarnas textbilaga.

Nå ä nu alla församlade här,
Eric Bergström och brodern *Pehr*,
Benjamin Schwalbe? Oui mon frere,
 Vi ä alla här.
 Piskorna smälla och kuskarna slåss,
 Nu komma vagnar och chaisar och tråss,
 Herrskaper stimma vid lycktor och blåss
 Och kuskarna slåss.
 [...] ¹³

Såväl Risberg som Hellquist tog fasta på att verserna 1–4 tycks vara metriskt kongruenta med verserna 5–8, att de senare tycks vara en metrisk repris av de förra.¹⁴ Att verserna 2 och 3 är 8-staviga medan verserna 6 och 7 är 10-staviga beror på att trokéer i de förra ersatts av daktyler i de senare. Men verserna 4 och 8, som båda är 5-staviga, borde ha samma rytm. Kritikerna är överens om att mönstret ges av vers 8, en jamb följd av en anapest. Vers 4 borde därför rätteligen läsas ”Vi ä́ alla här”, och inte som den enligt musikbilagan skall sjungas, ”Vi ä al’la här”, d.v.s. som en anapest följd av en jamb. När motsvarande vers i andra strofer uppträder 4-stavig föreslår man emendationer genom inskott av betydelsesvaga ord: ”... [någon mö /] Som önskar dö” kunde läsas ”... [någon mö /] Som väl önskar dö” med betoning på ’väl’.

En läsning av texten med stöd av en kritik baserad på litterär verslära ifrågasätter här riktigheten av den återgivning i sång vi är vana att höra och utföra:

N. 13.

Åhlströms sättning av de två inledande perioderna av FE 13.

En läsart ges av filologen företrädare framför en sångart. Hellquist kommenterar "felaktigheterna" i epistel 13: "Förmodligen beror en hel del olikheter [...] på att Bellman har haft svårigheter med metern. Bidragande orsak måste ha varit melodin, som för honom tycks ha spelat en större roll än den på papperet fästade metern".¹⁵

Vi vet att Bellman som parodiker, d.v.s. som en visskald som vid konceptionen utgår från en befintlig melodi, *aldrig* tillämpar en på papper fästad meter, något som kan beskrivas i termer av litterär metrik, stavelseräknande eller accentuerande. Melodin har inte spelat ”en större roll” för Bellman, den har som metrisk modell spelat den enda rollen. Och läser vi melodin till epistel 13 sådan som Åhlström har noterat den finner vi att det är takterna 6–8, de i vilka vers fyra ingår, som svarar mot 6/8-taktens grundstruktur. Takterna 14–16, med texten till vers åtta, varierar denna grundstruktur, men variationen innebär förstås inte något ”fel”. Den musikaliska metriken är långt mer flexibel än den litterära, och att t.ex. ersätta två åttondelar med en fjärdedel hör till normal anpassning av melodi till text.

Med detta exempel vill jag understryka hur viktigt det är för en textkritiker – liksom f.ö. för vilken kritiker det vara månde – att beakta vad det är för slags text som behandlas. Visst är Bellmans vistexter som han själv säger ”författade”, men de är författade (och ibland extemporerade) till en melodi. De blir inte sångtexter först när man sjunger dem, de är koncipierade som sångtexter. Melodin ingår som en struktur i vistexten – är en del av texten. Den är sångtextens fixerade intonation och den ger texten dess meter – en samtidigt accentuerande och kvantifierande och inom taktens givna ram flexibel meter.

Textkritiken har utvecklats inom filologins ram, och det är därför naturligt att den definierar texten i termer av läsarter. För att framgångsrikt kunna tillämpas på sångtexter bör dess utövare i stället behandla textens enskildheter som sångarter.¹⁶

Vissången

Även den Bellmanskritiker som i både teori och praktik accepterar att den text hon eller han ägnar sig åt är en sångtext, en text där melodin ingår som en given struktur, skall bidra till att etablera en standardtext, hon eller han har ett vetenskapligt ansvar visavi texten. Bellmannsångarens uppdrag är ett helt annat. Han eller hon skall göra Bellmansvisan levande för sin egen publik genom att gestalta sin personliga, oftast mer eller mindre tids- och miljöbestämda tolkning. Han eller hon har ett konstnärligt ansvar visavi texten.

Jag har haft förmånen att, vid sidan av min verksamhet som textkritiker och etablerare av standardtexter, få medverka som produk-

tionsassistent vid inspelningar av Bellmansvisor.¹⁷ Mitt huvudintryck är att Bellmanssångare, även de som tar sig stora musikaliska friheter, är mycket aktsamma om den verbala texten.

Men liksom filologen kan frestas att bortse från att den ”musikaliska poesien” är musikalisk, kan den sjungande musikern i värsta fall strunta i att den är poesi – inte behandla den som melodiskt intonerad och rytmiserad text utan som musik för vox humana. En större spridning än någon annan Bellmanspublikation – typografisk och fonografisk – fick den inspelning av Fredmans epistel n:o 81, ”Märk hur vår skugga, märk Movitz mon frère” som rockbandet Imperiet gjorde 1985.¹⁸ Den låg under flera veckor överst på Svensktoppen, den blev en av svensk skivindustris största försäljningssuccéer genom tiderna och den fick en överväldigande positiv presskritik.

Den musikaliska tolkning som Imperiets sångare, Joakim Thåström, ger är liksom det elektroniska ackompanjemanget suggestivt luguber. Hans verbala tolkning innehåller en rad avvikelser från den text som från originalupplagan vidarebefordrats till senare editioner. Hans egna varianter är här understrukna i ou-texten och redovisade i kolumnen till höger:

Fredmans epistel n:o 81

Ou

Thåström

Märk hur' vår skugga, märk *Movitz* Mon Frere!

Innom et mörker sig slutar,

Hur Guld och Purpur i Skåfveln, den där,

Byts til grus och klutar.

Vinkar Charon från sin brusande älf,

Och tre gånger sen Dödgräfvaren sjelf,

Mer du din drufva ej kryster.

ryster

Därföre *Movitz* kom hjälp mig och hvälf

Grafsten öfver vår Syster.

-vård

Ach längtansvärda och bortskymda skjul,

Under de susande grenar, /...]

[strofen
saknas]

Där Tid och Döden en skönhet och ful

Til et stoft förenar!

Til dig aldrig Afund sökt någon stig,

Lyckan, eljest uti flykten så vig,

Aldrig kring Grifternas ilar.

Ovän där väpnad, hvad synes väl dig?

Bryter fromt sina pilar.

Lillklockan klämtar til Storklockans dën,	
Löfvad står Cantorn i porten;	
Och <u>vid</u> de skrålande Gåssarnas bön,	till
<u>Helgar</u> denna orten.	helga
Vägen opp til Tempelts griftprydda stad	
<u>Trampas</u> mellan Rosors gulnade blad,	kantas
Multnade Plankor och Bårar;	
Til dess den långa och svartklädda rad,	
<u>Djupt</u> sig bugar <u>med</u> tårar.	mjukt [...] i
Så gick til hvila, från Slagsmål och Bal,	
Grälmakar <i>Löfberg</i> , din maka;	
Där, dit åt gräset långhalsig och smal,	-ad
<u>Du</u> än glör tillbaka.	hon
Hon från Danto bommen skildes i dag,	
Och med Hanne alla lustiga lag;	
Hvem skall nu Flaskan befälla.	
Torstig var hon och uttorstig är jag;	
Vi ä torstiga alla. ¹³	

Ett par av varianterna hör till sådant som jag, om jag hade varit inspelningsansvarig, skulle ha accepterat som "den sjungandes ensak" – något som en textkritiker skall reagera för men knappast en produktionsassistent: 'gravvård' i stället för *gravsten*, 'i tårar' i stället för *med tårar*. Pedantiska påpekanden om sådant som rör accidentalier gör i inspelningsstudion större skada än nytta. Utelämnandet av den andra strofen är svårare – den hör i mitt tycke till det skönaste i epistellyriken och den hade ju gott och väl fått plats även på det lilla EP-formatet.

Att i vers 7 låta Movitz "rysta" (skaka) druvor i stället för att krysta dem (krama, pressa) är att låta all vettig mening gå förlorad ur denna versrad, men det värsta kommer i sista strofen. Bellman skildrar hur den sörjande änklingen, långhalsig och smal, kastar en sista blick tillbaka mot den döda makans grav. Thåström låter den döda kvinnan på ett Stephen Kingmässigt manér sticka upp sin långa och smala hals ur graven för att glo tillbaka på det förlorade jordelivet. Somliga kanske kan tycka att det i sin kuslighet är effektfullt – men det är väldigt fel, och Bellman skulle nog, om inte ha stuckit upp huvudet ur så åtminstone ha vänt sig i sin grav om han hört detta.

Det förefaller som om "soundet" för en grupp som Imperiet, liksom för dess begeistrade publik, är viktigare än poesin. Som om den musikaliska prestationen vore väsentligare än återgivningen av en lyrisk

text. Den uppgift rockmusikens låtskrivare tilldelats är också – generellt sett – underordnad det musikaliska uttrycket; han har att tillsammans med de andra instrumenten bidra med sin stämma, med vox humana som en del av ett instrumentalt ensemblespel.¹⁹ För Imperiet har Bellman nog varit en rocklåtskrivare snarare än en nationalskald.

Imperiets version av ”Märk hur vår skugga” har haft ett vida större publikt genomslag än något boktryck kan få. Det är med hänsyn till dess korrupta text ett beklagligt förhållande vars konsekvens knappast blir mindre av att det väsentligen är sångaren Thåströms text som tryckts på skivkonvolutet.

Thåström har uppenbarligen inte hämtat sin text från någon känd Bellmansedition, och därvid skiljer han sig dessbättre från de allra flesta sångare som införlivat Bellmansvisan med sin repertoar. I själva verket har han påverkats av en tidigare inspelning, den som Cornelis Vreeswijk gjorde som en liveinspelning på Hamburger Börs och som återfinns på skivan *Poem, ballader och lite blues*.²⁰ Ja, han har inte ens behövt gå via skivinspelningen – det då rätt okända Imperiet var s.k. förband (jfr föråkarna vid slalomtävlingar) vid Vreeswijks konserter på Hamburger Börs vid tiden för Vreeswijks inspelning. Det handlar m.a.o. om en form av gehörstradering, en traditionsform som givetvis var betydligt vanligare innan visorna kom i tryck, men som fortfarande kan spåras i Bellmanssången. Ett exempel, intressantare och mindre nedslående än Imperiets, erbjuder den kanske mest inflytelserika av 1900-talets Bellmanssångare, Sven Scholander.

Scholander drabbades måhända av hybris på grund av sina nationella och internationella framgångar – han var bl.a. en uppskattad sångare vid Kaiser Wilhelms hov, och hans sång torde ha inspirerat till såväl tyska som danska översättningar.²¹ Hur som helst upplevde han sig själv som den rätte förvaltaren av arvet efter Bellman och han hävdade sin auktoritet med hjälp av vad vi kan kalla en muntligt traderad stemma där sättet att sjunga överförts från generation till generation med gehörsminnets hjälp. Intervjuad av Olof Byström berättade han:

När jag växte upp hörde jag min far Fredrik Wilhelm Scholander sjunga, han hade hört Axel Raab sjunga hos morfars. Axel Raab hade hört Lars Hjortsberg och denne hade hört Bellman. Alltså sjunger jag som Bellman. Man kan nästan tala om en apostolisk succession.²²

Om detta kan man ju tänka vad man vill, och jag tog mycket lätt på historien – tills jag fick anledning att behandla Fredmans sång n:o 27 jämförande textkritiskt. 1920 gjorde Scholander en inspelning av denna visa, två år innan den trycktes i del 2 av *Standardupplagan*.²³ De ord som i Scholanders sång avviker från originalupplagans text har jag här strukit under:

FREDMANS SÅNG N:o 27.

VID CAPIT. AUGUST VON
SCHMIDTS GRAF-CHOR.

Ur vägen :||:
För gamla *Schmidts* bår! :||:
Här ligger Hjelten bland de stumma!
Sorgpukor tumma, mumla och brumma.
Kling klang :||:
Hej klinga och gutår!

* * *

Fall neder :||:
Du nykterhetens vän. :||:
Är ej processen snygg och täcker?
Se på Pukslagarn, sjelfve *Stendecker*.
Kling klang :||:
Han står på läktaren.

* * *

Du suckar? :||:
Ja döden har sitt qual.:||:
Planberg han för med floret glafven.
Ach aldrakäraste täck är Prestafven! [Kors]
Kling klang :||:
Du täcka *Kämpendal*.

* * *

I Choret :||:
Där stadnar vår Prestaf. :||: [Nu stannat]
Nu stämmas up musik redskapen,
Och på sin hautbois spelar nu *Knapen*.
Kling klang :||: [imitation]
Kom drick vid *Schmidts* graf.

* * *

Här hvilat :||:
 Vår redelige *Schmidt!* :||:
 Glasögon opp Herr *Gutenschwager*.
 På Basfiolen hör hur han gnager.
 Kling klang :||: [imitation]
 Sitt stilla granne, sitt.

* * *

[Överhoppad strof:
 Bland hjeltar :||:
 Har Bacchus mist sin man. :||:
 Chorus i choret suckar och gråter,
 Nystedt han spelar, mungigan låter.
 Kling klang :||:
 Drick granne hvad du kan.]

* * *

Åt läktarn :||:
 Min granne titta opp; :||:
 Där ser du Bacchus sitter tyster,
 Uti vår andakt en Broder, en Syster.
 Kling klang :||:
 Drick i vårt sorgelopp.

* * *

Min granne :||:
 Vil du i choret? Topp! !!:
 Där får du flaskan ned ifrån lafven.
Kilberg har nycklarna sjelf til grafven. [Planberg]
 Kling klang :||:
 Er tjenare – lät opp.²⁴

Ett par av Scholanders varianter är ordval som kan räknas till vad jag i min rubrik kallar "den sjungandes ensak". Att han väljer "Kors allrakäraste, tack är Prestaven" i stället för "Ach aldrakäraste..." och "Nu stannat vår Prestav" i stället för "Där stadnar..." skulle jag som textkritiker anmärka på om Scholander varit textutgivare, men som produktionsansvarig i en inspelningsstudio skulle jag inte reagera. Medvetet eller omedvetet byter sångaren ut en interjektion mot en annan och ett rumsadverb mot ett tidsadverb, för att de nya orden bättre svarar mot hans språkbruk och hans textupplevelse. Det må vara hans ensak.

Att Scholander hoppar över en strof, den sjätte, hör också till den frihet sångaren kan ta sig och ofta tar sig. I det här fallet beror det säkert på det begränsade utrymme gamla tidens 78-varvs lackskivor erbjöd.

Men att Scholander i sista strofen låter Planberg i stället för Kilberg förvalta nycklarna till graven är märkligare. Kilberg är förvisso utbytbar, han uppträder bara i en handskrift, Eric Westes samling av Bellmaniana som till originalupplagans olycka varit en av dess dominerande huvudkällor och källa till just denna sång. I de Bellmansnära avskrifter som gjorts när visan var ny är det vinhandlaren Fuhrman som är nyckelförvaltare – i andra och mer sekundära avskrifter uppträder vinskänken Nystedt i denna roll. Planberg har jag här mött bara i Scholanders sång. Han var Bacchi Ordens högste ämbetsman, och eftersom visan hör till den tidiga ordensdiktningen är personvalet naturligt. Han passar bättre in i sammanhanget än både Kilberg och Nystedt – två relativt underordnade gestalter i ordenshierarkin.

De märkligaste av Scholanders varianter är de låten han i stroforna fyra och fem låter ersätta refrängen ”Kling klang / Kling klang”. De skall härma en oboe respektive en basfiol. Hur vällyckade härmningarna är kan vi bortse från, det intressanta är att Scholander här i stället för den i ou givna texten tillämpar ett lika originellt som välbekant bellmanskt grepp – det att med vistexter införliva instrumentala härmningar, sådana som på andra håll i originalupplagorna typografiskt återges med en instrumentbeteckning i marginalen åtföljd av ett antal tankstreck, vanligtvis tre.

Den onomatopoetiska refrängen ”Kling klang” fungerar väl hela visan igenom, den refererar både till begravningsklockornas klämtning och till de supande ordensbrödernas klingande med glasen, till båda de kontrasterande stämningselement visan är uppbyggd kring: ceremoniellt allvar och fylleristisk lössläpphet. Men – att ersätta refrängen ”Kling klang” med instrumenthärmningar efter uppmaningen i de tre strofer där solister uppträder, Knapen på oboe, Gutenschwager på basfiol och Nystedt på mungiga – Scholander hoppar ju över den sista av dessa strofer – kunde förstås vara genuint bellmanskt. Låt oss gå till handskrifterna från tiden före originalupplagans tillkomst.

Av de tretton handskrifter jag har jämfört är det utom förlagan Weste bara tre som har den genomgående Kling klang-refrängen. Ett par varierar den med uppmaningar som ”Hurra” och ”Drickom” när de inte utelämnar versraden. Fyra har fyllt takterna i de tre instrumentalt definierade stroforna med varierade onomatopoesier. Oboen säger ”Trong” eller ”Pruttata”, basfiolen säger ”Rond” ”Rang” eller ”wi wi” och mungigan säger ”Jäng” eller ”Ring Ring”. Men tre har fyllt utrym-

met med de symboler de normalt använder för Bellmans instrumentala imitationer: en klunga snedstreck respektive några tankstreck med eller utan utsatt instrumentbeteckning. Det är de mest Bellmansnära handskrifterna varav två härstammar från konceptionsåret 1767, nämligen Samuel Christian Wallens tionde visvolym och Anders Lissanders första. En textjämförelse visar alltså att Scholanders sång från 1920 tycks vara närmare besläktad med de avskrifter som tvivelsutan har byggts på Bellmans eget ursprungliga framförande än med originalupplagans fram till *Standardupplagan* skriftligt traderade version. Från litteraturen kan sångaren inte ha hämtat detta grepp. Ingen av de äldre kommenterade utgåvorna har någon notis om förekomsten av instrumentimitationer i handskrifterna.

Den onomatopoetiska Kling klang-refrängens genomgående uppträdande i ou, som var visans första tryck, ligger i linje med en tydlig tendens i Bellmans visdiktning: Bruket av instrumentala imitationer kulminerar där under åren närmast 1770. Det avtar mycket markant ungefär samtidigt som Bellman börjar intressera sig för publicering av sina visor och det är naturligt. Att på ett tydligt individualiserande sätt i sången härma ett stort antal musikinstrument kräver en speciell begåvning och träning. Det var ett beundrat inslag i Bellmans egen performans, men svårt för hans efterföljare att gestalta – vi har ju också sett hur flera av dem ersatt dem med otympliga onomatopoesier. I den publicerade versionen av Fredmans sång n:o 27 var det klokt att låta "Kling klang" stå som genomgående refräng, men det hindrade förstås inte Bellman från att själv fortsätta att härma oboen, basfiolen och mungigan när han sjöng visan – för t. ex. Lars Hjörtsberg för vidare befordran till Sven Scholander.

Jag disputerade på avhandlingen *CM Völschows manuskript*, en renodlat källkritisk avhandling. Under disputationsakten satt sångaren Fred Åkerström som åhörare på sista bänkraden. Efteråt fick han tillfälle att tala om för mig att han tyckte att min forskning var intressant och säkert på sitt sätt värdefull. Men "du har ändå inte riktigt förstått Bellman. Ingen kan förstå Bellman som inte själv är marxist!"

Det var 1981 och kulturklimatet präglades av en ihållande vänstervind och ett inte sällan programmatiskt uttalat historieförakt. Åkerström var som Bellmanstolkare präglad av *sin* tid, det gäller både hans sätt att förstå Bellmans diktning i stort och hans gestaltning av de en-

skilda epistlarna och sångerna. Men den verbala text han tolkade på sitt eget sätt återgav troget tillförlitliga editioner. Detsamma gäller i stort sett all den Bellmanssång jag har lyssnat till – över den har den filologiska och texteditoriella verksamheten naturligt nog haft ett bestämmande inflytande, även om undantag finns, vilket exemplen Thåström och Scholander på olika sätt har visat.

Däremot är det anmärkningsvärt i hur ringa omfattning den traditionella textkritiken påverkats av och tagit hänsyn till visornas melopoetiska gestalt och deras muntlighet. Kanske skulle Bellmanskritiken må väl av att vi besinnade att Bellman – trots sin välförtjänta kanonisering – faktiskt var en sjungande upptågsmakare.

NOTER

1. Citerat efter *Fredmans epistlar. Text- och melodihistorisk utgåva II*, (textred. Gunnar Hillbom, melodired. James Massengale, Stockholm 1990, s. 114.
2. *Bellman som musikalsk Digter*, København 1945, s. 15.
3. "Von Bellmans Größe" i *Freia und Bacchus*, Köln 1996. Uppsatsen föreligger även på svenska, "Om Bellmans storhet", i författarens *Vänner bland de döda: Essäer om litteratur*, Stockholm 1977, s. 9–25.
4. Så t. ex. i *Dansk litteraturs kanon* 1994, "den lille kanon" – se Jørgen Hunosøe, "De grå – og de hvide – elefanter", s. 102 ovan. Också Staffan Björck talar om "De kanoniska författarskapen", så i *Svenska Språkets Skönheter*, Stockholm 1984, s. 7.
5. *CM Bellmans Skrifter. Ny samling*, Stockholm 1877, del 1, s. vi.
6. *Bellman 1998 – och sedan? Symposium om Bellman och framtidens Bellmansforskning i Växjö 24–25 april 1998*, red. Anders Ringblom, Acta Wexionensia / Humaniora, Växjö 1999.
7. Som en "text" definierar jag då varje avslutad litterär eller melopoetisk enhet. M.a.o., ett tvåradigt epigram är en text, ett helt ordenskapitel en annan. Definitionen medger att de olika kupletter, körer, arior etc. som ingår i ordenskapitlen och i de dramatiska arbetena räknas var för sig. Dels uppträder de ofta lösbrutna ur sitt sammanhang ("Hör klockorna med ängsligt dån", "Vem är som ej vår broder minns" m.fl.), dels utgör de för melodiforskaren avslutade enheter.
8. Se not 6.
9. Femte delen i sviten *Visor författade af Hof-Secreteraren Herr Carl Michael Bellman, och samlade af CM Völchow*. Andra och fjärde delen av Anders Lissanders *Pöesier af Svenska diktare* (ej ursprunglig ryggtitel). Hillbom: *CM Völchows manuskript*, diss. Stockholm 1981, s. 101 f. resp *Kring källorna till Bellmans ungdomsdiktning*, Stockholm 1980, s. 57 f.
10. Viktiga undantag bör nämnas: Torben Kroghs i not 2 nämnda arbete, James Massengales *The Musical Poetic Method of Carl Michael Bellman* 1979, Standardupplagens kommentarer, framförallt fr.o.m. del XIII 1980. Utan nämnvärt beaktande av musiken har performansen som poetiskt strukturerande faktor belysts av Staffan Björck i uppsatsen "Bellman som conférencier" i *Kring Bellman*, red. Lars-Göran Eriksson, Stockholm 1964, och av Lars Lönnroth, framförallt i "Den

- växande scenen", *Sammlaren 1967* och i kapitlet "Märk hur vår skugga" i *Den dubbla scenen*, Stockholm 1978.
11. J.G. Oxenstiernas dagboksanteckningar 4–6 dec. 1769. Se *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria del 2*, Stockholm 1956, s. 262 f.
 12. Bernhard Risberg, *Textkritiska studier till Fredmans epistlar*, Stockholm och København 1938. Magdalena Hellquist, *Handskriftsstudier till Fredmans epistlar*, Stockholm 1977.
 13. Texten återgiven efter min utgåva *Fredmans Epistlar. Text- och melodihistorisk utgåva I*, Stockholm 1990. Här likalydande med texten i ou.
 14. Risberg, s. 68.
 15. Hellquist, s. 58. Se även Risberg, s. 68.
 16. Kritisk praxis vid behandling av sångtexter behandlas översiktligt i mitt arbete *Källorna till Fredmans sånger och "Den Svenske Anacreon"*, Stockholm 1996, s. 38 ff.
 17. Musica Sveciae, *Carl Michael Bellman*, MSCD 420–421, 1992; Proprius' *Alla Fredmans epistlar*, 6 skivor under samlingsbeteckningen PRCD 9137, 1994; Proprius' *Alla Fredmans sånger*, 4 skivor under samlingsbeteckningen PRCD 9150, 1997.
 18. Skivmärke Mistlur, EP MLRS 47.
 19. Jfr Henrik Jansson, "Åj voj, älska mej – om rocktexter" i *Sångens poetik*. Folk och musik, publikationer utgivna av Finlands svenska folkmusikinstitut, Vasa 2001, s. 137 ff.
 20. Metronom DMLP-1. Vreeswijk hoppar också över andra strofen. Thåströms varianter i stroforna 1 och 3 överensstämmer med Vreeswijks. De fatala raderna i sista strofen sjunger Vreeswijk: "Ej mer från gräset långhalsad och smal / Hon än glör tillbaka". Det skall i rättvisans namn sägas att Vreeswijk efter denna inspelning gjort två andra, utomordentligt fina och fullständiga inspelningar.
 21. Felix Niedners resp. Charles Kjerulfs.
 22. Sven Scholanders muntliga redogörelse inför Olof Byström. Här efter Marianne Nyström, "Arkitekten Axel Nyström d ä och hans familj", s. 6 i *Personhistorisk Tidskrift* Årg. 77, 1981.
 23. Pathéfon 90972.
 24. Texten hämtad från *Standardupplaga av C.M. Bellmans skrifter*, Stockholm 1922.

Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien

av *Sture Allén*

Historieprofessorn och biskopen Olof Celsius, den förste innehavaren av stol 3 i Svenska Akademien, anförde i sitt inträdestal några vackra imperativer: ”Läsom de nye, men lemnom icke de gamle; ... och dragom honung ur begge: så skall deraf i tiden födas något förträffligt”. Denna hållning är lika aktuell idag som 1786. Den förutsätter att de gamle finns att läsa.

När man då börjar resonera om en klassikerserie, är det många frågor som inställer sig. Vad är syftet? Vilken är målgruppen? Vad är en klassiker? Vilka texter skall man välja? Vilka editionsprinciper skall man tillämpa? Hur skall böckerna formges? Hur skall serien finansieras? Etc.

Inom Svenska Akademien hade det länge varit på tal att göra en insats för att förbättra tillgången på våra klassiska verk i bokform och därmed främja läsningen av dem. Det fanns alltså en beredskap för idén, när jag våren 1988 tog upp ärendet vid en sammankomst. I diskussionen framhölls det redan då, att böckerna borde vända sig till en ganska bred publik, att de borde förses med korta inledningar skrivna av ledamöter och att texterna borde hålla god vetenskaplig kvalitet.

Överläggningarna fortsatte vid olika tillfällen, och efterhand vände sig Akademien till Torkel Stålmarch, som åtog sig att utreda förutsättningarna för en klassikerutgivning. I sin väl underbyggda rapport konstaterar Stålmarch, att bokförlagen med få undantag visar stor försiktighet när det gäller svenska klassiker och att inledningar, kommentarer och ordförklaringar i allmänhet begränsas till ett minimum.

För den vetenskapliga utgivningen svarar olika litterära samfund nästan helt. Främst nämner Stålmarck Svenska Vitterhetssamfundet, som sedan 1910 utger svenska författare i textkritiska editioner med omfattande litteraturhistorisk och filologisk kommentar, i förekommande fall också musikhistorisk. Denna serie kompletteras sedan 1989 med en ny, där kommentarerna är väsentligt inskränkta och normalt placerade i direkt anslutning till texterna. Varje volym innehåller ett helt författarskap eller ett komplett verk, och böckerna har en mera anslående utformning. Bland de i snävare mening litterära sällskapen framhåller Stålmarck som särskilt aktiva Bellmanssällskapet, Strindbergssällskapet, Tegnérssamfundet och Almqvistsällskapet.

Man kan också hämta uppslag från den tyska serien Bibliothek deutscher Klassiker, den franska Bibliothèque de la Pléiade och den engelska Penguin English Classics. Slutsatsen blir, att det mellan de vetenskapligt genomarbetade editionerna och förlagens mera populärt hållna utgåvor bör finnas plats och publik för en kvalitetsutgivning av pålitliga men normaliserade texter försedda med en orienterande inledning och en generös kommentar.

I december 1992 vände sig Akademien till Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse och anhöll om ett anslag på två miljoner kronor för att i samarbete med ett förlag ge ut svenska klassiker under ett inledande femårigt försöksprojekt. Bland annat pekade vi på att tillgången på klassikerutgåvor hade minskat i en utsträckning som ingav starka farhågor. Som exempel på författare som saknades i bokhandeln nämndes Creutz, Gyllenborg, Franzén, Lidner, Nordenflycht, Oxenstierna, Leopold, Wallin, Levertin, Hallström och en rad andra. Om projektet lyckades, skulle det fortsätta som en permanent verksamhet i Akademiens regi och med långsiktig lagerhållning. Stiftelsen beviljade ansökningen, och arbetet kunde börja.

Akademien tillsatte i maj 1993 en klassikerkommitté med tre ledamöter – Torgny Segerstedt, Ulf Linde och mig – och med Bo Svensén som adjungerad sekreterare. Senare har nuvarande ständige sekreteraren Horace Engdahl inträtt efter Torgny Segerstedt och övertagit ordförandeskapet efter mig. Kommittén diskuterade i början många aspekter på böckernas utformning och urvalet av författare. Bland annat överenskomms att seriens grafiska utformning skulle vara enhetlig och inte anpassad till olika tiders typografiska stilar. Formgivningen anförtroddes åt Anders Ljungman. Efterhand har en huvuduppgift för

oss i kommittén blivit att lämna förslag till Akademien i fråga om nya böcker i serien.

Vid förlagskontakterna lade Akademien stor vikt vid förmågan till aktiv marknadsföring och långsiktig lagerhållning, medan Akademien ensam skulle besluta om innehåll, omfång, tekniskt utförande, upplagestorlek och prissättning. Kontrakt skrevs med Bokförlaget Atlantis.

På förslag av klassikerkommittén beslöt Akademien, att seriens namn skulle vara "Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien". Det stod också tidigt klart, att serien skulle inledas med skrifter av Kellgren, en portalgestalt i Akademiens historia, och att introduktionsvolymerna skulle ges ut torsdagen den 20 april 1995, som var 200-årsdagen av hans död. Kvällen före arrangerade vi en Kellgrenafton inom ramen för "Kvällar på Svenska Akademien" med en presentation av klassiker-serien.

Som allmän riktlinje gäller att stavningen i volymerna moderniseras. Ett *leffua* från gammal tid blir *leva*. Textetableringen företas så, att texterna kan citeras i litteraturvetenskapliga och idéhistoriska sammanhang liksom i sådana språkvetenskapliga som inte är avhängiga av den exakta stavningsformen. Det görs nämligen inga ingrepp i ordformerna. En böjningsform som *las* av det gamla starka verbet *läsa* ändras alltså inte till *läste*. Bruket av versaler och interpunktion behålls; dock lämnas anfangar därhän. Efter texten kommer i löpande följd sakupplysningar och ordförklaringar.

Den korta text som utgör seriens presentation har följande lydelse.

Att våra klassiska författares verk ständigt hålls tillgängliga är en viktig förutsättning för fortlevnaden av vårt litterära och språkliga arv och därmed för vår kulturella identitet. Svenska Akademien har därför beslutat utge och lagerhålla en serie klassiska svenska skrifter i tillförlitliga utgåvor och till överkomligt pris. Varje verk är försett med en kort inledning, författad av en ledamot av Akademien. För textetablering, kommentarer och ordförklaringar svarar särskilt anlitade experter.

Här framhävs sålunda det litterära och språkliga arvet.

En grundfråga blir likväl vad man skall mena med en klassiker. En genomgång av ett modernt material som jag har företagit visar, att betydelsespridningen under senare decennier har ökat markant. Nu kan det mesta betecknas som en klassiker, från en löjromstoast till en skidåkare som inte skrinna utan åker med skidorna i spåret. Men kärnan

finnes frisk dock kvar: 'författare som har skapat verk av bestående värde' ('en klassiker som fru Lenngren') respektive 'verk av bestående värde' ('en klassiker som Röda rummet'). I det perspektivet får Akademiens klassikerserie betydelse också genom att fästa uppmärksamheten på verk som enligt Akademiens mening har just bestående värde och därför förtjänar att traderas.

Vilken roll tidsavståndet spelar eller skall tillmätas är en intressant delfråga. Kulturrådet här i landet har stipulerat, att ett verk måste vara minst tjugo år gammalt för att få klassikerstöd. En sådan regel kan kanske behövas i administrativa sammanhang. Den svåra allmänna frågan är, i vilken mån man kan urskilja (blivande) klassiker i sin egen tid. Vi bortser då från det reklammässiga utropandet av olika alster till klassiker, ibland redan innan de har kommit ut. Svenska Akademien i 1929 års skepnad var i gränslandet, när man i prismotiveringen för Thomas Mann betecknade hans roman *Buddenbrooks* som "ett av den samtida litteraturens klassiska verk". Romanen hade visserligen kommit ut ett par decennier tidigare, men sammanställningen av *samtida* och *klassisk* får ändå betecknas som vågad – även om utgången i detta fall har visat sig lyckosam.

Vid lanseringen av klassikerserien 1995 utgavs sex volymer. De var Johan Henric Kellgrens skrifter i två band med inledning av Torgny Segerstedt och under redaktion av Carina och Lars Burman; Hjalmar Bergmans *En döds memoarer* med inledning av Johannes Edfelt och under redaktion av Kerstin Dahlbäck; Verner von Heidenstams *Hans Alienus* inledd av Ulf Linde och redigerad av Gudmund Fröberg; Fredrika Bremers *Livet i gamla världen: Palestina* med inledning av Knut Ahnlund och under redaktion av Carina och Lars Burman samt Sven Lidmans *Stensborg* inledd och redigerad av Knut Ahnlund.

Härefter har det normalt kommit två, ett par gånger tre, band per år. Det närmast följande året publicerades Hedvig Charlotta Nordenflychts skrifter med inledning av mig och under redaktion av Torkel Stålmarch och Viktor Rydbergs dikter med inledning av Lars Forssell och under redaktion av Örjan Lindberger; 1997 kom dels vad som har kallats en mindre klassiker, Clas Livijns *Spader Dame*, inledd av Kjell Espmark och redigerad av Börje Räftegård, dels lyrik och essäer av Ola Hansson med inledning av Ulf Linde och under redaktion av Ingvar Holm; 1998 följde dels Eyvind Johnsons *Herr Clerk Vår Mästare* med

inledning av Ulf Linde och under redaktion av Örjan Lindberger, vars forskning låg till grund för denna text, som tidigare hade publicerats i reducerad form med titeln *Minnas*, dels Johan Ludvig Runebergs dikter med inledning av Lars Forssell och under redaktion av Lars Huldén; under 1999 utgavs Erik Gustaf Geijers dikter med inledning av Torgny Segerstedt och under redaktion av Carina och Lars Burman samt den sentida författaren Lars Göranssons *Sälla jaktmarker* inledd och redigerad av Per Wästberg.

De båda första volymerna under 2000-talet blev ett urval texter av Thomas Thorild under rubriken *Att följa ögonblicken* med inledning och under redaktion av Horace Engdahl och ännu ett sentida författarskap, nämligen Gösta Oswalds skrifter i två band med inledning av Birgitta Trotzig och under redaktion av Birgitta Holm; år 2001 har vi gett ut dels ett urval ur 1695, 1819 och 1937 års psalmböcker under rubriken *Den gamla psalmboken* med inledning av Gunnel Vallquist och under redaktion av Håkan Möller, ett projekt som delvis hänger samman med Akademiens kritik av textbehandlingen i den senaste psalmboksupplagan, dels Per Hallströms *En skälroman* och *Döda fallet* med inledning av Per Wästberg och under redaktion av Per Rydén.

Hittills har det sedan starten 1995 alltså kommit ut nitton volymer. Av dem innehåller nio enbart eller till stor eller övervägande del poesi, tio uteslutande prosa. Fördelningen är inte resultatet av en avsiktlig balansering utan har mer eller mindre givit sig själv. Vad tidsaspekten beträffar har de verk jag har betecknat som sentida gott och väl ett halvsekel på nacken. Flera av seriens böcker har presenterats i program vid ett antal "Kvällar på Svenska Akademien". Genomgående ordnas också seminarier över årets volymer vid bok- och biblioteksmässan i Göteborg.

Redan på ett tidigt stadium beslöt Akademien att skänka ett exemplar av varje band till några grupper av inrättningar som spelar en viktig roll i utbildningen. Det gäller de väl över tvåhundra gymnasiernas bibliotek, ett hundratal utländska institutioner där man undervisar i svenska och ett trettiofem bibliotek i Baltikum. Bibliotekstjänst har åtagit sig att distribuera böckerna till gymnasiebiblioteken, och Svenska Institutet medverkar på samma sätt när det gäller de utländska mottagarna.

Vid Klassikerkommitténs möte i november 2000 föreslog jag, att

volymerna i klassikerserien skulle läggas ut på Internet för att öka tillgängligheten och för att möjliggöra sökningar och bearbetningar i forskningssammanhang. Så sker nu. De första banden är klara och kan snart nås via Akademiens hemsida.

Naturligtvis är det så, att Akademiens utgivning oavsett den ursprungliga intentionen inverkar på både dynamiken och kontinuiteten hos vår litterära kanon. Varje avgörande i fråga om ett nytt nummer i serien föregås av ingående diskussioner, och de förs inom en akademi som successivt förnyar sig.

Om man tänker efter vilka som spelar en roll för framväxten av en kanon, blir listan i själva verket rätt lång. Grundläggande är naturligtvis författarna, som skapar verken. Förläggarna och deras lektörer utför en första sällning. Förmedlare som lärare, bibliotekarier och encyklopedister gör sina urval. Bedömare som forskare, editörer, kritiker och prisutdelare lämnar alla sina bidrag. Och läsarna har ett viktigt ord med i laget.

En av dem som särskilt har tryckt på läsarnas roll i processen är Gunnar Hansson, t.ex. i boken *Vem gör litteraturens historia?* (1990). I anslutning till Robert Escarpit understryker han också varje kanons föränderliga karaktär. Ett lands kanon, "nationens minne", är begränsat till omfånget och påverkas följaktligen när nya lejon attackerar.

Till de många kategorierna av läsare hör barnen. I sitt formidabla tacktal vid Nobelbanketten 1978 tog Isaac Bashevis Singer upp frågan varför han började skriva för barn. Han menade att det finns femhundra skäl, men för att spara tid nöjde han sig med tio. Här är de tre sista: "Nummer 8: [barn] älskar intressanta berättelser, inte kommentarer, manualer eller fotnoter. Nummer 9: när en bok är tråkig gäspar de öppet, utan blygsel eller rädsla för auktoriteter. Nummer 10: de väntar sig inte att deras älskade författare skall rädda mänskligheten. Unga som de är vet de, att det inte står i hans makt. Endast vuxna har sådan barnsliga illusioner."

Också andra inslag i Akademiens arbete än klassikerutgivningen kan antas inverka på vår kanon. Dit hör utdelningen av de många priserna, ett femtiotal varav de flesta är litterära. Exempelvis går Bellmanpriset enligt den Zornska föreskriften till "en verkligt framstående svensk skald". Dit hör också många av de årliga minnesteckningarna. Sådana

har ägnats Fredrika Bremer, Gustav Philip Creutz, Gunno Dahlstierna, Anna Maria Lenngren, Carl Gustaf af Leopold, Bengt Lidner, Erik Johan Stagnelius, Georg Stiernhielm, Zacharias Topelius, Samuel Ödmann osv. i en lång rad. Själva invalen i Akademien kan likaså nämnas i detta sammanhang.

Om vi vidgar perspektivet till det internationella planet, kan vi fundera över vad en företeelse som Nobelpriset i litteratur betyder. Kjell Espmark och jag har just avslutat en introduktionsbok om priset, där jag behandlar sådant som testamentet, proceduren i prisarbetet och prismotiveringarna, Kjell Espmark värderingarnas historia. På ett ställe skriver jag: "Även om det allmänt sett inte finns något pris som betraktas som mer eftersträvansvärt än Nobelpriset, skall det inte uppfattas som ett världsmästerskap utan som en belöning för ett exceptionellt framstående författarskap. Också andra än pristagarna har gjort oförglömliga insatser." I samma anda noterar Kjell Espmark, att kritiken har "tenderat att förbise den besvärande rikedomerna på goda namn varje särskilt år. – – – När tidskriften *Books Abroad* 1951 riktade en enkät till 350 internationella specialister kom man mycket riktigt till slutsatsen att de första femtio åren rymde 150 'nödvändiga' kandidater. Svenska Akademien kan med andra ord inte förväntas lagerkröna alla värdiga författare. De som förutsätter att den skall kunna upprätta något slags litterär kanon måste bli besvikna; till ett sådant företag kan den bara bidra." Tonvikten ligger på *bidra*. Att Akademiens prisbeslut inverkar på utvecklingen av en internationell kanon är ganska uppenbart.

En kanonfaktor av helt annan men inte alldeles negligibel karaktär är tidningarnas fäbless för rekordlistor och liknande i linje med den bryggeriinspirerade *Guinness rekordbok*. Särskilt i samband med millennieskiftet förekom listor över världens hundra bästa författare, Sveriges hundra bästa böcker osv. Såsom "allmänhetens tjänare" kan medierna säkert utöva ett visst inflytande, som kan bokas på posten förmedlare.

När det gäller vårt tema textedering och kanonbildning i stort vill jag gärna betona, att en mycket stor och viktig del av editionsfilologin inte eller endast obetydligt påverkar den litterära kanon. Många texter är av stor vikt i till exempel språkvetenskapliga, historiska och juridiska sammanhang och har därigenom sitt berättigande alldeles oavsett kanon. Textederingens ramar är och måste vara mycket vida.

Till sist kan det vara värt att observera, att vår användning av *kanon* inte har mycket till anor. Ordet är sedan gammalt kyrkligt. I SAOB – häftet tryckt 1935 – urskiljs inget litterärt moment. Under den allmänna betydelsen 'rättesnöre, regel; fastställd norm' finns dock ett språkprov som vetter hitåt, hämtat från Atterbom (1848): "Grammatikerne Aristophanes och Aristarchos föranstaltade sin kanon af de skalder, som vore att anse för classiska." *Illustrerad svensk ordbok* 1958 (reviderad upplaga) och *Svensk ordbok* 1986 ger ingen litteraturorienterad innebörd. Det är först i *Nationalencyklopedins ordbok* 1996 som vi tar upp en sådan. Under *kanon* lexem 1 'gällande samling av heliga skrifter' noteras bland betydelsenyanserna den aktuella utvidgningen med exemplet *litteraturhistoriens kanon*.

Det har framgått att Akademien inte specifikt har riktat in sig på att upprätta en litterär kanon. Flera av dess åtgärder får likväl effekter i den riktningen. Dit hör i sin mån de många priserna, åtskilliga minnes-teckningar och en rad inval. Dit hör inte minst klassikerserien med tillhörande bokgåvor och tillgänglighet på nätet. Så är också Akademiens yppersta och angelägnaste göromål "att arbeta uppå Svenska Språkets renhet, styrka och höghet, så uti Vetenskaper, som serdeles i anseende till Skaldekonsten och Vältaligheten uti alla thes tillhörande delar".

LITTERATUR

- Allén, Sture, "Klassiker och klassiker", *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 26 mars 1996*, Utg. av Svenska språknämnden, Stockholm 1996, s. 1–5
- Allén, Sture, och Espmark, Kjell, *Nobelpriset i litteratur. En introduktion*, Stockholm 2001
- Celsius, Olof, "Inträdes-tal hållna i Svenska Akademien den 27 maj 1786", *Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1786*, Ny upplaga, Stockholm 1868, s. 117–129
- Hansson, Gunnar, *Vem gör litteraturens historia? Forskning och svenskundervisning* 8, Linköping 1990
- Illustrerad svensk ordbok*, Andra, reviderade upplagan, Stockholm 1958
- Nationalencyklopedins ordbok*, Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet, 1–3, Höganäs 1995–1996
- Ordbok över svenska språket*, Utgiven av Svenska Akademien, 1–, Lund 1898–
- Singer, Isaac B., "Discours des lauréats", *Les Prix Nobel* 1978, Stockholm 1979, s. 41 f.
- Svensk ordbok*, Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet, Stockholm 1986
- Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien 1–, Stockholm 1995–

Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien

1995

JOHAN HENRIC KELLGREN,
SKRIFTER I–II

Inledning: Torgny Segerstedt. Redigering:
Carina och Lars Burman.

HJALMAR BERGMAN,
EN DÖDS MEMOARER

Inledning: Johannes Edfelt. Redigering:
Kerstin Dahlbäck.

VERNER VON HEIDENSTAM,
HANS ALIENUS

Inledning: Ulf Linde. Redigering:
Gudmund Fröberg.

FREDRIKA BREMER,
LIVET I GAMLA VÄRLDEN: PALESTINA

Inledning: Knut Ahnlund. Redigering:
Carina och Lars Burman.

SVEN LIDMAN,
STENSBORG

Inledning och redigering: Knut Ahnlund.

1996

HEDVIG CHARLOTTA NORDEN-
FLYCHT,
SKRIFTER

Inledning: Sture Allén. Redigering:
Torkel Stålmarck.

VIKTOR RYDBERG,
DIKTER

Inledning: Lars Forssell. Redigering:
Örjan Lindberger.

1997

CLAS LIVIJN,
SPADER DAME

Inledning: Kjell Espmark. Redigering:
Börje Räftegård.

OLA HANSSON,
LYRIK OCH ESSÄER

Inledning: Ulf Linde. Redigering: Ingvar
Holm.

1998

EYVIND JOHNSON,
HERR CLERK VÅR MÅSTARE

Inledning: Ulf Linde. Redigering: Örjan
Lindberger.

JOHAN LUDVIG RUNEBERG,
DIKTER

Inledning: Lars Forssell. Redigering: Lars
Huldén.

1999

ERIK GUSTAF GEIJER,
DIKTER

Inledning: Torgny Segerstedt. Redigering:
Carina och Lars Burman.

LARS GÖRANSSON,
SÄLLA JAKTMARKER

Inledning och redigering: Per Wästberg.

2000

THOMAS THORILD,
ATT FÖLJA ÖGONBLICKEN

Texter i urval
Inledning och redigering: Horace
Engdahl.

GÖSTA OSWALD,
SKRIFTER I–II

Inledning: Birgitta Trotzig. Redigering:
Birgitta Holm.

2001

DEN GAMLA PSALMBOKEN

Ett urval ur 1695, 1819 och 1937 års
psalmböcker

Inledning: Gunnel Vallquist. Redigering:
Håkan Möller.

PER HALLSTRÖM,
EN SKÄLMROMAN. DÖDA FALLET

Inledning Per Wästberg. Redigering: Per
Rydén.

Nordisk versdatabase

av *Ingrid Falkenberg* og *Stine Brenna Taugbøl*

Ideen om å opprette en fellesnordisk versdatabase ble til ved NNEs konferanse på Schæffergården i 1999. En liten gruppe tok initiativ til å lage et konkret forslag. Espen S. Ore fra Nasjonalbiblioteket, avdeling Oslo (NBO), har opprettet en database med ulike søke kategorier, mens Stine Brenna Taugbøl og Ingrid Falkenberg fra Prosjekt Henrik Ibsens skrifter (HIS) har laget en verskodingsstandard, og forsynt basen med verstekster med metrisk informasjon.

Versbasen er stasjonert på en server ved NBO. Foreløpig inneholder den lenker til et tyvetalls tekster, hovedsakelig av Henrik Ibsen. Et knippe enkeltstående tekster av andre germanskpråklige forfattere (Bellman, Oehlenschläger m.fl.) er lagt til for demonstrasjonsformål. Alle tekstene er forsynt med informasjon om metriske strukturer (versmål, rim, trykkfordeling osv.) som gir grunnlag for å kunne gruppere og sammenlikne tekstene. Tekstomfanget vil naturligvis utvides betraktelig. NBO eier bl.a. et større salmemateriale fra ulike norske kirkesamfunn som etter hvert vil innlemmes i basen. Med våre presentasjoner av versprosjektet på ulike konferanser, som her for nordiske edisjonsfilologer, og tidligere for nordiske metrikere og lingvister i CMS (Centrum för metriskastudier) og internasjonale utgivere av elektroniske tekster i ACH/ALLC (Association for Computing in the Humanities/Association for Literary and Linguistic Computing), ønsker vi også å oppfordre flere til å bidra med tekster til basen.

Vi vil gi en nærmere presentasjon av versprosjektet. Generelt vil vi vise hva som kjennetegner en database i forhold til andre utgavetyper, på mulighetene og utfordringene som knyttes til den. Mer spesifikt vil

vi drøfte hvilke kriterier vi eventuelt bør stille opp for tekster som innlemmes i basen. Her tenker vi både på edisjonsfilologisk standard, versnotasjonssystem og datateknisk tilstand.

Databasen som en spesiell type utgave

Databasen representerer en ny type utgave som skiller seg både fra andre typer elektroniske utgaver og de tradisjonelle trykte bokutgaver. Den kan inneholde mer tekst, som kan struktureres etter eget ønske. Hensikten med versbasen er visning, sammenlikning og analyse av tekst. Den vil ha lenker til ulike utgivelsesprosjekter og elektroniske tekstsamlinger. Tekstene vil ha det til felles at de er skrevet på vers med kodet informasjon om forfatter, tidsepoke, verstype og lignende. Databasen må lages som et samarbeidsprosjekt, både pga. ulikheter med hensyn til utgivelsesprinsipper og versanalyse, og pga. omfanget av tekstene som skal kodes, og omfanget av metrisk informasjon. Basen vil kunne oppdateres med nytt materiale og kan dermed stadig være tilnærmet komplett. Fullstendige trykte versregistrarer har man da heller ikke i dag. Det finnes f.eks. hverken for det norske salmematerialet eller Henrik Ibsens vers.

Basens innhold

I forhold til en trykt versregistrant har en versdatabase flere fordeler. En av de mest åpenbare er at vi ikke begrenses av plasshensyn. Vi kan inkludere så mange tekster vi vil i full lengde og gjerne i flere varianter (fra utkast til siste versjon). En database er heller aldri "ferdig" på samme måte som en trykt registrant. Nye tekster kan hele tiden legges inn.

Dermed kan også databasens profil endre seg, bl.a. når det gjelder tidsspenn, geografisk område tekstene er hentet fra, og hvilke sjangre som er representert. Vi kan selvfølgelig bestemme oss for en profil og la den være bestemmende for hvilke tekster vi vil legge inn i basen. Hvis vi f.eks. velger kanoniske tekster, kan vi redigere tekstomfanget når kanon endrer seg.

For å legge nye tekster inn i basen må vi ha tilgang på elektroniske verstekster. Det finnes relativt mange, men svært få som er bearbeidet

etter edisjonsfilologiske kriterier, og enda færre med metrisk informasjon og koding. En av de største utfordringene blir å få lagt inn så mange tekster i basen at den kan bli et relevant verktøy for en forsker. Å opprette elektroniske tekster og forsyne disse med metrisk informasjon er tidkrevende, så på dette området er vi helt avhengige av at det blir et samarbeidsprosjekt med andre.

Bruksmuligheter

Vi har undersøkt andre gjengivelser av og oversikter over verstekster for å kartlegge bruksmåten. I versregistrantene er det vanligvis oversikter over diktstitler, førsteverslinjer, gangart og vers- og strofeformer, tilrettelagt for forskningsformål. I diktantologier er bruken rettet mot lesning eller oversikt over tekster, og materialet er gjerne ordnet etter forfatter eller årstall for utgivelse, med annotasjon som fotnote eller i kommentardel. Vi har i den elektroniske databasen gjort det mulig å beholde den tradisjonelle bruken og kan ordne materialet etter hvilken som helst av disse nevnte kategoriene. Vi har i tillegg gjort det mulig å kategorisere diktene på utradisjonelle måter som vi tror kan være relevante, f.eks. etter stavelsesfordeling, rimmonster, forfattere, språk, utgivelsesår og metriske mønstre. Man vil også kunne søke mer spesifisert etter regelmessige og uregelmessige versformer og vil kunne søke direkte etter avvik. For å finne tekster som kan synges etter samme melodi, f.eks. salmer, vil det være mulig å søke etter tekster med lik versform. Søkekategoriene kan dessuten utvides eller endres dersom brukernes interessefelter skulle forandre seg. Dermed kan vi tilby en utvidet og mer fleksibel bruk i forhold til registranter, samlinger og antologier.

Visningsalternativer

Vi ser for oss en svært bred brukergruppe, bestående av forskere, studenter, lærere, skoleelever og den interesserte allmennheten. Disse gruppene vil ha ulike behov for informasjon om tekstene. Derfor vil vi tilby valg av detaljnivå på informasjonen i tekstene som hentes fram. Foreløpig ser vi for oss tre alternativer: 1) rene tekster, 2) tekster med informasjon om overordnede metriske strukturer (som versmål, rimmonster osv.) og 3) tekster med detaljert informasjon om metriske

strukturer også på lavere nivåer i teksten (som variasjoner og avvik fra hovedformelen, trykkfordeling på verslinjenivå osv.). Det er imidlertid fullt mulig å videreutvikle dette slik at brukerne selv velger den informasjonen de vil se, f.eks. bare gangart. Slike valg kan være nyttige bl.a. i undervisningsøyemed. For også å nå fram til en internasjonal brukergruppe kan det dessuten være hensiktsmessig å tilby informasjon om tekstene på ulike språk. Utviklingsmulighetene på dette området er altså betydelige.

Hvilke krav bør vi stille til tekstene som inkluderes i basen?

Versbasen vil i utgangspunktet bestå av pekere til en samling heterogene tekster. Disse tekstene må bearbeides, enten av tekstleverandørene eller av oss som arbeider med basen. Det er selvfølgelig mest tidsbesparende for oss om flest mulig tekster er bearbeidet på forhånd. Bearbeidelsen må gjøres på tre områder: det edisjonsfilologiske, det data-tekniske og det spesifikt metriske.

Edisjonsfilologiske kriterier

Versdatabasen skal være et verktøy for å bearbeide og utnytte informasjon om de metriske strukturene i tekstene. Den edisjonsfilologiske standarden på tekstene må antagelig komme i annen rekke. Dersom kriteriene settes for strengt på det edisjonsfilologiske området, vil det begrense tekstmaterialet sterkt.

For at basen skal være anvendelig for forskning, er det imidlertid nødvendig å opplyse om tekstenes edisjonsfilologiske standard. Derfor vil vi kreve at tekstleverandørene gir opplysninger om hvilket tekstgrunnlag de enkelte elektroniske tekstene bygger på, og om rettskrivningen eventuelt er modernisert eller normalisert. Brukerne av basen kan så på egen hånd finne fram til andre tekstutgaver.

Tekstene i basen vil altså ha en varierende edisjonsfilologisk standard, men denne standarden vil det bli gitt opplysninger om i hvert enkelt tilfelle.

Datatekniske kriterier

Tekstene i databasen lagres i xml-format og følger en internasjonal tekstkodingsstandard som er utarbeidet av TEI (Text Encoding Initiative). Fordelen med denne tekstkodingsstandarden er at den er internasjonalt anerkjent og benyttet, og at tekster kodet etter denne standarden kan åpnes på en hvilken som helst datamaskin i verden, uten at det er nødvendig med dyr programvare.

Å kode tekst vil kort fortalt si å definere og markere start- og slutt-punkt for strukturenheter i tekstene. Ei verslinje kodes f.eks. med <l> (forkortelse for 'verse line'), her fra Henrik Ibsens dikt "Terje Vigen":

```
<l>Der bode en underlig gråsprængt en</l>
```

Når strukturenheter markeres på denne måten, kan vi for det første gjenfinne dem ved hjelp av søk. For det andre kan vi differensiere det typografiske oppsettet til de ulike strukturenhetene i visningstekstene våre ved hjelp av stilark.

Vi vil sette opp en mal til bruk for tekstleverandørene for hvordan tekstene som leveres til basen, skal kodes. Sammen med malen vil vi legge en dtd (document type definition) som er et validerings- eller godkjenningsprogram for kodestandarden. Når dette programmet kjøres på tekstene, gir det feilmeldinger på ev. feil koding, slik at denne kan rettes opp. Slik vil vi få en kontroll med tekstenes datatekniske tilstand.

Versnoteringsstandard

TEI gir retningslinjer for koding av ulike typer tekster: for drama, prosa, vers, håndskriftsmateriale, leksika m.m. Retningslinjene for koding av verstekster er imidlertid sparsomme og svært generelle. Dette er forståelig siden det finnes mange forskjellige verssystemer å forholde seg til.

Vers skapes på ulikt vis innenfor forskjellige språk og språkfamilier. Mens verssystemet innenfor germanske språk bygger på trykkforhold (aksentueringssprinsippet), bygger det på kvantitetsforhold innenfor romanske språk. Derfor skapte det problemer da versfoten fra det romanske verssystemet ble forsøkt overført til det germanske. Språkforhold og verssystemer forandrer seg også over tid. Innenfor det nor-

diske området kan vi ifølge Eva Lilja (foredrag holdt ved CMS' konferanse i oktober 2001) skille mellom tre verssystemer: middelaldervers (som består av firslagsrekker), metriske vers fra perioden 1650–1900 og de frie versene fra 1900-tallet av.

Fordi det finnes så mange ulike verssystemer, er det selvfølgelig ikke mulig å sette opp én samlende verslære. Og det er kanskje også for mye å håpe på at metrikerne innenfor ett verssystem kan enes om ett noteringssystem. Like fullt er vi avhengige av å ha ett felles noteringssystem for tekstene i basen, for at det skal være mulig å utføre sammenlikninger.

Ved prosjekt Henrik Ibsens skrifter holder vi på å utvikle en verskodningsstandard som er ment å gjelde for germanske metriske vers i perioden 1650–1900 (jf. Eva Liljas inndeling ovenfor). Personer som er, eller har vært, involvert i dette arbeidet er Stine Brenna Taugbøl og Ingrid Falkenberg (forskningsassistenter), Jørgen Fafner (professor, forfatter av *Dansk vershistorie* (1989–), verskommentator for HIS), Tone Merete Bruvik (IT-ansvarlig), Espen S. Ore (tidligere IT-ansvarlig) og Vigdis Ystad (prosjektleder).

Verskodningsstandarden bygger på Jørgen Fafners *Dansk vershistorie* og er tilpasset TEIs retningslinjer for tekstkodning. Siktemålet med versnoteringen er å gi informasjon om *formelle* metriske strukturer (som sjanger, versmål, strofeform, rimmønster, stavelsestall, trykkfordeling o.l.), ikke om innholdsstrukturer (som temaer, allusjoner, troper o.l.). Grunnen til dette er at vi ønsker å unngå fortolkning. Den er det brukerne som skal stå for, ikke vi. Kodemalen som benyttes for tekstene i versdatabasen bygger på TEIs generelle kodestandard og på den spesifikke verskodningsstandarden som er utviklet ved HIS. Her er første strofe av ”Terje Vigen” kodet etter denne malen:

```
<lb/><lg1 type="stanzaic stanzaGroup Ibsenstrofe" an="var" met="bi+ free
(8 6)2 8 6 8 8 6" rhyme="(a b)2 c d c c d">
<lg2 type="stanza">
<l met="v-vv-vv-v-" rhyme="a">Der bode en underlig gråsprængt en</l>
<lb/><l met="vv-vv-v-" rhyme="b">på den yderste, nøgne ø; -</l>
<lb/><l met="v-vv-v-vv-" rhyme="a">han gjorde visst intet menneske mén</l>
<lb/><l met="vv-vv-" rhyme="b">hverken på land eller sjø;</l>
<lb/><l met="v-v-vv-v-" rhyme="c">døg stundom gnistred hans øjne stygt, -</l>
<lb/><l met="vv-v-" rhyme="d">helst mod uroligt vejr, -</l>
<lb/><l met="v-vv-vv-v- & vv-v-vv-v-" rhyme="c">og da mente folk, at han var
forrykt,</l>
<lb/><l met="v-vv-v-v- & vv-v-v-v-" rhyme="c">og da var der få, som uden
frygt</l>
```



```
<lb/><l1 met="v-v-v-" rhyme="d">kom Terje Vigen nær.</l1>
</lg2>
...
</lg1>
```

Selve utseendet på tekstene og den metriske informasjonen er fortsatt under utvikling. Ønsker vi at den metriske informasjonen skal være synlig, vil teksten ovenfor se omtrent slik ut:

TERJE VIGEN.

Type: **stanzaic stanzaGroup Ibsenstrofe**

Fafnerformel: **bi+ fri (8 6)2 8 6 8 8 6**

Rimmønster: **(a b)2 c d c c d**

Opptakt: **varierende**

Type: stanza

v-vv-vv-v-	a Der bode en underlig gråsprængt en
vv-vv-v-	b på den yderste, nøgne ø; -
v-vv-v-vv-	a han gjorde visst intet menneske mén
-vv-vv-	b hverken på land eller sjø;
v-v-vv-v-	c dog stundom gnistred hans øjne stygt, -
-vv-v-	d helst mod uroligt vejr, -
v-vv-vv-v- & vv-v-vv-v-	c og da mente folk, at han var forrykt,
v-vv-v-v- & vv-v-v-v-	c og da var der få, som uden frygt
v-v-v-	d kom Terje Vigen nær.

Som hovedregel legger vi alltid en *overordnet formel* på toppnivå, som viser det generelle mønsteret i teksten for strofebygning og strofe- eller verstype, gangart, stavelsestilling, rim og opptakt. Dette gjør tekstene mer brukervennlige, og det gjør det enklere å søke blant formlene i databasen. På et underordnet nivå, her på strofenivå, legges informasjon som gjelder den aktuelle mindre metriske delen.

Som det fremgår av den metriske notasjonen kan strofeformen i ”Terje Vigen” bestemmes som Ibsen-strofen (Hallvard Lies benevnelse). Formelen kjennetegner en fri gangart, vekslende mellom to- og tre-stavelses taktledd, og med seks eller åtte stavelser i hver verslinje. Fordi vi ikke kan sette opp et fast mønster for trykkfordelingen i diktet, spesifiserer vi den for hver enkelt verslinje, her markert med trykksvak ”v” og trykksterk ”-”. For oversiktens skyld er rim markert både på øverste

nivå og ved hver verslinje. I denne strofen er det utelukkende rim med trykksterk, mannlig utgang, og dette markeres med minuskler. Her ser vi også at to av verslinjene kan leses med ulik trykkfordeling. Vi markerer både typografisk linjeskift, <lb/>, og metrisk verslinje, <l>.

Demonstrasjonssøk i versbasen

Når en dikter velger en spesiell form til diktet sitt, plasserer han samtidig diktet innenfor en etablert tradisjon, og en skolert leser vil ofte relatere til denne under persepsjonen av diktet. Nå har jo ikke alle lesere like god kjennskap til vershistorien, og mange vil hevde at det heller ikke er nødvendig for å forstå teksten. Like fullt kan vi ofte ønske oss enklere tilgang til diktets "samtalepartnere". Ibsen tydde helst til eksisterende metriske former, men han kunne også finne opp sine egne former. En nyvinning han brukte svært ofte, er niversingen som nevnes ovenfor og som Hallvard Lie kalte "Ibsen-strofen". Den finnes i to varianter. Vi finner en variant av strofeformen i diktene "Folkesorg", "Høifjeldsliv" og "På vidderne", en annen i "Terje Vigen". Vi kan ikke si at Ibsens dikt har påvirket mange senere diktere med denne formen, da påvirkningskraften hans nok var langt større på dramatikerne enn på poetene. Men Hallvard Lie nevner ett eksempel i *Norsk verslære* (1967) som vi har inkludert i basen, Herman Wildenveys "For hjerter av gull og viljer av stål", skrevet i 1946.

For hjerter av gull og viljer av stål

Type: stanzaic stanzaGroup Ibsenstrofe

Fafnerformel: **bi+ (8 6)2 8 6 8 8 6**

Rimmønster: **(a b)2 c d c c d**

Opptakt: **varierende**

Type: stanza

v-vv-vv-v-	a Det feires en sjømannsforenings fest
v-v-vv-	b for hundre seilende år!
v-vv-vv-v-	a Det lyder som brakende storm og blest
v-vv-v-	b og bøljer så det forslår.
v-vv-v-vv-	c La ornitolog og ichtyolog
v-vv-vv-	d forstå sig på fugl og fisk.

v-vv-vv-v-	c Jeg ønsker jeg kunne litt sjømannssprog
v-vv-vv-vv-	c så skulde mitt dikt - eller kall det prolog
v-vv-v-	d bli ramsalt og kulingfrisk!

Det er langt enklere å finne poeter som Ibsen har latt seg påvirke av. I rimbrevene sine, f.eks. ”Rimbrev til fru Heiberg” og ”Ballonbrev til en svensk dame”, brukte han gjerne Wergelands-trokeen, et versmål som Henrik Wergeland bl.a. benyttet i åpningsdiktet ”Til Stella” i diktsamlingen *Digte. Første Ring* fra 1829.

Ibsen har også latt seg påvirke av sine nordiske dikterkolleger. Søk på ”Gubben Noach” viser at Ibsens dikt ”Til thingmændene” har den samme metriske grunnformen som Bellmans sang, og det kan følgelig synges til den samme melodien. I databasen vil det se omtrent slik ut:

N:o 35

Type: **stanzaic stanzaGroup GubbenNoachStrofe**

Fafnerformel: **bi 8 5 6 6 8 5**

Rimmønster: **X a B B X a**

Opptakt: **Nei**

Type: stanza

X Gubben Noach, Gubben Noach

a Var en hedersman, :!l:

B När han gick ur arken

B Plantera han på marken [Avvikende opptakt: enkel]

X Mycket vin, ja mycket vin, ja

a Detta gjorde han.

TIL THINGMÆNDENE

(17de Maj 1860.)

Type: **stanzaic stanzaGroup GubbenNoachVariant**

Fafnerformel: **bi 4 4 5 6 6 4 4 5**

Rimmønster: **A A b C C D D b**

Opptakt: **Nei**

Type: stanza

A Thingmænd, mindes

A I, hvad findes

b gemt fra sagnets nat?
 C Eller mon I glemte
 C Egils tog til Jæmte
 D jarlen gæve
 D for at kræve
 b norske kongens skat?

Som nevnt vil brukerne selv kunne regulere hvordan de ønsker å se teksten ved valg av stilark. Ulike stilark vil gi forskjellig mengde av informasjon. Stilark kan også benyttes bevisst fra vår side til å filtrere tilleggsinformasjon, f.eks. tolkninger. I utgangspunktet ønsker vi ikke å kode etter subjektive kriterier. Men det kan være praktisk å gjøre unntak for å kunne søke i materialet etter f.eks. tema, eller kategorier som salme, leilighetsdikt, skillingsviser o.l. Det er kommet forespørsel om dette. For å skille mellom objektiv informasjon og tolkningsbasert kan den tolkningsbaserte i utgangspunktet være skjult, og kun vises når en spesielt velger det. I presentasjonen vil vi dermed kunne vise ulike nivåer av informasjon, der fakta og tolkning tydelig skilles fra hverandre.

Oppsummering

Som vi har sett, er utviklingspotensialet for en elektronisk versbase stort. Kriterier for hvilke tekster vi ønsker å inkludere i databasen, er et punkt vi må arbeide mer med ettersom det snart blir aktuelt. Utfordringen i første omgang blir å finne en presentasjonsform som er brukervennlig nok uten at den blir altfor arbeidskrevende. Foreløpig har vi lagt listen ganske lavt. Vi vil først utarbeide en (forenklet) mal og et valideringsprogram for kodenstandarden til tekstene, deretter kan vi ta imot tekster utenfra som er kodet etter denne malen. Ut fra den metriske informasjonen som ligger lagret i tekstene, kan vi så videreutvikle søke- og visningsmuligheter. Kanskje vil vi også oppleve en fornyet interesse for og bredere anvendelse av diktene som knyttes til databasen.

Bidragsgivarna

Sture Allén (f. 1928). Fil. dr och docent i nordiska språk, prof. em. i språkvetenskaplig databehandling vid Göteborgs universitet, Svenska Akademiens förutvarande ständige sekreterare, ordförande i styrelsen för Svenska Vitterhetssamfundet, grundare av Språkbanken. Har bland annat publicerat respektive redigerat *Grafemisk analys som grundval för textedering* (Göteborg 1965), *Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad 1639–1655* (Göteborg 1965), *Nusvensk frekvensordbok 1–4* (Stockholm 1970–80), *Text processing* (Proceedings of Nobel Symposium 92, 1995), *Nationalencyklopedins ordbok 1–3* (Höganäs 1995–96), *Svensk ordbok* (3 uppl., Stockholm 1999), *Modersmålet i fäderneslandet. Ett urval uppsatser under 40 år* (Göteborg 1999).

Per Dahl (f. 1947). Mag.art., lektor i litteraturhistorie, Aarhus Universitet. Har bl.a. bidraget til Henrik Andersson (et al., ed.): *Udgivelse af danske litterære tekster efter 1800* (DSL 1996); J. Hunosøe og E. Kielberg (ed.): *I tekstens tegn* (DSL 1994); J. Kondrup og K. Kynde (ed.): *Megen viden i forskellige hoveder. Om kommentering af nordiske klassikere* (NNE 2000). Har sammen med Torill Steinfeld redigeret: *Videnskab og national opdragelse. Studier i nordisk litteraturhistorieskrivning 1–2* (Nordisk Ministerråd 2002).

Ingrid Falkenberg (f. 1967). Cand.philol. i nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo. Arbeider ved prosjekt Henrik Ibsens skrifter (Oslo, 1998 ff.). Medlem av og sekretær ved Det norske språk- og litteraturselskap. Medlem av Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer, Centrum för metrisk studier og Association for Computers and the Humanities.

Pia Forssell (f. 1953). Fil. mag. Redaktör vid Svenska litteratursällskapets i Finland och Svenska Vitterhetssamfundets utgåva av Johan Ludvig Runebergs samlade skrifter, där hon ger ut *Uppsatser och avhandlingar på svenska. Journalistik* och uppsamlingsvolymen *Varia*. Redaktör för litteratursällskapets årsskrift *Historiska och litteraturhistoriska studier*. Medlem i planeringsgruppen för Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer.

Paula Henrikson (f. 1975). Fil. lic. och doktorand vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Skriver avhandling om Erik Johan Stagnelius' dramatik och har varit medutgivare av Israel Holmströms *Samlade dikter*, del I (utgiven av Svenska Vitterhetssamfundet, 1999). Är också engagerad i utgivningen av C.J.L. Almqvists *Samlade Verk* (redaktör för del 3, Tryckta ungdomsverk utom *Amorina*) och har publicerat artiklar om Stagnelius, Göran Sonnevi och Gunnar Ekelöf.

Gunnar Hillbom (f. 1934). Docent i litteraturvetenskap. Redaktör för Carl Michael Bellmans Skrifter. Standardupplaga utgiven av Bellmans-sällskapet (Stockholm 1921 ff.). Tillsammans med James Massengale (melodikommentator) utgivare av text- och melodihistoriska utgåvor av *Fredmans epistlar* (Stockholm 1990) och *Fredmans sånger* (Stockholm 1992). Källkritiska studier i Kgl Svenska Vitterhetsakademiens serie Filologiskt arkiv: *Kring källorna till Bellmans ungdomsdiktning* (nr 23, Stockholm 1980), *Kring källorna till Fredmans epistlar* (nr 36, 1991) och *Kring källorna till Fredmans sånger och "Den Svenske Anacreon"* (nr 38, Stockholm 1996).

Jørgen Hunosøe (f. 1939). Mag. art. i nordisk litteratur 1971; siden 1987 redaktør ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Redaktør siden 1988 af serien Danske Klassikere 1986 ff. (pt. 63 titler). I serien har han udgivet Sophus Claussen: *Unge Bander* (1986) og *Antonius i Paris og Valfart* (1990) og været medudgiver på Ludvig Holberg: *Moralske Tanker* (1992). Redaktør på essaysamlingen *At læse klassikere* (1991) og på artikelsamlingen *I tekstens tegn* (1994), som han også har bidraget til. Har udgivet Sophus Claussen: *Lyrik I–IX:2* (1982–84), to Sophus Claussen-digtudvalg (1985 og -87), *Samlede digte 1–4* (2000) og *Gift med den sidste Engel? Om Sophus Claussen* (1994). Medvirkende udgiver af Martin A. Hansen: *Dagbøger I–III* (1999).

Jon Haarberg (f. 1953). Dr. art. Førsteamanuensis i allmenn litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo. Har skrevet om edisjonsfilologisk teori og praksis bl.a. i *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 1/1998 og *Edda* 3/2001. Om Erasmus i avhandlingen *Parody and the Praise of Folly* (1999). Arbeider for tiden med en utgave av Petter Dass' katekismesanger.

Johnny Kondrup (f. 1955). Dr.phil., lektor i dansk litteratur ved Københavns Universitet. Medredaktør af Søren Kierkegaards Skrifter siden 1993 og medlem af styringsgruppen for projektet Henrik Ibsens skrifter siden 1998. Medlem af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, hvor han har udgivet Johannes Ewald: *Levnet og Meening* och *Herr Panthakaks Historie* (1988), M.A. Goldschmidt: *Arvingen* (1988) og Henrich Steffens: *Inledning til filosofiske Forelæsninger* (1996). Initiativtager til Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Har sammen med Karsten Kynde redigeret bd. 2 i Netværkets skriftserie: *Megen viden i forskellige hoveder. Om kommentering af nordiske klassikere* (2000).

Stine Brenna Taugbøl (f. 1972). Cand.philol. i nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo. Arbeider ved prosjekt Henrik Ibsens skrifter (Oslo, 1999 ff.). Medlem i Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer, Centrum för metrisk studier og Association for Computers and the Humanities.

Redaktörerna

Lars Burman (f. 1958). Professor i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet. Biträdande huvudredaktör för Svenska Vitterhetssamfundets utgivning och för C.J.L. Almqvists Samlade Verk. Har medverkat i och redigerat *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser* (1999, tillsammans med Barbro Ståhle Sjönell) och i Svenska Vitterhetssamfundets serie utgivit Skogekär Bergbo, *Wenerid* (1993) och Fredrika Bremer, *Grannarne* (2000, tillsammans med Carina Burman) samt bland C.J.L. Almqvists Samlade Verk: *Amalia Hillner* (1995), *Tre fruar i Småland*, (1998), *Syster och bror* (1999) och *Drottningens Juvelsmycke* (2002). Har också redigerat fyra volymer i serien Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien (tillsammans med Carina Burman).

Barbro Ståhle Sjönell (f. 1943). Fil. dr i litteraturvetenskap och docent vid Institutionen för litteraturvetenskap och idéhistoria vid Stockholms universitet. Sekreterare och huvudredaktör i Svenska Vitterhets-samfundet. Har utgivit *Taklagsöl. Syndabocken. Två berättelser* (1984) och *Klostret. Fagervik och Skamsund* (1994) i August Strindbergs Samlade Verk samt *Katalog över Gröna säcken. Strindbergs efterlämnade papper i Kungl. biblioteket* (1991), redigerat *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter* (1991), medverkat i och tillsammans med Lars Burman redigerat *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser* (1999) och utgivit antologin *Svensk Litteratur*, del 3–5 (1994–1996, tillsammans med Ingemar Algulin och Johan Svedjedal). Medlem av planeringsgruppen för Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer.

Personregister

- Abell, Kjeld 112
Abrams, M.H. 78
Adams, Robert M. 76
Afzelius, Arvid August 47, 50, 54, 57
Ahnlund, Knut 149, 154
Aisopos 72
Akhøj Nielsen, M. 119, 120, 122
Algulin, Ingemar 168
Allen, P.S. 73–76
Allén, Sture 147, 153, 154, 165
Almqvist, Bertil 17
Almqvist, C.J.L. 22, 147, 166, 167
Andersen, Hans Christian 31, 36, 88–90, 104–114, 116, 119, 121–123, 125–127, 129
Andersen, Jens Kr. 119–123
Andersen, Jørn Erslev 120, 123
Andersen Nexø, Martin 90, 105, 106, 108, 109, 115, 120, 121, 124, 126, 127, 129
Andersen, Vilhelm 83, 89, 97, 98
Andersson, Henrik 41, 98, 102, 118, 165
Andreasen, U. 120, 123
Appelqvist, Hjalmar 19
Ariosto, Ludovico 49
Aristarchos 153
Aristofanes 62, 153
Aristoteles 61, 71, 72
Arndal, Steffen 36, 120, 122
Arndt, Andreas 58
Arndt, Ernst Moritz 131
Arnes, Sigurd Aa. 98
Arnold, H.L. 100
Arwidsson, Adolf Iwar 15, 16, 23
Assmann, Aleida 41, 81, 98
Assmann, Jan 41, 81, 98
Ast, Friedrich 44
Athanasius 93
Atterbom, P.D.A. 153
Austen, Jane 89, 91
Bagger, Carl 106, 112, 114, 115
Baggesen, Jens 90, 108, 116, 128
Baggesen, Søren 120, 121, 122
Baker, Houston A. 79
Balzac, Honoré de 76, 89, 91
Bang, Herman 87, 88, 90, 104, 106, 107, 109, 110, 113, 115, 116, 119, 121, 124–127, 129
Barfod, H.P. 32
Bausch, K.-Richard 57
Behler, Ernst 56
Behrendt, Flemming 121, 124
Beißner, Friedrich 29

- Bellman, Carl Michael 22, 44,
 130–133, 135–139, 142–145,
 147, 151, 155, 163, 166
 Benedictsson, Victoria 22
 Berg, P.G. 15, 16, 22
 Berger, Günter 98
 Bergman, Hjalmar 149, 154
 Bergsøe, Vilhelm 115, 119, 123
 Berling, Ed. 24
 Bernhard, Carl (Andreas Saint-
 Aubin) 115
 Beyle, Henri (Stendhal) 91
 Billeskov Jansen, F.J. 99, 120, 122
 Björck, Staffan 144
 Bjørnson, Bjørnstjerne 88
 Bjørnvig, Thorkild 90
 Bleicher, Thomas 75
 Blicher, St. St. 87, 88, 90, 95, 104,
 109, 112–115, 120, 122, 125–
 127
 Blinkenberg, A. 89
 Blixen, Karen 90
 Bloom, Allan 6, 25, 79
 Bloom, Harold 6, 25, 80, 96, 98
 Bodelsen, C.A. 89
 Bogans, T.V.F. 78
 Bohlin, Wilhelm 16, 23
 Boorstin, Daniel J. 79, 98
 Borum, Poul 102, 128
 Botzheim, Johann 75
 Boye, Karin 22
 Brandes, Edvard 115
 Brandes, Georg 83, 90, 98, 129
 Branner, H.C. 90
 Bredsdorff, Thomas 120, 123
 Bregendahl, Marie 104–106, 113,
 115, 120, 124–128
 Bremer, Fredrika 149, 152, 154, 167
 Brontë, Charlotte 89, 91
 Brorson, Hans Adolph 36, 95, 105,
 107, 120, 122, 126, 127
 Broue, A. 119, 123
 Brun, Søren 41
 Bruvik, Tone Merete 160
 Brydolf, Ernst 23
 Brøndsted, Mogens 119, 121, 123
 Buck, August 76
 Burman, Carina 145, 150, 154, 167
 Burman, Lars 41, 149, 150, 154,
 167, 168
 Busk-Jensen, L. 120, 123
 Byström, Olof 139, 145
 Bødtcher, Ludvig 115
 Böhler, Michael 96
 Böök, Fredrik 53, 58
 Calderon de la Barca, Pedro 44
 Camoens, Luis de 49
 Cappelørn, Niels Jørgen 40, 120,
 123
 Carlén, Johan Gabriel 132
 Castrén, Gunnar 21
 Catullus 72, 76
 Cavallo, Guglielmo 74, 76
 Celsius, Olof 146, 153
 Cervantes, Miguel Saavedra de
 44, 49, 91
 Chartier, Roger 74, 76
 Chievitz, Poul 106, 107, 120, 123
 Cicero 61, 72
 Claudius 66
 Claussen, Sophus 30, 95, 104–106,
 109, 118–120, 124–127
 Clemens, Samuel Langhorne
 (Mark Twain) 91
 Cochrane, Lydia G. 74

- Colet, John 61
 Conrad, Flemming 41, 97, 98, 102, 118, 119, 123, 124
 Cooper, James Fenimore 76
 Creutz, Gustav Philip 147, 152
 Curtius, Ernst Robert 82, 98
 Curtius, Quintus 61
 Cytowska, Maria 75
- Dahl, Per 6, 41, 97–99, 102, 118, 165
 Dahlbäck, Kerstin 149, 154
 Dahlerup, Pil 106, 119, 123
 Dahlstierna, Gunno 152
 Dal, Erik 121, 123
 Dalgas, Ernesto 30, 105–107, 117, 120, 124, 126, 127
 Dante Alighieri 30, 44, 49
 Dass, Petter 167
 Dehs, J. 120, 123
 Demosthenes 61
 Detering, H. 100
 Deuser, Hermann 41
 Dickens, Charles 89, 91
 Dierkes, Hans 56, 57
 Dorp, Martin 72, 73, 74
 Drachmann, Holger 105–107, 115, 119, 121–124, 126, 127, 129
 Dreier, Fr. 115
 Dostojevskij, Fjodor 89
 Dumas, Alexander 89, 91
- Edelfelt, Albert 16
 Edfelt, Johannes 149, 154
 Edlund, G.W. 24
 Ehrström, Fredrik August 12
 Eichhorn, Christoffer 53, 54, 58, 132
- Eichner, Hans 56,
 Ekelöf, Gunnar 166
 Eliot, T.S. 76
 Engdahl, Horace 147, 150, 154
 Erasmus 59–76, 167
 Eriksson, Lars-Göran 144
 Erslev Andersen, J. 120, 123
 Escarpit, Robert 151
 Espmark, Kjell 149, 152–154
 Estlander, Bernhard 20, 21
 Estlander, C.G. 19, 21, 22, 24
 Euripides 61, 62
 Ewald, Johannes 90, 95, 104–106, 110, 119, 121, 122, 125–127, 167
- Fafner, Jørgen 160
 Falkenberg, Ingrid 155, 160, 165
 Falkenstjerne, Vagn 97
 Favorinos 65
 Febvre, Lucien 60, 74
 Fehrman, Carl 98
 Fenger, Henning 33
 Fibæk Jensen, Henrik 121
 Fibiger, Mathilde 105–107, 120, 123, 126, 127
 Fidias 52
 Fiedler, Leslie A. 79
 Fielding, Henry 89, 91
 Fink, Wilhelm 41
 Flaubert, Gustave 91
 Flor, Chr. 97
 Forssell, Lars 149, 150, 154
 Forssell, Pia 166
 Foucault, Michel 74
 Fowler, Alastair 97, 98
 Franck, Sebastian 76
 Franzén, Frans Michael 57, 147
 Frisch, Maj 56

- Frische, Torben 84, 88, 97, 98
 Froben, Johann 59–61, 65, 67, 69, 71, 72
 Fröberg, Gudmund 149, 154

 Gadamer, Hans-Georg 43, 56, 84, 98
 Gail, Anton J. 76
 Garton, Janet 128
 Gavin, Joseph Austin 75
 Gebhardt, Peter 41
 Geijer, Erik Gustaf 22, 47–50, 54, 57, 150
 Geijerstam, Gustaf af 15
 Genette, Gérard 67, 75
 Gerard, David 74
 Gjellerup, Jul. 97
 Gjellerup, Karl 115
 Gjesing, K.B. 124
 Glaukon 65
 Goethe, Johann Wolfgang von 62, 132
 Goldschmidt, Meir 90, 104, 105, 109, 115, 119–121, 123, 125–127, 129, 167
 Gorak, Jan 78, 80, 99
 Gourmont, Gilles de 59, 64, 75
 Graff, Gerald 97, 99
 Grafton, Anthony 74, 75
 Granum-Jensen, Jørgen 97
 Grundtvig, F.N.S. 83, 89, 90, 95, 102, 116, 129
 Gruyter, Walter de 41
 Guilleminot, Geneviève 75
 Guillory, John 80, 96, 99
 Gumbrecht, H.-U. 82
 Gundersen, Karin 74
 Gustafsson, Lars 131
 Gyllembourg, Thomasine 104, 109, 112, 114, 119, 123, 125, 128
 Gyllenborg, Carl Gustaf 147
 Göransson, Lars 150, 154

 Hallström, Per 147, 150, 154
 Hammarsköld, Lorenzo 47, 51–54, 58
 Hansen, Martin A. 88, 90, 166
 Hansen, Olaf 30
 Hansson, Gunnar 151, 153
 Hansson, Ola 149, 154
 Hart, Dietrich 41
 Haskå, Inger 18
 Hasse Z (Hans Zetterström) 22
 Hauch, Carsten 87, 88, 107, 115, 116, 121, 128
 Hegel, Frederik 76
 Heiberg, Johan Ludvig 87, 88, 90, 105, 106, 114, 115, 121, 122, 126–128
 Heiberg, P.A. 32, 33, 40, 128
 Heidenstam, Verner von 149, 154
 Heinesen, William 90
 Helgesen, Poul 89
 Hellingrath, Norbert von 29
 Hellquist, Magdalena 133–135, 145
 Henningsen, Agnes 115
 Henrikson, Paula 97, 166
 Herding, Otto 76
 Herrnstein Smith, Barbara 80, 100
 Hertz, Henrik 87, 88, 128
 Hess, Günter 76
 Heydebrand, Renate von 81, 97, 99
 Hieronymus 61, 62, 66, 74

- Hillbom, Gunnar 144, 166
 Hirn, Yrjö 14, 23
 Hirsch, Eric Donald 80, 86, 99
 Hjortsberg, Lars 143
 Hjortø, Knud 107, 115, 121
 Holbein, Hans d.y. 68, 70, 75, 76
 Holberg, Ludvig 39, 77, 78, 84,
 87–90, 97, 99, 103–106, 109,
 112, 120, 122, 125–127, 166
 Holm, Birgitta 150, 154
 Holm, Ingvar 149, 154
 Holstein, Ludvig 128
 Homeros 43, 44, 65, 66, 72, 75, 76
 Horatius 72
 Hostrup, Christian 114
 Hugo, Victor 89, 91
 Huldén, Lars 15, 23, 150
 Hunosøe, Jørgen 6, 41, 97, 102,
 118–120, 122, 124 , 144, 165,
 166
 Hvidt, M. 119, 124
 Haarberg, Jon 75, 167
 Haarder, Bertel 82, 97
 Høeg, Carsten 89
 Hölderlin, Friedrich 29
- Ibsen, Henrik 88, 112, 113, 155,
 159–163, 165, 167
 Ingemann, B.S. 104, 109, 119,
 122, 125, 127, 128
 Isokrates 61
- Jacobsen, J.P. 87, 88, 90, 104, 109,
 110, 115, 116, 119, 120, 123–
 127
 Jacobsen, Jørgen F. 90
 Jaeschke, Walter 56
 Jansen, F.J. Billeskov 99, 120, 122
- Janson, Henrik 145
 Jardine, Lisa 60–62, 74, 75
 Jauß, Hans Robert 43, 56, 82
 Jensen, A.E. 119, 124
 Jensen, Henrik Fibæk 121
 Jensen, V. Johannes 87, 90, 105,
 106, 109, 111, 116, 121, 124,
 126, 127, 129
 Jesus 70, 72
 Johnson, Eyvind 149, 154
 Juel-Hansen, Erna 106, 115
 Jørgensen, B.H. 120, 123
 Jørgensen, Johannes 30, 116, 129
 Jørgensen, John Christian 83, 99
 Jørgensen, M. 119, 120, 123
 Jørgensen, Aage 97
- Kammer, Stephan 41
 Kellgren, Johan Henric 130, 148,
 149, 154
 Kermode, Frank 85, 87, 98, 99
 Kett, Joseph 80
 Kidde, Harald 90, 106, 115, 117,
 118, 120, 124
 Kielberg, Esther 118, 120–124, 165
 Kielland, Alexander 76
 Kierkegaard, Søren 32–38, 40, 89,
 90, 95, 103, 104, 109, 110, 114,
 115, 119, 120, 123, 125–127,
 167
 Kihlman, Erik 15, 23
 King, Stephen 138
 Kingo, Thomas 102, 104, 105, 109,
 120, 122, 125–127
 Kirk, Hans 90
 Kjerulf, Charles 145
 Knapas, Rainer 23
 Knellwolf, Christa 100

- Knudsen, Jakob 88, 90, 104, 105,
115, 119, 120, 124–128
- Knudsen, Jette 41
- Kondrup, Johnny 41, 97, 98, 114,
118, 119, 122, 123, 165, 167
- Kraft, Herbert 41
- Kristensen, Sven Møller 83, 90, 99
- Kristensen, Tom 90
- Krogh, Torben 130, 144
- Kuhr, Victor 32, 33, 40
- Kynde, Karsten 98, 165, 167
- Körner, Joseph 57
- Lagerborg, Rob. 13
- Lagus, Ernst 22, 24
- Lamm, Martin 21
- Lange, Ina 14
- Lange, Thor 30, 104, 105
- Larsen, Karl 107, 119, 124, 126
- Larsen, Thøger 104, 105, 109, 120,
124, 125, 127, 128
- Laugesen, Peter 114
- Lauter, Paul 80, 99
- Leavis, F.S. 100
- Leclerc, Jean 75
- Lenngren, Anna Maria 22, 149,
152
- Leo X 62
- Leonora Christina 90, 108, 112
- Leopold, Carl Gustaf af 58, 147,
152
- Levertin, Oscar 147
- Levin, Harry 99
- Lewin, Jane E. 75
- Levin, L.W. 24
- Libanios 61
- Lidman, Sven 149, 154
- Lidner, Bengt 147, 152
- Lie, Hallvard 161, 162
- Lilja, Eva 160
- Lindberger, Örjan 149, 150, 154
- Linde, Ulf 147, 149, 150, 154
- Lindtner, Niels Chr. 97, 99
- Linna, Väinö 15
- Lissander, Anders 143, 144
- Lister, Gerard (Gerardius Listrius)
67–70, 72, 75, 76
- Livijn, Clas 149, 154
- Livius 61
- Ljung, Per Eric 97, 99
- Ljungberg, H. 120, 122
- Ljungman, Anders 147
- Lukianos 61, 63, 65
- Lucretius 72
- Lund, P.W. 32, 33
- Lundgreen-Nielsen, Fl. 98
- Luther, Martin 19, 128
- Lüsebrink, Hans-Jörgen 98
- Lönnroth, Lars 144
- Mai, A.-M. 119, 120, 122, 123
- Malmanger, Magne 74
- Malmström, August 16
- Mann, Thomas 149
- Mann Phillips, Margaret 74
- Manninen, Otto 23
- Manutius, Aldus 61
- Marcus, Aage 97
- Martens, Dirk 61
- Martin, Henri-Jean 60, 74
- Martin, John 97
- Massengale, James 144, 166
- McConica, James 74
- McGann, Jerome 55, 58
- McKenzie, D.F. 74
- Melville, Herman 91

- Merker, Paul 81
 Michaëlis, Sophus 30, 115
 Mielche, Axel 30
 Miller, Clarence H. 70, 73, 75, 76
 Molin, Adrian 57
 Montaigne, Michel de 70, 76
 Montgomery, Hugo 74
 Moog-Grünwald, Maria 81, 99
 More, Thomas 64, 65, 72, 74
 Mortensen, Anders 99
 Mortensen, K.P. 99, 120, 123
 Munk, Kaj 90
 Mustelin, Olof 24
 Myconius, Oswald 68, 70
 Mylius, Johan de 119, 121, 122
 Mynors, R A.B. 75
 Möller, Håkan 150, 154
 Møller, Niels 30
 Möller, P.L. 115
 Møller, Poul Martin 88, 90, 114, 116, 128
 Møller Kristensen, Sven 83, 90, 99

 Nepos, Cornelius 76
 Newman, John Kevin 76
 Nexø, Martin Andersen 90, 105, 106, 108, 109, 115, 120, 121, 124, 126, 127, 129
 Niedner, Felix 145
 Nielsen, Erling 90
 Nielsen, Jørgen 90,
 Nielsen, L.C. 30
 Nielsen, M. Akhøj 119, 120, 122
 Nordenflycht, Hedvig Charlotta 147, 149, 154
 Norris, Christopher 100
 Nutt-Kofoth, Rüdiger 41

 Nyblom, Carl Rupert 12, 17, 19, 23, 24
 Nyerup, Rasmus 97
 Nyström. Axel d.ä. 145
 Nyström. Marianne 145
 Nøding, Aina 76
 Nørreslet, P. 119, 124

 Oehlschlæger, Adam 84, 88–90, 95, 105, 110, 112, 114, 120, 122, 126, 127, 129, 155
 Oksala, Teivas 23
 Oldenburg, H. 121, 124
 Olin, John C. 74
 Ore, Espen S. 155, 160
 Oswald, Gösta 150, 154
 Ovidius, 61, 66, 75
 Oxenstierna, J.G 145, 147

 Palmblad, Vilhelm Fredrik 46, 58
 Paludan, Jacob 90, 105, 121, 124, 126, 127
 Paludan-Müller, Fr. 90, 106, 116, 120, 122, 128
 Parnell, Thomas 75
 Patinus, Carolus 70
 Patsch, Hermann 57
 Paulus 62, 66
 Pease, Arthur Stanley 75
 Petersen, Lars 118–120, 123
 Petersen, Nis 90
 Petrarca, Franscesco 76
 Phillips, Margaret Mann 74
 Plachta, Bodo 41
 Platon 65, 72
 Plautus 61, 62
 Plinius 61
 Plutarkos 61

- Poliziano, Angelo 76
 Polykrates 65
 Pontoppidan, Henrik 88, 90, 105–107, 109, 111, 113, 115, 116, 121, 124, 126, 127
 Pound, Ezra 118
 Preminger, Alex 78
 Proctor, Robert 64, 74
- Quintilianus 72
- Raab, Axel 139
 Rabelais, François 91
 Radice, Betty 74, 76
 Rahbek, K.L. 97
 Rasmussen, Sten 121
 Ravn, R. 121, 122
 Ravnkilde, Adda 106
 Reinseth, Nicholai 118
 Reitzel, Hans 97
 Rem, Tore 76
 Reuchlin, Johann 62, 74
 Rhenanus, Beatus 71
 Rice, Eugene 74
 Ridderstad, Per S. 41
 Riis, T. 124
 Ringblom, Anders 144
 Ringgaard, D. 121, 123
 Rinman, Sven 18
 Risberg, Bernhard 133–135
 Rode, Helge 30, 128
 Roos, Carl 89
 Rose, H.J. 71, 76
 Rossel, S.H. 121, 124
 Runeberg, Fredrika 18
 Runeberg, Johan Ludvig 11–24, 150, 154, 166
 Rydberg, Viktor 22, 149, 154
- Rydén, Per 150, 154
 Räftegård, Börje 149, 154
 Rømhild, Lars P. 119, 121, 123, 124
- Saint-Aubin, Andreas (Carl Bernhard) 115
 Santoli, Vittorio 57
 Saxo Grammaticus 89
 Schack, Hans Egede 90, 104, 106, 113–115, 119, 123, 125, 126
 Schandorph, Sophus 115
 Schanze, Helmut 5
 Schauman, August 13, 23
 Schildt, Runar 15
 Schiøttz-Christensen, A. 119, 123
 Schlegel, Friedrich 44–46, 48, 56, 57, 58
 Schleiermacher, Friedrich 45
 Schmid, H.A. 68, 75
 Schmidt, Povl 97, 99
 Scholander, Fredrik Wilhelm 139
 Scholander, Sven 139–145
 Schou, Søren 117
 Schovsbo, Henrik 30 120–122, 124
 Schwab, Hans Henrik 118
 Screech, M.A. 73, 74
 Sederholm, Th. 13
 Seeberg, Peter 118
 Segerstedt, Torgny 147, 149, 150, 154
 Seneca 61, 66, 71, 75
 Senger, Hans Gerhard 55, 56, 58
 Servius, Maurus Honoratus 70
 Sestoft, Carsten 97, 99
 Shakespeare, William 44, 49, 50, 76, 132
 Showalter, Elaine 81, 91

- Sibbern, F.C. 107, 115, 121, 122
 Simm, Hans-Joachim 82, 99
 Singer, Isaac Bashevis 151, 153
 Skjoldborg, Johan 128
 Skogekär Bergbo 167
 Skram, Amalie 106, 116, 128
 Skram, Erik 107, 119, 123
 Skyum-Nielsen, Erik 85, 99
 Smith, Barbara Herrnstein 80, 100
 Snellman, J.V. 23
 Sofokles 92
 Sokrates 72
 Sondén, P.A. 132–144
 Sonnevi, Göran 166
 Spencer, Herbert 49
 Spielhagen, Friedrich 89, 91
 Spitzer, Leo 54, 58
 Staffeldt, Schack von 95, 108, 115
 Stagnelius, Erik Johan 47, 50–54, 58, 152, 166
 Stagnelius, Magnus 58
 Stammler, Wolfgang 81
 Steffens, Henrich 167
 Steinfeld, Torill 99, 165
 Stendhal (Henri Beyle) 91
 Stiernhielm, Georg 44, 49, 152
 Stoddard, Roger 73, 76
 Strindberg, August 15, 22, 36, 147, 168
 Stuckenberg, Viggo 30, 128
 Ståhle Sjönell, Barbro 41, 167, 168
 Stålmarch, Torkel 146, 147, 149, 154
 Suetonius 61
 Sulzer, Dieter 28, 41
 Svedjedal, Johan 168
 Svensén, Bo 147
 Swift, Jonathan 91
 Synesios 65, 71
 Söderhjelm, Werner 21, 22
 Söderlund, Petra 46, 57
 Sørensen, Asger 97
 Sørensen, V. 119, 124
 Tasso, Torquato 49
 Taugbøl, Stine Brenna 155, 160, 167
 Tavaststjerna, K.A. 15, 23
 Tegnér, Esaias 15, 22, 57, 131, 147
 Terentius 61
 Thackeray, William 89, 91
 Thorild, Thomas 150, 154
 Thulstrup, Niels 33
 Thyrring, Andersen, L. 120, 124
 Thåström, Joakim 137–139, 144, 145
 Tibullus 18, 19
 Tolstoj, Leo 89, 91
 Topelius, Zacharias 12, 23, 152
 Topsøe, Vilhelm 107, 115, 121
 Topsøe-Jensen, H. 108
 Trefil, James 80
 Trillitzsch, Winifried 75
 Trotzig, Birgitta 150, 154
 Tuxen, Poul 97
 Twain, Mark (Samuel Langhorne Clemens) 91
 Valla, Lorenzo 76
 Wallen, Samuel Christian 143
 Wallin, Johan Olof 57, 58, 147
 Wallmark, P.A. 51, 58
 Vallquist, Gunnel 150, 154
 Walsh, Thomas M. 75
 Warren, Austin 56
 Vedel, Valdemar 89

PERSONREGISTER

- Weedon, Chris 100
- Wellek, René 42, 56
- Wergeland, Henrik 163
- Vergilius 44, 66, 70
- Wessel, J.H. 88, 115
- Weste, Eric 142
- Westman, Margareta 153
- Vibe, Beate 76
- Wied, Gustav 90, 128
- Wildenvey, Herman 162
- Viljanen, Lauri 14, 23
- Williams, Raymond 100
- Vinge, Louise 58
- Winge, M. 119, 120, 124
- Winko, Simone 85, 86, 97, 100
- Winther, Christian 90, 112, 116, 129
- Vliet, H.T.M. van 41
- Voltaire, Francois Marie Arouet de 89, 91
- Vosmar, J. 119, 124
- Wrede, Johan 12,14, 23
- Vreeswijk, Cornelis 139, 145
- Wästberg, Per 150, 154
- Völschow C.M. 144
- Xenofon 61
- Yde, Henrik 120, 121, 124
- Ystad, Vigdis 160
- Zelter, K.F. 74
- Zerlang, P. 119, 124
- Zetterström, Hans (Hasse Z) 22
- Zigler, B. 120, 122
- Zorn, Anders 151
- Zwerschina, Hermann 41
- Åhlström, Olof 130, 136
- Åkerström, Fred 143
- Aakjær, Jeppe 107, 121, 129
- Aarestrup, Emil 95, 105, 109, 112, 115, 121, 126, 127
- Ödman, Samuel 152